

Irodalmi tükör /szépirodalom

Csontos János: Bakonyiszűcs, Maszskabál, Tusnádfürdői emlék	3,4
Péntek Imre: Van mit felajánlani a maradandóságnak (A húszéves Pannon Tükör évfordulója elé)	5
Hétfői Andrea: Vetésforgó, Visszaépül	9
Suhai Pál: Álmomban, Pista...; A város falai alatt	10
Göncz László: Ellenszélben (Naplófoszlány az 1970-es évekből)	11
Cséby Géza: Búcsú Lábditól; Batsányi sírjánál, 80 év múltán	26,27
Saitos Lajos: Gerezdek (13)	28
H. Hadabás Ildikó: Gerinc-vigyázásban	31
Gülch Csaba: Kis magyar módszertani emlékezés, kicsi kortörredék (Nem tudom ki vagy...)	32
Csontos Márta: Hazatérés, Az utolsó golgotavirág	37
Gelencsér Milán: Majdnem szép életünk; Elárul, mert világít	38
Balazsek Dániel: Sosem, Gyaloglás haza, Pille	39,40
Joó József: Sternberg úr túja	41

Tanulmány/kritika

Összeállítás a „Művészet és politika. Kényszerhelyzetek és válaszok a 20. századi magyar művészetben” c. konferencia (2014. november 19., Göcseji Múzeum) előadásaiából

Péntek Imre: Cenzúra, öcenzúra, elhallgatás (Egy „iszapba dőlt gipszmásolat” emlékére)	43
Szemes Péter: „Mit akar itt ez a kéz a számon?” – Utassy József és a szocialista hatalom	47
Legény Péter: Egy elgondoló-művész vallomása	52
Kostyál László: Mit? Kinek? Hogyan? – Függetleníthető-e egy hivatalos művész recepciója a politikától? (Kisfaludi Strobl Zsigmond példája)	56
Pomogáts Béla: Hagománytörés (Határ Győző irodalomtörténete)	59
Szemes Péter: A nyugéri hegy krónikája (Joó József Zsidahó című kötetéről)	62
Molnár Krisztina Rita: Árnyak – akikkel dolgozunk van... (Pápes Éva Királynők, tündérek, boszorkányok – A nő három arca a mesében című kötetéről)	65
Gyutai Csaba: Csepelen is ringott... (Cseh Valentin új könyvéről)	72

Muzeológia és képzőművészet

Kaján Imre: Mesebeli történet a kis hídról	74
Ilon Gábor-Straub Péter: A Göcseji Múzeum új bronzkincséről	76
Pataki Gábor: Sziget és közösség (Novotny Tihamér A látható és a láthatatlan című könyvéről)	80
Cebula Anna: Egy megújult műfaj „szál-vivői” (A magyar gobelin jeles évfordulója a Szombathelyi Képtárban)	83
P. Szabó Ernő: „Itt vannak a Luzsiczák!” (Családi művészgenerációk – térben és időben)	88
Wehner Tibor: „Magyarul európai” (Száz éve született Supka Magdolna művészettörténész – kiállítás a Pesti Vigadóban)	93
Péntek Imre: A végzetes magyar haláltánc képei (Gondolatok A Nagy Háború 1914-2014 című, Vigadóbeli kiállítás kapcsán)	98
Wehner Tibor: A festőiség friss áradása (A Völgyi-Skonda-gyűjtemény válogatott festmény-kollekciójának kiállítása)	104
Kostyál László: Katona György kiállítása a Hevesi Sándor Színházban	110

Szerzőinkről

A folyóirat archívum a www.pannontukor.hu weblapon elérhető.
Ugyanitt információ a folyóiratról és a Pannon Tükör könyvsorozatáról.

IMPRESSZUM

Alapító főszerkesztő: Pék Pál

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök: Balogh László-Nagykanizsa

Cséby Géza - Keszthely, Hévíz
Gyutai Csaba - Zalaegerszeg
Kiss Gábor - Zalaegerszeg
Papp Ferenc - Nagykanizsa

SZERKESZTŐSÉG

Péntek Imre - főszerkesztő
Szemes Péter - főszerkesztő-helyettes
Bence Lajos (Lendva) - főmunkatárs
Kabdebó Tamás (Newcastle, Írország) - főmunkatárs
Kardos Ferenc (Nagykanizsa) - munkatárs
Gelencsér Milán (Budapest) - munkatárs

ROVATVEZETŐK

Tóth Imre - vers
Somogyi Zoltán - próza
Szemes Péter - tanulmány, kritika
Horváth M. Zoltán - képzőművészet
Király László - zene
Kaj Ádám - fiatalok, pályakezdek

Készült Zala megye,
Zalaegerszeg, Nagykanizsa,
Lenti, Hévíz önkormányzatának,
a Magyar Művészeti Akadémia
és a Nemzeti Kulturális Alapprogram
támogatásával.

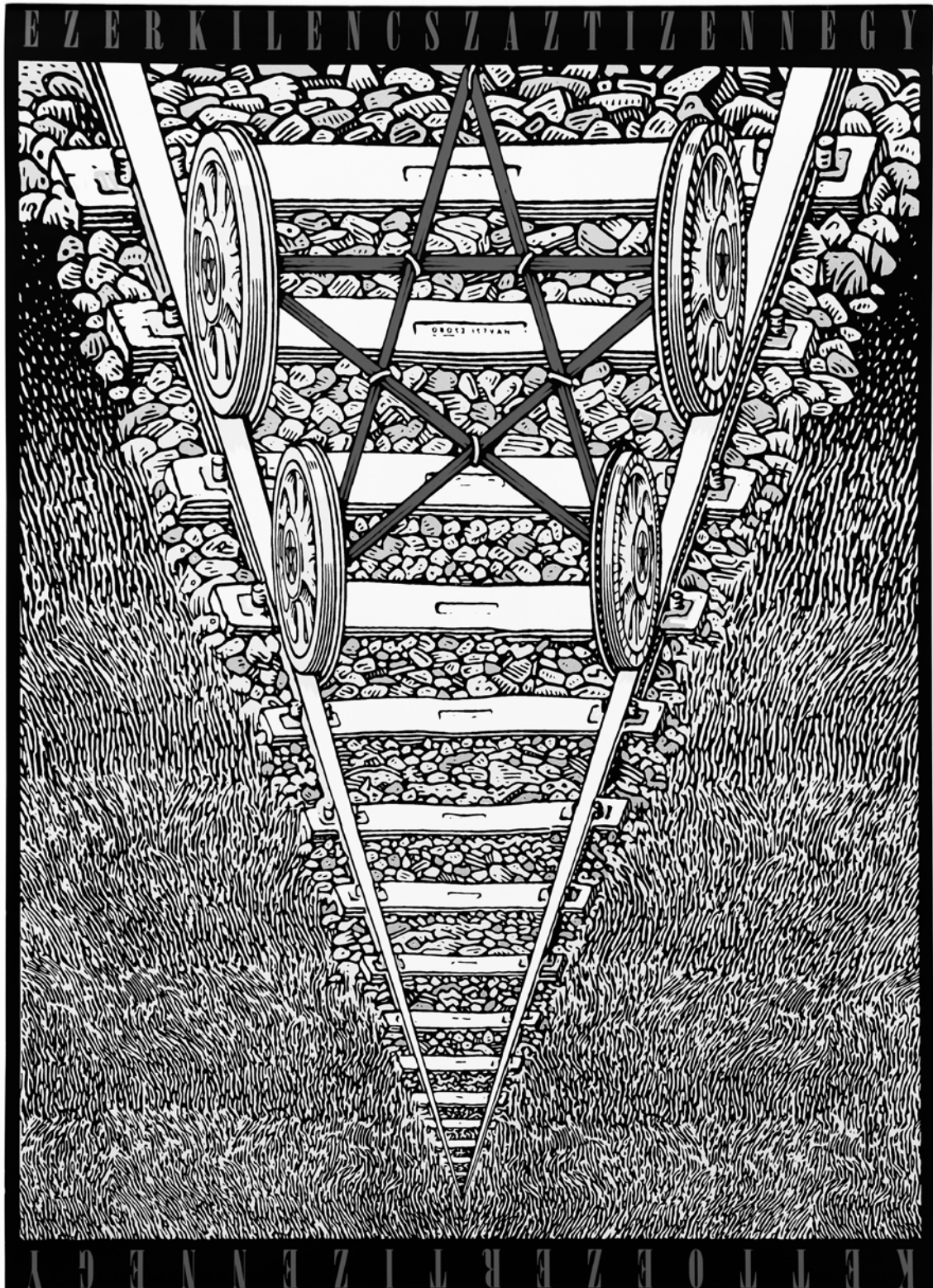

Szerkesztőségi cím:
Pannon Tükör Szerkesztősége, 8900
Zalaegerszeg, Landorhegyi út 21.
E-mail: pannonfold@gmail.com
Telefon: 92/598-070
Kiadja a Pannon Írók Társasága
Kiadóvezető: Péntek Imre elnök
Előfizethető csekken vagy számlázással,
mely a szerkesztőség címén igényelhető.
Számlasszám:
Zalavölgye Takarékszövetkezet,
Zalaegerszeg 75500258-10809415
Az egyes számok ára: 1000 Ft.
Előfizetési díj egy évre: 3000 Ft.

ISSN 1219-6886
Előkészítés:
Náspáng Grafika
hmz@t-online.hu
Nyomdai munkák:
Gura Nyomda Kft.
8900 Zalaegerszeg,
Hock János utca 92/b
E-mail: info@guranyomda.hu

További támogatóink:

NB FORSZ
Szolgáltató és Tanácsadó Kft
Könyvvezetés - Könyvvizsgálat
Tel: 92-510005, Fax - 92-510006

Orosz István: Ezerkilencszáztizennégy - kettőezertizennégy / plakát

Csontos János

Bakonyszűcs

Babics Imrének

Hét csakrához hét tó rejt a kínai halfényt
Fémsuhanását pikkelyaranyló pótgenezisnek
Éhes vektorraj nyilazódik a bársony elemben
Jól emlékszik a villanyhúrban az édeni kreszre
Körben a fák globalizmusa fittyet hány az Időre
S Térre – mamutfenyves felesel bambusztelevénnyel
Lombkoronájuk lám betakarná még a Bakonyt is
S vélük a túnt azonosságát sirató Európát
Elsüllyedt e világ noha minden néki virágzott
Tenger szárazföld meg az égbolt mind gabszuláltak
Senkise szólt így – mintha az Isten szállna le újfent
Úr volt és Filozófus – a kertekben Geométer
Ám túlnyerte magát s lett gyarmata új hatalomnak
Elhagyván az ígét bálvánnyá tette a tárgyat
Ott füstöl lábánál orrfacsarón a Poézis
Már nem is áldozat inkább unt és tűzre vetett lom
Nincsen földrész sem sziget álommekka Bakonyszűcs
Zsákfalu – volt ütemében túl itt élhet e földrész
Elfeledett anyanyelvén zengő hexameterben

Maszkabál

Erdélyi Györgynek

A színpad mint egy csonka bálterem,
és lankadatlan dül a maszkabál.

A deszkapadlón bűn és vágy terem,
az illúzió szörnyként felzabál.

A kifordított lelkek bársonyát
mint bélbolyhot, a világ irritálja.
A rezgést el nem nyomják harsonák,
s kályhás sem tudja már, hogy hol a kályha.

A színművészet örök jelbeszéd:
mit egybeszóttak, kéjjel tépi szét,
hogy más szabásmintával újraszabja.

Ki élvezboncol, kínhalálra éget –
itt nem segíthet plasztikus sebészet:
az artistának arca lesz a maszkja.

Tusnádfürdői emlék

Zavaros az Olt vize,
hunyorog a múlt tüze,
ázott páfrány,
dzsungel-dágvány;
hunyorog a múlt tüze,
nem éleszti semmise,
ponyva alatt lóca,
memo-bicebóca;
zavaros az Olt vize,
nincs a lócán senkise,
aki hívna-szólna,
vesd magad az Oltba;
zavaros a múlt tüze,
izzik a szem írisze,
parázslík a szervezet,
keretes a szerkezet;
sutyorog az Olt vize,
hunyorog a szív tüze,
bőröd pára-nedves,
na de hol a kedves;
keretes a szerkezet,
rebellis a szervezet,
ero-bicebóca,
parázslík a lóca;
kialszik a múlt tüze,
kisimul az Olt vize,
porzik a dágvány,
szomorú,
nyomorú látvány.

Van mit felajánlani a maradandóságnak

(A húszéves Pannon Tükör évfordulója elé)

Egy tájegység – megye vagy város – szellemi potenciáljának fontos fokmérője: van-e folyóirata? Képes-e nem csak befogadóként, kibocsátóként is bekapcsolódni a magyar kultúra vérkeringésébe? Különösen meghatározó tényező ez a centrumtól távol, vidéken, ahol a szemlélet provinciálisabb, a minőség szempontjai eliminálódnak, s anyagi források sem állnak olyan nagyvonalúan rendelkezésre, mint a fővárosban.

Vonatkozik ez Zala megyére is, amelynek annak idején – a hetvenes években – nem sikerült irodalmi-kulturális fórumhoz jutnia. Pedig a szándék megvolt: emlékezhetünk a legígéretesebb kezdeményre, a *Zalai Tükörre*, amelynek elindítója a tragikus sorsú Kovács Lajos volt, az egyik nagy formátumú megyei kultúrpolitikus. Pedig ekkor indult a kaposvári *Somogy*, a tatabányai *Új Forrás*, a szekszárdi *Dunatáj*, szerveződött újjá a szombathelyi *Életünk* –, hogy hirtelen néhányat soroljak a dunántúli példák közül. A kormányzat felismerte a (szigorúan ellenőrzött) decentralizálás jelentőségét, aminek persze volt komoly, máig ható következménye is.

Az „alapítók”, valószínű, nem Klebelsberg Kunóra hivatkoztak, aki a *Pesti Napló*-ban (1928. július 9.) a következő címmel írt az állami mecenatúra különböző szegmenseit értékelő cikket: *A magyar művészet, mint nemzeti erőforrás*. A záró gondolatmenet máig érvényes: „Kell, hogy a magyar társadalom mindinkább tudatára ébredjen a kulturális energiák és akciók sorsdöntő jelentőségének... a közönség mind nagyobb rétegei látnak már tisztán, s én meg vagyok győződve..., az újjáépítés mostani korának lendülete a művészet terén számottevő alkotásokat fog létrehozni. Ez nem csak művészi kérdés, hanem nemzeti kérdés...”

Az a bizonyos „lendület” csak a rendszerváltozás után jelent meg, az új korszak kezdetén. Az elfojtott energiák ekkor törtek utat maguknak, a korábban elvetélt lapkezdemények ekkor szökkentek szárba, az új megyei-városi vezetés teljes mellszélességgel vállalt támogatása révén.

Ha úgy vesszük, ez volt a folyóiratok indulásának második hulláma. Igaz, néhány közülük eltűnt az idők folyamán, de a megmaradtak stabilizálódtak, és a mai folyóirat-struktúrának stabil, megbízható, színvonalas részét képezik.

Nos, ebbe a körbe tartozik a *Pannon Tükör* is. Némi hezitálás után, kissé megkésve, de nem elkésve, 1995-ben Nagykanizsán, a Pék Pál alapító főszerkesztő lakásán történt megállapodással létrejött a szerkesztőség, a Zala Megyei Önkormányzat pedig vállalta a fenntartó szerepét. Igaz, a kezdeti időszakban

– ezt az első lapszám jól tükrözi – még több település is részt vállalt a lap fenntartásában. Az idillinek tűnő helyzet azonban csak átmenetinek bizonyult. Az utóbbi húsz évben egyre szűkültek a lehetőségek, s mára döntően Zalaegerszeg MJV önkormányzatának kultúrateremtő, a felzárkózást támogató szándékán múlik a lap sorsa, Nagykanizsa partneri részvételével. Sajnos, a Megyei Önkormányzat három éve már szintén nem tartozik a támogatók közé, funkciójának megváltozása következtében. (Csak reménykedni tudunk, hogy ebben az évben ismét számíthatunk a megye mecénási hajlandóságára.)

Feltétlen az alapítók érdeme, hogy a lap kiadását a Zalai Írók Egyesülete vállalta magára. Sok akkoriban induló lap valamely helyi intézmény védeltségében kezdte el működését – bevallom, némi irigységgel tekintettem rájuk, hisz ez tűnt biztonságosabbnak –, ám a 2013-as év a kockázatosabb, az önálló, egyesületi működést választó utat igazolta. Nekünk nem kellett a „kivonulás”, az önállósulás, az átszervezés nem könnyű gondoljaival szembesülnünk; épp elég feladatot adott a lap megjelentetésének számtalan köznapi – szerkesztési, nyomdai, terjesztési – problémája.

Kétségtelen, nagy segítséget jelentett az új központi kultúra-támogatási forma megjelenése, az NKA intézményének megalakulása. Húszéves működése igazolta létét, nélküle sokkal nehezebb lett volna fennmaradni a jelenlegi folyóirat-struktúrának. Igaz, itt is megjelent a politika, megszenvedtük a kurzusváltásokat, és el kellett viselünk a különböző lobbyk befolyását. De ezekkel az „egyenlenségekkel” is, jótékony hatása vitathatatlan. Főként abban, hogy a vidéken nehezen érvényesülő szakmai-minőségi elvnek az NKA támogatása a feltétlen elismerést jelentette.

Kissé felkavarta a már kialakult viszonyokat az új köztestületi intézmény, melynek szintén vannak támogatási jogosítványai: a Magyar Művészeti Akadémia. Természetesen, örülünk neki – mi, szerkesztők, „lapgazdák” –, hogy más központi forrásra is pályázhatunk. De mégis, mit jelent e kettősség, ez az elkülönülés? Kétféle megfelelést? Elvárást, igazodást? Mintha valamiféle rivalizáció mutatkozna e téren... Mindenesetre aligha vitatható, hogy az MMA természetes képződmény – gondoljunk csak az előzményekre, a Kecské utcai összejövetelekre, az általunk is jól ismert Kovács Flórián áldozatos munkájára, s az elindító, Makovecz Imre személyére, aki az „ellenszélben”, az ellendrukkerek gáncsoskodása közepette is képes volt magánerejéből fenntartani az egyesületet, felmutatni a háttérbe szorított polgári kulturális alternatívát. S amikor eljött a változás ideje és a stafétabotot Fekete György vett át, az MMA megkapta azt az elismerést, ami szakmailag és erkölcsileg egyaránt megillette, ismét megszólalt a károgó anti-kórus, tombolt a korábbi haszonélvezők agresszív lejárató kampánya, bizony csak egy kisebbség hitte azt, hogy az MMA képes lesz a teljes művésztsadalmat megszólítani. Ám csalódnia kellett a kételkedőknek, a kilépőknek, a maszatolóknak. Az MMA mai vezetése hihetetlen energiával, szervezőmunkával új hitelességet teremtett, melynek legmeggyőzőbb bizonyítéka a korábbi kilépők visszatérése. S ez is a nagyvonalúság jele, hogy a testületekben lévő művésztsadak – nem bürokraták – megadták nekik a „tévedés” korrekciójának lehetőségét... Bizonyítva azt is, hogy az MMA nem a kisajátítás, hanem az egyenlő esélyekkel való indulás – ami az előző kurzusban csorbát szenvedett – feltételeit akarja megteremteni. A testület folyóiratában – a *Magyar Művészet* 1. számában – Kulin Ferenc beszélgetett Fekete Györggyel. Ennek záró részében olvasható az eddigi, rendkívül eredményes, sikeres tevékenységről: „Nagy feladat ez, és gyönyörűség. Azt tapasztalom, hogy akadémiakustársaim is egyre nagyobb akarással szegődnek ehhez a munkához. Titkárságunk korszakos szervezőmunkát végez, így reménykedem abban, hogy belátható

időn belül létrejöhet az a kulturális állapot, művészeti közeg, melyben nem az alkotók, hanem a művek versenye lesz a jellemző, melynek haszonélvezője maga a Nemzet.”.

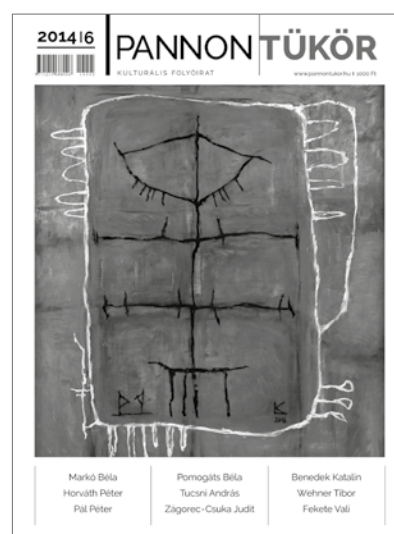
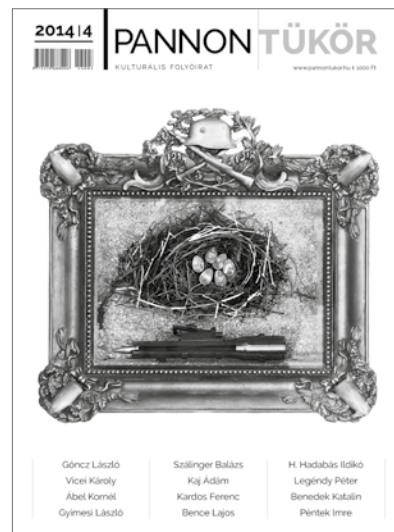
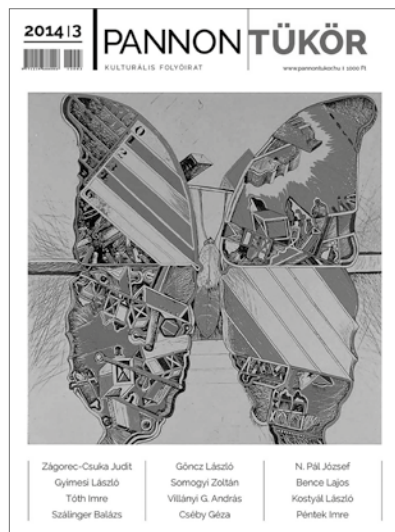
Talán nem érdektelen ez a kitekintés, amely képet ad arról a helyzetről, milyen erőterben kell helytállnunk, pozíciót foglalnunk és megtartanunk.

Ahogy az elején írtam, a lap indulásától nem szűkült le megyei-városi szintre, egy tágabb tájegység – Pék Pál a régió szót használta – kisugárzását begyűjtve és közvetítve akarta szolgálni az itteni tehetségeket, értékeket. Erre minket a Történelem is kötelezett, hiszen a trianoni „rendezésnek” köszönhetően karnyújtásnyira, mellettünk, a szomszédos Szlovéniában él a „legkisebb” kisebbség, a muramenti magyarság. Amely létszámához képest tiszteletet parancsoló kulturális teljesítményt produkál. Bence Lajos – költő, író, szerkesztő és nem melleleg lapunk főmunkatársa – adta erről a küzdelemről szóló könyvének a címet: *Írott szóval a megmaradásért*. Küzdelmüket e törekvésükben minden módon támogatnunk kell! Azzal is, hogy az ott születő irodalmi műveket, képzőművészeti alkotásokat szakmailag hiteles fórumhoz juttatjuk. Bekapcsolva ezt a változatos műegyüttest abba az áramba, mely az egyetemes magyar kultúra teljességét jelenti. Már az első számban találkozhattunk két meghatározó alkotóval: Bence Lajos költő és Király Ferenc szobrászművész nevével. (Azóta is eleven ez a kapcsolat, a *Pannon Tükör* is hozzászólt a magáét a muravidéki művészeti élet további kibontakozásához és újabb lehetőségek eléréséhez.)

A profilt nem mi alakítottuk ki, hanem a környezet, az élet. Bizony, ez a távolság a centrumtól megköveteli, hogy valamiféle „vegyeskereskedés” legyünk. A szépirodalomtól a történelem- és helytörténetig, a „testvérműzsák” számos területéig. A képzőművészet különösen kitüntetett témája, rovata lapunknak. Többször, több alkalommal kifejtettem: ennek a délnyugat-dunántúli vidéknek különösen gazdag a képzőművészeti élete. Győrtől Szombathelyen át Zalaegerszegig, Nagykanizsáig számos kiváló művész él és alkot, nagyszerű, Munkácsy-díjas festők, szobrászok és iparművészek, köztük Németh János Kossuth-díjas keramikumművész a Nemzet Művésze. S alig-alig kapnak fórumot, publicitást. Természetesen mi sem tudjuk pótolni az érdemi, a teljesítményüket megillető szakmai méltatást, kritikát, pályaképet, de igyekszünk e hiányt, mulasztást valamelyest enyhíteni. A 90-es évek elején a vezető folyóiratok kissé arisztokratikusan elzárkóztak a képzőművészettől, címlapjuk valamiféle állandósult „képtelen”, – sikeres vagy kevésbé sikeres tervezésű – dizájnos felület volt. Örömmel látom, hogy e téren radikális változást történt – a címlapokon képzőművészeti alkotások láthatók. A szöveg és látvány nem ellenfelei, hanem segítők egymásnak. És az a véleményem, hogy e téren vannak még „tartalékok”... Akár kérhetnénk is illusztrációkat a közölt novellákhoz, versekhez, s felétlenül fel kéne karolni az író-költő képzőművészeket. Úgy vélem, törekvéseink e téren abszolút igazolást nyertek, egyre több lap használja ki a címlap adta (reklám)felületet. Nem kis elégtétellel tekinthetünk vissza (a neten ezt bárki megteheti) főként az utóbbi tíz év címlapjaira, melyek szépek, dekoratívak, felhívó jellegűek. Más kérdés, hogy ezt az NKA folyóirat kollégiuma, mely főként irodalmárokból áll, nem értékeli.

A belső struktúra. Nos, újabban divattá vált, hogy a megszokott rovatrendet – szépirodalom, tanulmány-kritika, egyéb műfajok, hírek – felrúgják, s a művek valaminő titokzatos elgondolásnak megfelelően találják meg helyüket. De legyünk jóindulatúak: el tudom képzelni, hogy lehet így kreálni egy-egy tematikai egységet, blokkot. Ám az egész kéziratanyagból aligha lehet több ilyen összeállítani, s akkor a többi mű szerzetlenül „lóg” az anyagban. Az én eszményem – Kazinczy *Magyar Múzeuma* vagy *Orpheusza* óta – változatlan, az olvasói tájékozódást is ez szolgálja legeredményesebben.

Ha most próbálom áttekinteni főként az elmúlt tíz évet – amelynek döntéseiben személyes felelősségem is maximálisan megnyilvánult –, akkor azt mondhatom: a legnagyobb érdemünk – munkatársaimmal együtt –, hogy sikerült stabilitást, folytonosságot teremtenünk. Hogy ez mekkora teljesítmény a mai labilis világban, nem (nekünk) kell bizonygatni. A *Pannon Tükör* megvan, jelen van, s elérte a nagykorúságot jelentő húsz éves évfordulót. Sikerült érvényesíteni: a lokális és az egyetemes nem egymást kizáró jelenségek, hanem egymást gazdagító tényezők. S itt, az ország dél-nyugati zugában munkálkodva, ismét felfedeztük provinciánkat, a pannon régiót, a történelmi Zala vármegyét. Gyorsan elszállt ez a két évtized. Ahogy haladtunk előre az időben, s újabb és újabb tehetségek bukkantak fel, jelentkeztek szerkesztőségünkben, teljesedtek ki, egyre inkább megerősödött bennem a bizonyosság: van mit felajánlanunk a maradandóságnak. Hogy irodalomszervezői, szerkesztői munkánk érdemi hozzájárulás a tájegység kultúrájának felemeléséhez, ez az elmozdulás, felzárkózás a fejlettebb régiókhoz, talán visszaigazolja a folyóirat fenntartására fordított anyagi áldozatot.

Hétvári Andrea

Vetésforgó

Időnként új vagyok, akár a mag,
és – érthetetlen – néha nagyon régi,
ma mozdulatom szanti indián,
és holnap talán földi lesz vagy égi,

a létra hosszán számolatlanul
sorakoznak a lépcsőfokok, és még
azután is nehéz megmondani,
a fönti vagy a lenti lesz a mérték,

az egész kert múltját és jövőjét
a fán a körte önmagában hordja,
az önarcképek fényképalbumából
készül portréja, és azután sorra
veszi, hogy ki is lehet ő,
a mindöröktől fogva létező.

Visszaépül

Visszaépül végül újra minden,
kívül-belül a fában repedés,
térképsötétben újra menetelni,
aztán az útra visszamenni, és

felkúszni egyenként az évgyűrűkbe,
aztán megjárni mélygyökérzetet,
recseg-ropog a lomb, ledől pihenni,
a végkifejlet már csak ékezet,

de nélküle nem lehet mégsem teljes
a sötétre írt, vaskos szent irat,
porlepte nyár, kiszáradt dátumok,
az újságokból néhány kézirat
hullik a földre, mint a kész avar –
hogyan lehet az, hogy most már nem zavar?

Suhai Pál

Álmomban, Pista

Ágh Istvánnak

Álmomban, Pista, írtam, egyre írtam,
azazhogy te írtál, álom-alak,
és mégis én, mert én álmodtalak:
te írtad versemet, míg én aludtam.

Vagy nem te? És nem én? Ki fogja tollam,
ha alszom én? S ha nem? Az öntudat?
Szegény legény. Szavak adósa csak
az én. Még létre vár a mondhatóban.

A versed is. De rímed elcsatangol
(legföljebb sejtetem, milyen titok
vadját csaholva föl s milyen vadonból).

Vagy sétálni indultatok ti ketten?
Kutyák! Hová? Semmit se mondhatok.
Semmit. Nem tudhatom fölébredetten.

A város falai alatt

Tarján Tamásnak

lábamnál Jeromos düreri oroszlánja,
kushad, míg alszom, ám ha ébredek, morog,
fülembé hangját hangtalanul vájja,
hátam mögül egy kenetlen torok
rozsdás húrjával hegedül:

a város, autóbuszok és kamionok
dohognak egyre, hogy már azt hiszem, ledűl
fala, de nem, belülről tépi testem,
míg ernyedt-eszméletlenül
ágyam barlangjába menekszem –

érzékeim tükörijátéka, semmi más,
kétségtelen, ez incseleg velem szünetlen,
amíg e sok szín- és hangvillanás,
mert vak vagyok, s meg sem születtem,
jókor sötét gondokba ráz

Göncz László

Ellenszélben

(Naplófoszlány az 1970-es évekből)

Nagyon hidegen fúj az északi szél. A falusi kocsmá előtt dideregve arról tanakodunk, hogy nekivágjunk-e az útnak, amit a viharos széllel szemben kell megtenni. Csupán a rossz idő miatt van bennünk némi határozatlanság. Már az este eldöntöttük, hogy megyünk. Határozott vagyok, hogy menni kell, mert látni akarom az ismeretlent! Nem tudom elképzelni, hogy két kilométerrel távolabb, a gomba alakú vámház mögött milyen kép tárul majd elélem. Annyira kíváncsi vagyok arra, hogy sem a zord téli hideg, sem egyéb kételyeim nem tudnak most megállítani. A két csatlakozó barátom már több alkalommal megjárta az utat, emiatt a tapasztalt utazó benyomását keltik. Én még soha nem léptem át ezt az országhatárt, úgy emlékszem. Motoszkál ugyan a fejemben, hogy hat-hétéves koromban nagynénémmel és a férjével, Jancsi bátyámmal mintha utaztam volna egyszer egy zalai fürdőhelyre. Ez csak képzelet lehet, hiszen nem volt útlevelem sem.

Kiskorom óta élénken érdeklődtem az iránt, hogy mi van a másik oldalon. Könyvek és újságok százait nyálaztam át, mert minden nagyon érdekel, ami magyar. Képzeletben annyi mindent sejtek Magyarországról, ténylegesen megtapasztalni azonban még nem volt alkalmam. A hőszállingózáshoz hasonlítható, nagyon homályos képfoszlányok alapján, amelyek a Magyar Televízió műsorából rossz minőségben eljutnak képernyőinkre, csak sejtem, milyen lehet amott a táj, milyenek az emberek. Bizonytalan vagyok, és kételyek százai motoszkálnak bennem. Nem tudom, hogy miről szólnak odaát a falusi emberek mindennapjai, miről beszélgetnek ismerősök a városi utcákon. Abból a néhány röpké órából, amit a múltban magyarországi rokonainkkal eltöltöttem, amikor meglátogattak bennünket, nem tudom azt megítélni. És ők nem is a szomszédból, hanem Heves megyéből valók, ahová elsodorta őket az első világháború utáni hazakeresés.

A vonatok zakatolását és a mozdony éles füttyét számtalanszor hallottam a másik oldalról, amikor a közeli mezőkön dolgoztunk. Az enyhén emelkedő domboktól és a bokrokkal borított határsávtól semmit nem tudtam elcsípni. Ugyan mennyire más világ van odaát? A keresztapám mindig azt mondja, hogy a „ruszkik mindent tönkretettek”. Másoktól, akik már a második világháború előtt is jártak ott, ellentmondásos híreket lehet hallani. Tudni szeretném végre kérdéseimre a választ! Elszánt vagyok, ezért menni kell!

Nincs több hezitálás, máris ugrunk fel a kerékpárokra, és indulunk Zalába. A megyenevet csak a barátaim miatt említtem. Én most is zalai levegőt szívok, mert egy táj légkörét, szokásait és értékeit nem változtathatja meg semmilyen külső erő. Azt a lakóinak több száz esztendő során végzett verejtékes munkája, szellemi értékei, együtt-lüktetése és hite képezi. Ezen nem változtat, hogy most éppen Muravidéknek hívják a tájegységet, amelyet ugyanúgy szerettek, mintha Zalának hívnák. A nagyanyámnak, amikor majd holnap találkozom vele, amúgy sem mondhatom, hogy Zalában voltam. Ő megszidna érte. Számára a mi falunk ma is éppen olyan zalai terület, mint bármelyik település Kanizsa vagy Egerszeg környékén.

Az ő gondolatvilágából kiirthatatlan az egységes zalai táj. Ezen nem változtatott semmit, hogy éppen a szántóföldje mentén húzták meg a kettészakítottaságot előidéző országhatárt.

Nagyanyám érzésvilágát én is osztom. Mégis másképpen élem meg a valóságot. Érzem, hogy ez a kis táj, ahol élünk, mégsem azonos már azzal, amely a nagyszüleink tudatában él. Már a szüleim nemzedéke is másképpen érez. Ők jugoszláviai magyarok. Nyelvükben és szokásaikban tetőtől talpig e nemzethez kötődnek, de valamiért már nem zalai magyarok. A kisebbségi léttel azonosulnak, és többnyire természetesen tekintik azt. Beleszülettek abba. Az iskolában, a templomban és a hivatalokban csak arról hallottak, hogy így kell ennek lenni. Örüljenek, hogy a kisebbségeket úgy-ahogy megtűrő közegben élhetnek. A múltat ne firtassák, hallották sokszor erélyesen, mert azért a magyarok a felelősek. Én is hallottam hasonló magyarázatokat a tanáraimtól az iskolában. Az „intelmek” a legtöbb emberben befogadó talajra lelnek.

Szüleim nemzedéke az elmúlt évtizedekben nagy megpróbáltatásoknak volt kitéve. Keveset beszélnek róla, mégis nagyon érződik a hatása. Nekik is jutott már a harmincas évek nemzeti elnyomásából és a nagy szegénységből is. A második világháború viszontagságai sem kímélték őket. Akkor ugyan „magyarok lehetnek”, ahogy ők mondják, de ezért aztán később még nagyobb árat fizettek.

Az ötvenes évekről valamiért nem akarnak beszélni. A mi családunkban legfeljebb annyit lehet néha hallani, hogy nem éri meg nagyon magyarkodni. A barátaimnál is sokat tartózkodom, de ott még ilyesmire sem terelődik a szó. Nagyanyám más, és a vele való együttlét rám nagyon hat. Bizonyára ezért élem meg másképpen a környezetemet, és mind jobban érdekel ez a furcsa légkör.

Ha a patak medrét áthelyezik természetes környezetéből, a víz folyása, sodrása hasonló marad, azonban a part megváltozik, eltér az eredetitől. Más lehet ott a talaj, másképpen terjed a növényzet, és néhány esztendő múlva idegen látszatot kelt a vízpart. Az emberi közösség saját akarata ellenére történő megváltoztatása is szétfejlődést okoz. Ez engem tizenhét éves fejjel is nagyon foglalkoztat. A barátaim többsége merőben más. A fiatalokat nem érdekli az országhatár két oldalán élő emberek gondja. A legtöbben nem érzik magukat egy közösséghez tartozónak a túloldalon élőkkel. Szerencsés emberek ők, csak a szórakozással foglalkoznak. A neves angol zenei együttesek frontembereinek szexbotrányai és a Playboy hasábjain olvasható sztorik érdeklik őket. Ausztriában eddig is könnyű volt a modern szemléletű laphoz hozzájutni, most pedig már délszláv nyelvekre fordítva is olvasható. Én is átlapozom, ha van rá alkalom, de különösképpen nem kelti fel érdeklődésemet. Agytekervényeimet valamiért másképpen fonták. Sokszor elgondolkodom ezen a furcsaságon. Ebben a nagy hidegben sem hagy nyugton. Társaim, akikkel együtt támaszkodom a szembe fújó szélnek, nem sokat törődnek ezzel. Nem baj, így is kedvelem őket. Nem szólok nekik erről, csak magamban töprengök.

Az elmélkedés valamennyire feledtetni velem a zord idő okozta fájdalmas hideget. A pamutból kötött kesztyű mindössze néhány percig enyhíti a kerékpár kormányának jéghideg hatását. Már nagyon fázik a kezem, pedig csak pár száz méter van mögöttünk. Kibírom én! Az egyik társamnak még kesztyűje sincs, otthon feledte. Öt-tíz másodpercenként folyamatosan hol az egyik, hol a másik kezét teszi a kabátzsebébe. Őt a múltkor megismert gimnazista lánnyal esedékes találkozás reménye élteti, akiről az indulás előtt folyamatosan beszélt.

Nagyon nehéz ennyire hideg széllel szemben kerékpározni. Csak nagyon lassan araszolunk előre. Apám hasonló időjárásakor mindig azt mondja, hogy jóra való ember még a kutyáját sem engedi ki a házból.

Van benne igazság! A faluban sok háznál tartanak kutyát, amelyek nyaranta mindig ott ólálkodnak az út szélén, most azonban egyet sem látni közülük. Az ebek mind elbújtak valahol a pajtákban vagy az istállók közelében, ahol kevésbé éri őket a hideg szél. Most nem kell attól tartani, hogy valamelyik kirohan az utcára, és nekünk ront.

Nyugalanságomban eszembe jut az útlevel. Elhoztam? Hirtelen mozdulattal a kabátom zsebébe nyúlok, hogy meggyőződjek róla, nálam van-e. Itt van. Milyen kellemes érzés, milyen megnyugvás ez még ebben a hidegben is. Nincs már nagyon messzire a határátkelő.

Elmúltam már tizenöt éves, amikor útlevelhez jutottam. A barátaim többségének akkorra már megvolt e fontos okirata. A bordó színű könyvecskére szlovén nyelven latin betűkkel, szerbül pedig cirill írásjegyekkel van aranyszínűen ráírva a „Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság” szöveg. Azért válthattam ki, mert egy középiskolai program keretében Ausztriába utaztunk. Később is elutaztam néhányszor autóbuszszal az ausztriai Regedébe, ami divatnak számít a muraszombati középiskolások körében. A legtöbbször céltalanul mentem a Mura északi oldalán fekvő városba, vagy egy finom Milka csokoládé kedvéért. Az nálunk nem kapható. Amikor akadt egy kis pénzem, tettem egy kiruccanást a hangulatos városkába. A környező népek minden nyelvén van neve: németül Radkersburg, szlovénul Radgona, magyarul pedig Regede. Gyermekkoromban sokszor hallottam szüleimtől, amikor esőzések után brekegéstől volt hangos a táj, hogy „mennek a békák Regedébe”. A mondás pontos okát nem ismerem.

Mostanában gyakrabban sort kerítek egy-egy regedei utazásra. Akkortól, amióta kevésbé köt le a tanulás. A siker hiánya okozhatja a tanulás iránti érdeklődésem csökkenését, ami mégis nagyon aggaszt. Úgy érzem, hogy még mindig küszködök a beilleszkedéssel, ami bizonytalanságot kelt bennem. Az érdeklődésem másra összpontosul, ami a tanulás rovására megy. Ha nem érdekel a téma, felesleges időpazarlásnak tekintem a szövegmagolást. Inkább a történelem, a népszokások, a magyar irodalom, a földrajz és a foci világába mélyedek bele. Szerelmes is vagyok valamennyire. A családban soha nem beszélünk ilyesmiről. A legjobb barátaimmal szoktam néha szemérmesen megosztani mélyebb érzéseimet. Megtörténik, hogy egy mosolyból a valódi helyzetnél nagyobb történetet kerítünk. Mégis jólesik!

Az utóbbi hetekben különösen nehezen tudok elmélyedni a tanulásban. Az ellenőrzők megírása előtt mindig nagyon megbánom mulasztásaimat. Többször arra döbbenek rá, hogy rágom a körmöm félelmemben. Rimánkodom magamban, hogy ne éppen egem hívjon ki a tanár a táblához felelni. Ha megúszom, nem okulok belőle. Másodszorra is hasonló helyzetbe kerülök, mert éjszakába nyúlóan történelmi regényt vagy focimagazint olvasok.

A focit játszani, rádión hallgatni és tévéen nézni egyaránt szeretem. Ismerem a jugoszláv bajnokságban szereplő csapatok összes játékosát. A neves európai egyesületek eredményei a kisujjamban vannak. A zágrábi horvát nyelvű sportújságot naponta elolvasom az utolsó betűig. Puskásék aranycsapatáról sokat hallottam az idősebbektől. A magyar nemzeti bajnokságban szereplő együttesekről azonban keveset tudok. A határ menti magyar települések focijáról pedig szinte semmit. Azt sem tudom, hogy Lentiben van-e megyei szintű együttes?!

Othon nem örülnek a foci iránti rajongásomnak. Édesanyám megtűri, ő soha nem is ellenezte különösebben. Édesapám előtt, ismerve határozott természetét, sokszor eltitkolja, hogy focizni mentem. Egy ideig arról sem tudott, hogy a Nafta köztársasági mezőnyben szereplő ifjúsági csapatánál leigazoltak.

Édesapám fiatalon maga is rúgta a bőrt, sőt még a rongyból összetákolt ruhalabdát is. Mégis nagyon ellenzi a foci iránti érdeklődésemet. Mindig azt mondja, hogy túlságosan eltereli figyelmemet a tanulástól. Sírtam három esztendeje, amikor 1974-ben az egyik világbajnoki elődöntőt nem nézhettem meg, mert akkor kellett szénát takarni a réten. Édesapámat a sűrű könnyeim nem hatották meg. Gereblyezés közben a nagyujjamon hólyag keletkezett, de az sem mentett fel a munka alól.

Életemben egyszer vert meg édesapám, amikor öcsémmel a falusi focipályán az egyik szünetben a lekaszált füvet gereblyéztük. Távrolról vett bennünket észre, majd amikor délután találkoztunk, nem úsztam meg a verést. A labdarúgással szembeni szigorát nehezen tudom megérteni, mégis nagyon szeretem őt. Szemrehányások közepette mindig hangsúlyozza, hogy embert szeretne faragni belőlem. Az a vágya, hogy nekem kevesebbet kelljen felnőttkoromban szenvedni, mint neki kellett egykor. Szerinte életsikeremnek a foci iránti érdeklődésem nagy ellenlábasa lehet. Bizonyára van benne igazság. A kínos iskolai feleltetések pillanataiban sokszor gondolok határozott intelmeire. Olyankor mindig neki adok igazat.

Azt nehezen viselem el, hogy egy szót sem szólhatok az iskolában magyarul. Erről nem tudok nyíltan beszélni senkivel. Egyik kedves barátommal és padtársammal egymás közt magyar nyelven társalgunk, és van még néhány magyarul is beszélő Lendva-vidéki diáktárs. Soha nem vagyunk hangosak, mert a mi nyelvünket nem beszélő diákok közül mindig gúnyosan vagy sértődötten megjegyzi valaki, hogy „bizonyára azért beszéltek magyarul, hogy ne értsünk benneteket”. A múltkor a folyosón is ránk szólt egy negyedéves diák, hogy „ez itt nem Magyarország”. Nem akarunk mi senkinek ártani, sem bárkit megbántani. Környezetünkben a legtöbben a barátaink. Ezért mindig szlovénra váltunk, ha valaki mellénk társul. Ilyenkor olyasmit érzek, hogy elrabolnak tőlem valamit. A magyar nyelv iránti szomjám oltásaként késő este is magyar könyveket olvasok. Néhányat sikerült megvásárolni a vajdasági kiadótól. A könyvtárból rendszeresen kölcsönzöm a regényeket. Emiatt néha még a legjobb barátaim szemében is különc vagyok.

Középiskolai tanulmányaim kezdetétől küszködöm azzal a gondolattal, hogy hátrányos helyzetben vagyok diáktársaimmal szemben. Pedig a szlovének is szépen befogadtak közéjük, néhányukkal nagyon jó barátságban vagyok. Nekem a légkörrel vannak nehézségeim, amit egyszerre érzek szűknek és tágának. A társaim nem érzik kisebbségi szorongásaimat, ezért nem is sejtik gondjaimat. A körülöttem lévő világot egyúttal megközelíthetetlennek, elérhetetlennek látom, mert nyelvismeretem hiányosabbnak tűnik a többinél.

Mi a családban és a falu fővégi részében soha nem beszélünk másképpen, csak magyarul. Az óvodában eleinte semmit nem értettem szlovénul. Ott kezdtem fokozatosan megismerni a számomra idegen nyelvet. Az elmúlt tíz évben megbarátkoztam vele. Nagyon sok szlovén költő és író művét ismertem meg, és tetszenek. Sok bennük a hasonlóság a magyarral. Ma már folyékonyan beszélem a szlovént. Mégsem érzem magam eléggé biztosnak ingoványos talaján. Nem zavar, hogy az előforduló kiejtési hibáimat kijavítják. Mégis ott motoszkál a fejemben, hogy soha nem fogom tökéletesen elsajátítani. És arra is sokszor gondolok, hogy az anyanyelvem rovására küzdök annak birtoklásáért. Annak mégis örülni kell, hogy egy másik nemzet kultúráját és szokásait százsorta jobban megismerhetem, mint ha azzal turistaként találkoznék. Az ilyen lehetőségnek azonban ára volt. De ha már így van, valamennyire meg kell vele barátkozni. Az ellenkező esetben világgá kell menni, amint azt édesanyám öccse, Laci bátyám tette. Ő az ötvenes években Ausztria érintésével Kanadába szökött, mert nem volt hajlandó elviselni az itteni körülményeket.

Erről tavalyelőtt mesélt nekem, amikor a családjával itt járt látogatóban.

A középiskolában már a legelső nap történt velem egy kellemetlen esemény. Az egyik tanárnő a bemutatkozásomkor, miután kiderült, hogy magyar vagyok, megjegyezte, hogy bizonyára komoly gondjaim lesznek majd a tanulásnál. Elszégyelltem magam e szavak hallatára. Nem tudtam többet egy szót sem kimondani. Úgy lépegettem vissza a negyedik padba, ahol ültem, hogy a tekintetemet nem mertem fölemelni. Csak a padlót bámultam. Bizonyára nem kívánt megbántani a tanárnő, mégis, amikor visszagon-dolok azokra a percekre, mindig izzadság képződik a bőrömön. Ebben a hideg szélben is erre gondolva, néhány pillanatra elfeledem, hogy mennyire fázok.

Rokonszenves és kellemetlen emlékek váltják egymást gondolataimban, felfoghatatlan gyorsasággal. A nagy szél miatt tásaimmel amúgy sem tudnék beszélni. Ha valamelyikünk szólni akar a másiknak, akkor a fülébe kell ordítania a szavakat, hogy megértse. Józsi éppen azt kiabálja a fülembé, hogy nemsokára pénzt kell beváltani a határátkelőn.

Mostanra sikerült annyi pénzt összegyűjtenem, hogy a határátlépéskor kifizessem a kötelező összeget, amiért valamennyi forintot kapok. Nem tudom, hogy pontosan mennyit adnak a mi dinárunkért. Nem is érdekel különösebben. Ezt a pénzt erre szántam. Sokan bírálják a kötelező pénzbeváltást, ami érthető, hiszen egy munkásembernek nem könnyű a kevés fizetésből erre a célra pénzt tartalékolni. Sokadszor magyarázom magamnak, hogy én megszolgáltam ezt az utat, hiszen a takarékoskodás miatt legalább egy hónapig nem ettem uzsonnát az iskolában. Forint nem volt még a kezemben, csak újságban láttam, hogy milyen a magyar bankjegy. A százforinton Kossuth portréja van, arra pontosan emlékszem. Valamelyi-ken Petőfi is látható.

Néhány perccel korábban az útlevel miatt aggódtam, most meg azért lettem ideges, hogy nálam van-e a szükséges pénz. Nem vesztettem-e el azt, amikor a büfében kifizettem a kávé? Ismét ijedten nyúlok a nagykabátom zsebébe. Újra gyorsan megnyugszom, amikor megtapintom a papírpénzt.

Gondban vagyok, hogy édesanyámnak sem szóltam mai utamról. Hátha akkor megghiúsult volna ez az alkalom is. Édesapám nem váltott ki sem magának, sem az édesanyámnak útlevelet, mert mindig azt mondja, hogy minek feleslegesen kószálni a világban, és a keservesen megkeresett pénzt elkölteni. Szorongok néhány másodpercig emiatt. De nemsokára tizennyolc éves leszek, és annyira szeretném látni, hogy mi van a túloldalon! Azzal nyugtatom magamat, hogy nem követek el nagy hibát ezzel a kiruccanással. Felülkerekedik bennem az ismeretlen tájjal történő találkozás vágya! Édesapám ezt nehezen értené meg. Abban reménykedem, hogy nem fogja megtudni. Hétvégén máskor is csatangolok, így remélhetőleg kü-lönösebb feltűnést nem kelt a távozásom.

Az én jó édesapám jelleme merőben eltér a legtöbb barátom édesapjától. Szigorú és határozott, ezért sokszor mérges vagyok rá. És egyúttal nagyon szeretem, mert tudom, hogy szorgalmával a semmiből nagyot alkotott a családunk érdekében. A vidék egyik legkiválóbb ácsmestereként tartják számon, pedig a szakmát csak gyakorlatban sajátította el. Mindig nagyon félttem, hogy ne érje semmi baj. Csak azt tud-nám, hogy miért ennyire szigorú. Miért ilyen magasak az elvárásai velem szemben? Nem nézi jó szemmel mostani kiruccanásomat, azzal tisztában vagyok. Édesanyámnak azonban szólhattam volna, mert ő túl-ságosan is megértő. Örül annak, ha a gyermeke többet meríthet az élet szépségeiből, mint amennyi neki megadatott. Hibáztam, hogy nem szóltam neki a mai útról.

A telepes házak első sora, amelyek a két világháború között épültek, amikor lakóikat idetelepítették, már mögöttünk van. Felértünk az enyhén emelkedő dombtetőre. A gomba alakú vámház a magyarországi oldalon már csak néhány száz méterre van tőlünk. Amikor a közeli mezőn dolgoztunk, mindig megfigyeltem, hogy az alsó szintje sokkal szűkebb, mint az emeleti rész, amelynek minden látható oldalán ablakok sorakoznak. Úgy néz ki messziről az épület, mint egy óriásvargánya. Ebben a zord időben is kirajzolódik sajátos alakja. Jobb oldalon a telepes házak második csoportja látszik. Egy magányos épület is áll a mezőségekben. Apám szerint mögötte néhány száz méterre volt egykor a szabólakosi major. Miután meghúzták a határt, amely átszelte a majorhoz tartozó udvart, a magyarországi oldalra került az épületegyüttes. Mindig magam elé képzelem az ökröket, amelyekkel szántották a nagy földeket. Én azt már nem láthattam, és az épületre sem emlékszem, mert az ötvenes években lebontották. Úgy beszélnek a falusi emberek, hogy amikor a negyvenes évek végén a határsávot felszántották, és kifeszítették a szögesdrótot, megszűnt ott az élet. Az épületeket is eltüntették.

Megérkeztünk a jugoszláv vámházhoz. Elég alacsony épületnek tűnik közlőről. Senki nincs kint a személyzet közül, mert egy lélek sem utazik errefelé rajtunk kívül. Nyáron nem így volt. Akkor csehszlovák és lengyel rendszámú autók százai álltak sorba, hogy az Adriai-tengerre menet bejuthassanak Jugoszláviába. És visszafelé is hasonló volt a helyzet. Volt olyan nap, amikor több kilométeres volt a személygépkocsik sora. Olyankor néha, főleg az esti órákban, a helyi gazdák burgonyaföldjei is megsínylettek az utazók éhségét. Nem szép dolog az ilyesmi, de a gyomor nagy úr, ahogy a gyertyánosi kedves rokonunk szokta mondani! Közülük sokan a mi falunkban árusították különböző portékáikat, hogy az eladott tárgyak árából némi élelemhez vagy üzemanyaghoz jussanak. Tavaly édesapám is vett az egyik lengyel családtól kiváló minőségű konyhakéseket, nevetségesen olcsó áron. A nyári gépkocsiozónból a hideg téli napokra még hírmondó sem maradt. Olyan látszatot kelt a határátkelő, mintha már régóta egy lélek sem járt volna arrafelé.

A barátaim mennek elöl, egészen a sorompóig nem állnak meg. Amikor megpillantanak bennünket az ablakon át, azonnal kijön egy útlevelező rendőr. Mogorván kérdezi tőlünk, hogy hová a fenébe megyünk ilyen időben. Közben begombolja hosszú, térdig érő télikabátját. Elkéri az útleveleket. Lapozza őket. Az enyémet hosszabban vizsgálja, majd a nevemet szólítja tört szlovén nyelven, szerbes kiejtéssel. Jelentkezem.

– Te még nem voltál Magyarországon? – kérdezi.

Tekerem a fejemet, és csak annyit válaszolok, hogy nem. Valamit mond még halkán, amit a hangos szélzúgás miatt nem értek. A dombtetőn még erősebben fúj a szél, mint lentebb a faluban.

A rendőr beviszi az útleveleket az épületbe, és jelzi, hogy várakozzunk. Mást aligha tehetünk, gondolom magamban bizonytalanul. Idegességemben még jobban fázom. Néhány pillanatig újra kételkedem elhatározásom helyességében. Éppen ma kell meglátnom, hogy mi van a másik oldalon? Ösztönösen arrafelé nézek, ahol a sorompó előtt egy katona áll. Neki sem lehet kellemes ebben a dermesztő hidegben. Bár annyira be van takarva az arca egy vállig érő sapkafélével, hogy csak a szeméi látszanak ki alóla.

A rendőr nemsokára visszaadja útleveleinket, miközben gúnyosan mosolyogva a fejét tekeri. Ugyan mit gondolhat rólunk? Közben a vámos is kilép meleg odújából. Bár semmit nem viszünk magunkkal, ő mégis a bejelenteni való után érdeklődik. Az is érdekli, hogy mennyi pénzünk van. Elő kell kotorni a bukszákat az ajakig begombolt kabát belső zsebéből. Amikor meggyőződik róla, hogy a megengedettnél nincs több pénz a bukszában, kigomboltatja velünk a kabátot, és néhány tapintással ellenőrzi a belső zsebeket. Alighanem a hidegnek köszönhetjük, hogy nem tart hosszan a vizit.

Először élek meg ilyet, és szörnyen bosszant. Az osztrák határátkelőnél mindig kedvesebbek voltak. Megalázó ez az egész. Nyugtatom magamat, hogy a csempészek és más szabálysértők miatt szükség van ilyesmire is. Végre elindulhatunk.

A magyar katona int valakinek a gomba alakú vámház felé, miután néhány másodpercre emelkedni kezd a sorompó. Rendkívül hosszúnak, több mázsásnak tűnik a piros-fehér-zöld színekkel átfestett, a szénásszekerek rögzítésénél használt nyomórúdra emlékeztető vassorompó. Ez természetesen nem fából készült. A vámházból irányítják a felvonását. Nagyon dobog a szívem, amikor kerékpárjainkkal elhajtunk a Magyar Népköztársaság feliratú tábla mellett. Magyarországon vagyok! Hányszor elképzelttem már magamban ezt a pillanatot. Most eljött az ideje. A nagyanyámra gondoltam, aki százszor elmesélte, amikor 1941-ben, a felszabadulás idején, ahogy ő minősíti azokat az éveket, néhány száz méterrel távolabb vottal átrobtok az akkor már nem létező országhatáron. Most ismét van határ, azonban végül én is átjutottam rajta. Következik a magyarországi oldalon a vizsgálat. Egyik társam azt súgja, hogy a „magyarok szőrszálhasogatóbbak tudnak lenni”. Nem akarom elhinni. Nekik nem jelent semmit, hogy a határ másik oldaláról magyar fiatalok érkeznek?

– Hová ennyire sietős az útjuk ebben az ítéletidőben – kérdezi a világosszürke kabátot viselő vámos, aki egyszerre jön ki az épületből az útlevéért nyúló katonával.

– Lentibe – válaszolja az egyik útitársam.

– Pénzük csak annyi van, amennyi a váltáshoz szükséges? – kérdezi közömbösen a negyven év körüli férfi. Én biccentéssel jelzem, hogy igen. Izgulok. Ez természetes, gondolom magamban, hiszen életemben első alkalommal szemtől szemben állok az országba történő belépést engedélyező hivatalnokokkal.

– Maga nem beszél magyarul? – kérdezi tőlem emeltebb hangon, valamelyest fölényesen a vámos. Bizonyára észrevette rajtam, hogy kissé ideges vagyok.

– De, de, be-beszélek magyarul – válaszolom dadogva, ami sokszor megtörténik velem, amikor szavaimmal a gondolataimat is meg akarom előzni. Gyors beszédem ilyenkor gyakorta beszédhibába torkoll. A vámos nem bonyolítja a vizsgálatot. Bizonyára azt feltételezi, hogy kalandvagyó fiatalok kiruccanásáról van szó. Fázik ő is, ezért az ajtóból csak annyit szól vissza, hogy amikor visszakapjuk az útlevelet, és forintra váltjuk a dinárunkat, jelezzük, aztán mehetünk tovább. Nemsokára visszakerül az útlevel is. Bemehetünk az épületbe rendezni a kötelező beváltást. Amíg egy idősebb hölgy kifizeti hármunknak a dinárért járó forintot, valamennyire átmelegszünk. Fagyos ujjaimban még mindig fájdalmat érzek, mégis felülkerekedik bennem a megkönnyebbülés, hogy a túloldalon vagyok.

Nagy kő esik le a szívemről, amikor felemelkedik a hatalmas sorompó, és mi hárman gyorsan elilánunk mellette. Enyhén balra kanyarodó utat lehet előttünk látni. A lejtőn leereszkedve bal kéz felől megpillantok egy gémeskutat. Nem közvetlenül az út mellett van, mégis észre lehet venni. Aligha használhatják már, mert eléggé rozogának tűnik. A társaim már korábbi utazásaikkor megfigyelhették. Ezúttal nem is néznek arra. Én eddig csak képeken láttam ilyen kutat. Eszembe jut egy olvasmányom arról, hogy a török hódoltság idején honosult meg errefelé az ilyen típusú kút. A mi falunkban a hatvanas évek után már nem volt belőle, vagy gyermekként elkerülte a figyelmemet.

A kerékpárról, amennyire csak lehet, nézem a vonzó látványt. A kútkáva melletti függőleges rúd valószínűleg fából készült, mert a felső vége, így messziről, két kurtára vágott faág látszatát kelti. Azok közé

rögzítették a kanna kiemelésére szolgáló gémet, amelynek az egyik végére valami törzsökféle van rögzítve, hogy a víz felemelése könnyebben történjen. Kisgyermek korom óta nagyon tetszettek a gémeskutas képek. Rajzórán többször is festettem ahhoz hasonlót. A hidegkútnak nevezett, tetővel fedett és lécekkel körülkerített kutat is, amelyik az egyik szőlőparcellánk alatt található, a róla elnevezett hegyi dűlőn, többször próbáltam megfesteni. Nem voltak remekművek, csupán gyermekpróbálkozások. A kút-motívum valamiért nagyon vonzott. Pedig ellentmondásos érzelmek jutnak mindig eszembe egy-egy kút láttán. A nyolc-tíz méter mélységben látható víztükörtől gyermekkoromban félttem. Minden mély kútba félelmet képzelek. Amikor még kiskamasz koromban vizet mertem a hazai kútból, miután elmerült a vödör, gyorsan más irányba fordítottam tekintetemet. Nehogy a víz tükre lehúzzon a mélybe. A falubeli öregasszonyok gyakran beszéltek ilyesmiről. Szomszédságunkban is történt kútba fulladás, ennek tragikus emléke máig él bennem.

Az út menti bozótostól élénk lép két katona. Ők is kérik az útlevelet. Bizonyára fázhat az ő kezük is, mert a magasabb alig tudja fellapozni iratainkat. Az egyik társamnak a sapkát le kell venni a fejéről, mert időközben kis bajsza nőtt, ami hiányzik az útlevélben rögzített fényképen. A tőlünk mindössze két-három esztendővel idősebb katonák is érdeklődnek, hogy hová igyekszünk, aztán jó utat kívánva visszahúzódnak a bokrok mögé.

Azon töprengek, hogy mi motoszkálhat ezeknek a fejében, amikor a határ másik oldaláról érkező fiatalok magyarul beszélnek nekik. Tudják-e, hogy a másik oldalon is élünk magyarok? Mit hallanak Jugoszláviáról? Ismét nagyon fázik a kezem, a vámházban gyűjtött melegségérzet elfogyott. Felváltva hol a bal, hol a jobb tenyeremet bujatom a kabátzsebembe.

Közben felérünk az enyhe lejtőn. A távolban már látni lehet a közeli falu házeit. Nincsenek közvetlenül az országút mellett. Jobb oldalon egy bunkerszerű betonépítmény látható, néhány méterre az úttól, lövésrésekkel, amelyek a jugoszláv határ felé nyílnak. Az északi oldalon lévő bejáratot eléggé benőtte a gaz. Bizonyára most már nem küldenek bele katonákat. Amikor az ötvenes években hidegháborús hangulat uralkodott errefelé, akkor alighanem rendszeresen megfordultak ott géppuskások. Ha ma is lenne valaki a betonveremben, akkor mi aligha kerékpároznánk errefelé.

Mifelénk szokatlan, hogy a katonák az út mentén többször igazoltatnak. Emiatt elmarasztalóan beszélnek nálunk az emberek az itteni rendszerről, és szidják a szovjet rezsimit. Ezek a fiúk nem oroszok, és nekik sem lehet könnyű feladat a határsáv mentén őrködni.

Nagy útkereszteződés következik, de előtte még jobb oldalon felbukkannak a vasúti sínek. Az út másik oldalán is látszik valamennyi a vasúti töltésből, amelyet már legalább harminc éve nem használnak. Amióta felszedték az Alsólendva felé vezető sínpárokat. Ismét eszembe jut nagyanyám kedves élménye, amikor 1941-ben ezeken a síneken élte meg élete legszebb utazását. Elutazni Budapestre számára mindennél felémelőbb élmény volt. Néhány másodpercig odaképzelem magam a robogó vasúti kocsiba. Látom, amint nagyanyám törölgeti örömkönnyeit, hogy megélte azt a napot. Lassan haladunk előre a Lenti felé vezető főúton. Most oldalról ér bennünket az északi szél.

Fagyos, dértől fehérre festett szempillákkal érkezünk egy út menti vendéglőhöz. Az ajtó felett ki van írva: Varga Tibor kocsmája. Barátaim a bejárat felé kanyarodnak. Rettenetesen fázom, mégis vonakodom a betéréstől. Szeretnék továbbmenni, de nem lehet, mert pajtásaim a kerékpárokat a kerítésnek támasztják, és már kopognak is az ajtón. Követem őket én is.

A kocsmában nincs túlságosan meleg. Az átfázott embernek mégis kellemesnek tűnik a borszagtól átítattott, cigarettafüsttől homályos levegő. Mindössze három ember üldögél egy asztalnál. A másik két, fakult piros kockás abrosszal terített asztal szabad. A kocsmáros, talán hatvanesztendő, alacsony, elől enyhén kopaszodó férfi, kedvesen köszönt bennünket. Mi azonnal a kör alakú kályha mellé lépünk, és fagyos kezeinket az enyhén meleg cserépfelületre helyezzük. Azonnal fájni kezdenek az ujjaim a hirtelen hőmérsékletváltozástól.

– Bödeháziak a fiatal emberek? – kérdezi a kocsmáros, akit az egyik vendég közben Tibinek szólított. Ő lehet Varga Tibor, gondolom a cégfelirat alapján.

– Nem, dehogy, mi a túloldalról jövünk – vágja rá egyik barátom.

– Jugók vagytok, barátaim. Jól beszéltek magyarul – fűzi hozzá az előbb szóló.

– Mi is magyarok vagyunk, csak éppen jugoszláv állampolgárok – válaszolom.

– Tudom, hogy vannak még Alsólendván magyarok, de sokan már nem vállalják a magyarságukat. A múltkor találkoztam két legénnyel, akik egymással magyarul beszéltek, hozzám azonban nem akartak magyarul szólni – jegyzi meg.

– Nem vagyunk már mi rendes magyarok. Csak beszéljük még a nyelvet – kapcsolódik be a párbeszédbe az egyik társam. Meglepődve hallgatom, és nagyon elszégyellem magam miatta. Nincs erőm vitatkozni vele, és talán nem is ide tartozik. Sajnos a baráti körömből többen is hasonló véleményen vannak.

– Milyen jó, hogy ismét jöhettek hozzánk! Én még a világháború idején sokat tartózkodtam a göntérházi nagyanymnál – jegyzi meg a három közül feltehetően legidősebb vendég, másra terelve a szót.

– Mit kívánnak fogyasztani a fiatal emberek? Van kiváló szilvapálinkám, amit ebben a hidegben nagyon ajánlok. Vagy egy kupica vodkát óhajtanak? – kérdezi Tibor kocsmáros.

– Maradunk a pálinkánál – válaszolja mosolyogva az előbb hangoskodó kollégám. Én nem szoktam pálinkát inni. Előfordult ugyan, hogy néha, baráti társaságban kólát ittam rummal, ami divatos ital a fiatalok körében. Az elmúlt hónapokban egy-két alkalommal „kírúgtam ugyan a hámfából”, azonban jobban szeretem az üdítőitalokat. Ezúttal nem kéretem magam, és két társammal együtt én is a pálinkáskupához nyúlok. Nem sikerül egy hajtásra lehúzni az erős italt. Társaim kérnek még egy-egy kupával. Cimboráim jól ismerik szokásaimat, ezért nem unszolnak az ivással.

– Ott, Jugóban azért jobb a világ, mint itt nálunk. Ott nem szedték el a földeket, mint errefelé. Bármennyire láncos kutya is az a Titó Jóska, olyasmit nem tett. Itt bizony addig agitáltak az emberek körében, és nyomást gyakoroltak különböző módon ránk, amíg nem álltunk kötélnak – jegyzi meg az egyik vendég.

– Neked sincs annyira rossz sorsod, dolgozol is meg nem is a szövetkezetben. Azt kell tenned, amit mondanak, és nem kell azon törnöd a fejedet, hogy elegendő lesz-e a termés a költségtörlesztésre – vágja rá a kocsmáros.

– Arra kell csak ügyelnünk, hogy az asszonytól tudjunk annyi pénzt kunyerálni, hogy az általad kirótt adósságszámlát ki tudjuk fizetni – mondja ironikusan a legfiatalabb vendég.

– Viccelődhetünk mi a saját bajunkon, de azt el kell nektek mondanom, fiatal barátaim, hogy nagyon megviselte ezt a vidéket a szövetkezetbe kényszerítés – magyarázza halkabban a harmadik ember. Látja, hogy nem vagyunk jártasak e dolgokban, ezért bővebben mesél a szövetkezetek szervezésének durva helyi vonatkozásairól.

Engem érdekel a történet, ezért nagyon figyelek minden szóra. Mi alig tudunk valamit erről. Az itteni ún. „tieszek”-ről nálunk is beszélnek az emberek, azonban a most hallottak alapján egyértelmű, hogy kevesen vannak a határ másik oldalán tisztában az itteni helyzettel. Szó esik Titóról is. A pajtásaim megjegyzik, hogy a jugoszláv elnökről nem kell semmi rosszat mondani, mert az emberek nagyon szeretik őt. Az ott élő magyarok is. Az egyik kocsmai vendég próbál kötekedni, de nem fajul vitává a párbeszéd.

Bő fél órát ülünk a kellemesen meleg helyiségben. Már nem fázunk. A társaim piros arca utal még a kinti dermesztő hidegre. Bizonyára az enyém is hasonló, de azt szerencsére nem látom. Elköszönünk az új ismerősöktől, és továbbindulunk. Úticélunk a közeli nagyobb település, Lenti. A kocsmában azzal vigasztalnak búcsúzóul, hogy a pálinka hatása segíti majd leküzdeni a bő három kilométer hosszú nyílegyenes út megpróbáltatásait.

Az említett útszakaszt szinte semmi nem védi a vihartól. Nincsenek fák az út mentén, csupán néhány bokor. Közvetlenül zúdul felénk a száraz hópolyhektől szürkített északi szél. A rédicsi határórlaktanya bejáratánál két katona áll. Még a tekintetüket sem fordítják felénk. A nagy épületegyüttes után még egy-két alacsony épület van a főút mentén, a másik oldalon pedig a vasútállomás, aztán következik a kocsmában emlegetett nyílegyenes útszakasz. Semmi nincs az út mentén. A dértől megbarnult kórokat egészen a földig hajlítja a szibériai erejű szél.

Emberfeletti megpróbáltatás a hátralévő útszakasz. Néhány hónapja néztem egy filmet az osztrák tévécsatornán, amelyben a főszereplő, Zsivágó doktor utolsó életerejével bolyongott az orosz télben, valamikor a nagy orosz forradalom idején. A mi szenvedésünk nem ér fel a filmben látottakkal, bár mi itt a zalai síkságon is rettenetesen fázunk. A különbség az, hogy mi magunk vállaltuk a megpróbáltatást. Az orosz belháború idején más volt a helyzet. Mennyire mást tükröz a film, mint amit a tankönyvekben olvasunk. Hol van az igazság? A Torontóban élő anyai nagybátyám a nyáron itthon volt látogatóban, és arról beszélt, hogy ne higgyek a ránk tuszkolt szocialista elméletben, mert ezek itt csak hazudnak. A szüleim is hallották állítását. Később figyelmeztettek, hogy bárhogyan is gondolom az igazságot, a Laci bátyám véleményéről mások előtt hallgassak. A faluban az idősebb emberek, akik közül néhányan jártak a galíciai fronton az első világháborúban, hasonlóan beszélnek a történelmi eseményekről, és a mai rendszerről is, mint Laci bátyám. Az iskolában merőben mást hallunk. Engem nagyon érdekel az igazság, bármilyen legyen is az! A Zsivágóról szóló filmnek nagyobb lehet a történelmi hitelessége, mint amiről az iskolában hallunk. És maga a történet is szívet szorongató.

Lenti előtt ismét igazoltatnak bennünket a határőrök. Már annyira fázunk, hogy alig tudjuk előkeresni útleveleinket. Nem bírunk többé felülni a kerékpárokra, az utolsó másfél kilométert gyalogszerrel tesszük meg. A bicikliket toljuk magunk mellett. Annyira fázok, hogy képtelen vagyok figyelni a körülöttem sorakozó házakra. Megszűnik bennem a gondolatok tudatosan erőltetett felsorakoztatásának ereje is, ami eddig valamennyire feledtette velem a kíméletlen hideget. Most már csak a hideg okozta fájdalomra gondolok.

– Itt vagyunk a templomnál, és mellette van a presszó – nyögi Jóska a fülemben.

Na végre itt vagyunk, suttogom magamban.

Amikor belépünk az eléggé sötét helyiségbe, a szemeim annyira könnyezni kezdenek, hogy alig látok valamit. Nagyon sokan vannak itt. Mi néhány percig mozdulatlanul állunk, mint valami jégbábuk. Az jut eszembe, hogy óriási szerencsénk volt, mert akár meg is fagyhattunk volna. De most itt vagyunk, és a nagy vágyam teljesült! A körülmények alig érdekelnek ezekben a percekben. A cigarettafüstöt vágni lehet, ami

egyre jobban ingerli a szemeimet. Nem vagyok érzékeny a füstre, magam is néha rágyújtok egy szál Marlboróra, de most nehezen viselem el.

Három helyiségből áll a presszó. A helyiségek között ajtó nélküli, nyitott átjárók vannak. Miután valamennyire magunkhoz térünk fagyott kábultságunkból, a középső teremben egy üres asztalhoz megyünk. Kimerültségemben ráesem az egyik székre. Először az ujjaimat próbálom mozgatni. Most még jobban fájnak, mint a rédicsei kocsmában. Alig bírom előszedni a zsebkendőmet, hogy megtöröljem könnyes szemeimet. Közben egy harminc év körüli, eléggé csinos, de kevésbé kedves pincérnő félvállról megkérdezi tőlünk, hogy fogyasztunk-e valamit. A két barátom teát rendel rummal. Én rumot nem kérek, csak orosz-teát. Közben bámulom a körülöttünk nyüzsgő tömeget. Számomra szokatlan, hogy ilyen jellegű helyen ennyi ember legyen. A forró kerámiacsészét, amiben a teát hozzák, mindkét tenyeremmel körülmarkolom. Két percig biztosan görcsösen szorítom ujjaimmal, miközben lassan szűröcsölöm a forró folyadékot.

A vendégek többsége fiatalokból verbuválódott, de vannak idősebbek is. Csak most veszem észre, hogy a második asztalnál ismerősök ülnek. Az egyik szomszédos muravidéki faluból valók. Szlovénul beszélnek egymás közt, pedig tudtommal mind magyarok. A szavakat rosszul lehet érteni, mert a zenegépből nagyon hangosan szól a zene. Eddig csak a rádióban hallottam a „Régi csibészek” zeneszámot. Nagyon tetszik. Itt még hatásosabb, mint otthon a rádióban. Szégyellem, hogy az Omega együttest alig ismerem. A zenészek nevét sem tudom. Az ének olyasmiről szól, amivel én is gyakran szembesülök. Sokszor csak nézem az ismeretlen embereket, és ők is néznek felém, aztán a legtöbben szó nélkül továbbmennek.

Ahogy sorakoznak a zeneszámok, még inkább rádöbbenek, hogy mennyire hiányosan ismerem a magyarországi együtteseket. Egyik kedves diáktársamtól hallok valamennyit róluk, aki nagy rockzene-rajongó. Néhány magyar együttest is ismer, bár leginkább az angolokat kedveli. A bátyja egyetemista korában állítólag az egyik szlovén együttesben játszott. Az Omegát, a Lokomotív GT-t és a Skorpiót sokszor emlegeti. Neki van lemezjátszója és gitárja is. Nekem a rádión kívül alig van módom megismerni ezt a műfajt. Nálunk a falusi bálokban ritkán játszanak magyar könnyűzenét. Más a helyzet az egyéb énekekkel. Népdalokat és magyarnóta-slágereket tömördedet hallottam Ilonka nagynénémtől. Nagyon sokat megtanultam közülük. Kedvelem azt a műfajt is, pedig a kortársaim többsége eléggé vonakodik az ilyesmitől.

Egy lány jön az asztalunkhoz. A múltkor megismerkedett a Jóskával. Egyszer láthatták csak egymást, mégis úgy beszélgetnek, mintha több éve ismerősök volnának. Jóska szemei ragyognak. Láthatóan büszke rá, hogy előttünk egy lány leül mellé.

– Mónika vagyok, második gimnazista – fordul néhány mondat után felém a lány.

– Engem Lacinak hívnak – válaszolok.

– Ma jött először Magyarországra. A Ferit pedig már láthattad, hiszen voltunk már vele itt együtt – magyarázza Jóska.

– Az autóddal jöttetek? – érdeklődik tovább a lány Jóskától. Kellemetlen volt számára a kérdés. Bizonyára a múltkor lódított a lánynak. Nincs neki autója, és jogosítványa sincs, hiszen nem múlt el még tizennyolc éves.

– Kerékpárral jöttünk – válaszolja Jóska csendesebben, és másra próbálja terelni a szót. A lány azonban tovább firtatja a gépkocsi-ügyet. Jóska elszégyelli magát. Elpirul, aztán őszintén elmondja, hogy neki nincs autója, az édesapjának azonban van.

– A múltkor azt ígérted, hogy elviszel majd Zalaegerszegre – jegyzi meg szemrehányóan Mónika. Jóska csak vonogatja a vállát. A lány elneveti magát, aztán faképnél hagy bennünket. Mindnyájunk számára kellemetlen a kialakult helyzet. Jóskával többször megesik, hogy hengegése miatt nehézségekbe keveredik. Néhány percig némán ülünk mind a hárman. Jóska a körmét rágja, én pedig olyan látszatot próbálok kelteni, hogy élvezem a zenét.

Kis idő múlva két ismeretlen, nálunk néhány évvel idősebb legény lép hozzánk. Az egyik megkérdezés nélkül leül az üres székre. A másik a szomszéd asztaltól egy széket hoz a miénk mellé, és mellém ül.

– Mi újság van, fiúk? Udvarolni jöttetek ide? – kérdezi gorombán a bajuszt viselő. Utána megjegyzi, hogy foglalt lányokhoz ne nyúljunk, mert velük gyűlik meg a bajunk.

– Viccel ám a barátom, ne féljeteK – vág közbe nevetve a világosabb hajú, jóval testesebb legény. – Azért ültünk mellétek, hogy fizessetek nekünk italt. Nektek több a pénzetek, mint nekünk.

Mindhárman ösztönösen a pincérnő felé nézünk. Rendelünk két konyakot a fiúknak. Később, amikor elhagyják asztalunkat, egy fiatal pincérnő megjegyzi, hogy mindig kihasználják az idegeneket. Jóska még mindig kellemetlenül érzi magát a lánnyal történt eset miatt, ezért javasolja, hogy menjünk el egy másik helyre. Elégge átmelegedtem ugyan, és nagy kedvem nincs a hidegre menni, mégis kötélnek állok.

Elmegyünk a Sport vendéglőbe. Más itt a hangulat a presszóhoz viszonyítva, a rédicsi kocsmához hasonlít. Egy nagy helyiségben van vagy tíz asztal és három-négy vendég. Hidegebb van, mint a presszóban volt. A hangulat alapján minden vendég túl van már néhány hosszúlépésen vagy sörön. Leülünk az ablak melletti asztalhoz. A hamutárca mellett rengeteg szemét, és cigarettahamu van az asztalon. Nedves sörfoltok láthatók a több helyen kiégetett asztalterítőn. Mosás is nagyon ráférne már. Kedvesen mosolygó, alacsony pincérnő lép mellénk. Elnézést kér a rendetlenségért, és elpanaszolja, hogy egy asztaltársaság nagyon berúgott itt előttünk. Úgy távoztak el, hogy nem fizették ki az adósságot sem. Egy traubiszódát rendeltem.

Összebarátkozunk két máhomfai fiúval, akik utánunk érkeznek a kocsmába. Elmondják, hogy a falu itt van a közelben, a Lovászi felé vezető főút mentén. Jókedvűek, de nagyon rokonszenvesek. A rideg helyiségben kellemes a társalgás. Az agresszív típusokat nem kedvelem, azért ha olyanokra bukkanok néha, inkább továbbállok. Én ritkán iszom a kelletténél többet, énekelni azonban szeretek. A részeg ember is lehet időnként kedves, bár sajnos sokkal gyakrabban unalmas, hengegő és hetvenkedő.

Beszélgetünk iskoláról, munkáról, a tengerpartról, ahová alkalmi barátaink nagyon szeretnének eljutni. A politika nem érdekli őket. Az meg különösen nem, hogy éppen hányadik kongresszusára készül a párt, és tudja-e teljesíteni a kitűzött célokat. A hétköznapi dolgokra terelődik a szó. Rádöbbenek, hogy nem mindig pontosan értjük egymást. Annak megértetése, hogy egyikük a múltkor a tanácson járt valamilyen ügyben, magyarázatra szorul. Eddig azt gondoltam, hogy a „Tanács” valamilyen testület. Hamar kiderült, hogy másról van szó. Valami hasonlóról, amit mi községházának nevezünk. A mi nyelvjárásunkban pedig már nagyon sok a szláv eredetű szó, ezért a máhomfai legények sem értették meg, hogy mi a csuda az „obcsina”, ahol az útleveleket kell kérelmezni.

Jóska túlzottan magasztalja a mi helyzetünket. Folyton hangoztatja a jugoszláv oldalon élők magasabb fizetését, és azt hengegve teszi. Nekem ez nem tetszik. Van nekünk is odaát bajunk bőven! Én nem azért akartam megismerni a határ másik oldalán élőket, hogy a jobb helyzetünket hangoztassam. Arról akarok

meggyőződni, hogy mennyire vagyunk még egyformák. Belátom, másokban kevés ilyen jellegű igény maradt, és a határ menti emberek helyzetét különbözően látjuk. Az egyik fiú, akit Petinek hívnak, és a helyi gimnázium diákja, folyton arra céloz, hogy a mi helyzetünk sokkal kedvezőbb, mert ott nincsenek oroszok. Ezt nagyon halkán, suttogva mondja, nehogy a többi vendég közül bárki megértse. Magyarországon szerinte az oroszok mindent feléltek, az országot leigázták. Ő volt tavaly Németországban a nagybátyjánál, aki 1956-ban elszökött Magyarországról. Ott döbrent rá arra, hogy Magyarországon az emberek életereje az orosz megszállás után óriásian visszaesett.

– Itt fásultak az emberek, és félnek mindentől. Egymástól is. Nagyon kevéssel megelégszenek, csak fizikailag ne zaklassa őket senki. Az én szüleimet fiatalon meghurcolták, most mégis mindenbe belenyugodtak. Ha csak a fele igaz abból, amit a sanyargatásukról beszélnek, akkor alig tudom megérteni, hogy mégis ennyire tudnak alkalmazkodni – magyarázza mérgelődve Peti.

Olyasmi az itteni légkör, amelyent nálunk is tapasztalni lehet. Megpróbálom elmagyarázni neki a véleményemet, hogy hiába jobb nálunk a szociális állapot, a magyar emberek közömbössége, meghunyászkodása ott is jelen van. A különbség legfeljebb annyi, hogy a délszláv államban élők nemzeti hovatartozásuk miatt alázták meg. Mivel csak Peti érdeklődik a társaságban az ilyen dolgok iránt, két csoportra oszlunk az asztalánál. Mi Petivel alkotunk egy párost, a másik három fiú egyéb dolgokról társalog az asztal másik oldala mögé áthelyeződve. Mi ketten abban is rokonlelkek vagyunk, hogy a rendszer vallásellenessége bánt bennünket.

– Én még néha most is olvasok szentleckét a templomban. Előtte tizenkét évig ministráltam a miséken – magyarázom. – Fiatalabb koromban a papi hivatás is vonzott valamennyire, azonban néhány évi érdeklődés után lemondtam róla. A lányok tetszenek, bevallom, de azt hiszem, hogy jobban befolyásolta a döntésem annak a felismerése, hogy nemcsak reverendában lehet az ember a szeretet és a megértés hirdetője.

– Engem a nagybátyám ösztönzött a papi hivatásra, azonban a szüleim határozottan ellene voltak. Ezért komolyabban soha nem gondolkodtam róla – mondja Peti.

– Egy időben pilóta is szerettem volna lenni. Már nem értem, hogy honnan volt az indíték, mert a padlason is tériszonyom van. Mostanában pedig úgy vagyok a pályaválasztással, hogy egy szakma iránt sem érzek különösebb kötődést – teszem még hozzá. Peti sokkal határozottabb. Ő matematika–fizika szakos tanár akar lenni.

Még legalább fél órát társalgunk a vendéglőben, majd Józsinak ismét menni kell. Javasolja, hogy a Hotel éttermi részébe is nézzünk be, mert ott biztosan találkozunk ismerősökkel. És finom cigánypecsenyét is ehetünk. Peti és a másik máhomfai fiú nem tartanak velünk. Ők a presszó felé indulnak el. Abban maradunk, hogy majd ott még találkozunk.

Nagy megkönnyebbülés számomra, hogy amikor kijövünk a Sport vendéglőből, már alig fúj a szél. Hűvös a levegő, de a korábbi állapothoz képest elenyészőnek tekinthető a hideg. Felpattanunk a kerékpárookra, bár mindössze egy percnyi utat kell megtenni a Hotelig.

A lenti Hotel egy alacsony földszintes épület az új művelődési ház mellett, a templom közelében. Nem tudom, hány szobával rendelkezik, és akad-e szállásigény, az étterme azonban tágas. Több asztalánál ülnek vendégek, de jócskán maradt még üres asztal a cigarettafüsttel és a nem túlságosan erős fényvel enyhén átítatott, az eddigi helyszínekhez viszonyítva nagyon tisztának tűnő helyiségben. A fülbemászó zene be-

zengi a hangulatos termet. A dobos nevetve pillant felénk, és kedvesen köszönt bennünket. Én most látom őt először, de társaim már többször találkozhattak vele, hiszen Pistának szólítják. Helyet foglalunk az egyik asztalnál a hosszú ablakszerkezet mellett, amely a mennyezettől a földre ér. A szomszéd asztalnál két házaspár étkezik. Felénk sem néznek. Mi annál jobban odafigyelünk az előttük lévő tányérokra, mert már éhesek vagyunk. Könnyen kötélnek állok a rendelésnél, amikor Józsi a cigánypecsenyét javasolja. Huszonöt év körüli, nagyon csinos pincérnő szolgálja fel az ételt. Kedves hozzánk. Érzem simulékony mozdulatainak némelyikét, amikor felszolgálja a fokhagymaillatú falatokat.

Nagyon bensőséges a Hotel légköre. Hagyományt és modernséget egyaránt érzek benne. A zeneszámok olyan hangulatos idéznek fel, amelyet eddig csak elképzelni tudtam. Most megtapasztalhatom, és jól érzem magam a bőrömben! Az István vagy Pisti névre hallgató zenész nekünk szánja a „Dalolj csak, jó harmonikám” kezdetű dalt. A vendégek közben az asztaloknál kellemesen társalogva fogyasztják italukat. Egy hölgy a terem másik sarkában egy magas férfi vállára borul. Néhányan, amint mi is, étkeznek. Én nagyon élvezem a légkört. Folyamatosan szól a romantikus hangulatba ringató zene. Ez itt kellemes meglepetés számomra. Alig tudok odafigyelni társaim beszédére, annyira a belső gondolatvilágomba mélyedtem. Amint így merengek, nagyon jólesik, amikor a pincérnő a hamutárca kiürítése közben ismét megérinti a vállamat. Véletlenszerű mozdulat bizonyára, mégis a másik sarokban egymásnak szerelmet valló párhoz hasonló élményként élem meg. A tekintetemmel próbálom kifejezni érzelmeimet. A nálam néhány esztendővel idősebb hölgy hasonlóan kellemes visszapillantással válaszol. Ez a szempárjáték az ott eltöltött órában még néhányszor megismétlődik. Tisztázom magammal, hogy ez nem szerelem első látásra, de valami varázslatos mégis van benne. Maradnék szívesen hosszabban is a Hotel éttermében, de menni kell a presszóba. Petinek megígértük, hogy ott még találkozunk. Amikor elköszönünk, a pincérnő még egy bájos mosolyt küld felénk. Úgy érzem, hogy nekem szánta.

A presszóban még többen vannak, mint amikor korábban ott jártunk. A zaj és a zene sokkal erősebb, a cigarettafüsttől alig lehetett felismerni az arcokat. Peti körül többen ülnek. Odahív bennünket is, így vagy tízen vagyunk az asztaltársaságban. Én kávé rendelék, társaim ismét sört kérnek. Gyorsan összeismerkedünk. A legtöbben gimnazista lányok Letenye környékéről, hárman a horvátok lakta falvakból.

Amikor valamennyire kiürül a harmadik helyiség, amelyikben mi vagyunk, az egyik lány megkérdezi tőlünk, hogy ismerünk-e horvát dalokat. Énekelni kezdi a „Tamo daleko, daleko kraj mora...” című éneket, amely a tenger menti tájról szól. A másik két lány is csatlakozik hozzá, és mi hárman is, mert jól ismerjük a jugoszláv nyelvterületen közismert, kellemes éneket. Egy népdalt is énekelnek a lányok horvát nyelvjárásban, amit mi nem ismerünk. A horvát beszéd azonban kevésbé megy nekik. Elbeszélgetek velük ezekről a dolgokról. Ők nem vallják magukat horvátnak, hanem magyarnak, akik horvátul is tudnak. Nehezen értik meg, hogy én kitartok a magyarságom mellett, mert szerintük jugónak sokkal jobb lenni. Józsi egyetért velük. Én eléggé magamra maradok véleményemmel, csak Peti gondolja hasonlóan. Meg akarom velük értetni, hogy én a más nyelvek és kultúrák ismeretét óriási kincsként élem meg. Gazdagabb vagyok általuk! Az anyanyelvem azonban több annál, olyan, mint a szemem fénye vagy a fülem hallása. Anélkül nem lennék én, és nem tudnám ily módon kifejezni magamat. Annak sem tapsolhatok, hogy nagyszüleit saját akartuk ellenére taszították idegen közegbe, megkérdezésük nélkül. A mostani állapottal mégis

meg kell békülni. Az sokkal könnyebben sikerülhet, ha gyakorta társaloghatunk zalai fiatalokkal. Az eltérő vélemények ellenére is nagyon kellemes hangnemben folyik a beszélgetés.

Utána még másról is szót váltunk, főképpen a zenéről és az iskolai dolgokról. Később kisebb csoportokra szakadt a társaság. Peti az egyik lánnyal átül egy másik asztalhoz. Egy másik, Letenye környéki, barna hajú leányka mellém húzódik. Kedves, sok érdekes témáról beszélgetünk kettesben is. Elmondja, hogy ő a családjával már többször járt Csáktornyan. Nagyon tetszik neki a város. Érzelmileg nem tudok hozzá közelíteni, pedig ő próbál rávenni. Folyton visszatér gondolatomba a pincérnő a Hotelből. Nem szeretném megbántani Katit, mert így hívják a lányt, inkább néhány percre kimegyek a presszóból. Elsétálok a Hotel elé, mert mindössze kétszáz méterre van onnan, azonban nem megyek be.

Utána ismerősök érkeznek a presszóba az egyik muravidéki faluból. Ők visszatérő vendégek, hamar beilleszkednek közénk. Viccelődni kezdünk. Koromsötétig mókázunk. Annyira beesteledik, hogy el kell köszönni az új barátoktól. Hazafelé csak ketten indulunk el Ferivel. Józsi ismét találkozott a lánnyal, akinek a múltkor nagyot füllettett. Úgy látszik, gyorsan szent lett a béke, mert közölte velünk, hogy ő még nem akar hazamenni. Nem is erőltettük.

Kint hideg téli éjszaka van, de a szél teljesen lecsillapodott. Lentiben haloványan világítanak az utcai lámpák. A településen kívül, az országhatár felé vezető hosszú úton nagyon lassan tudunk csak közlekedni a sötétben. A délután felhalmozódott élmények majálisi nyüzsgésként kavarnak gondolataimban. Mennyire volt olyan a várva várt nap, amilyenek korábban elképzeltem? Azt tapasztalom, hogy azonos földrajzi tájon hasonlóan gondolkodó emberek laknak, de a merev határ különbözőségeket is jócskán iktatott közénk. Egyszerre vagyunk közel és távol egymástól. Mi jugók vagyunk számukra, olyanok, akik magyarul is tudunk. Nálunk pedig ők a „magyarok”. A szlovénok megint másképpen látják ezt az egészet. Visszaút nincs a múltba, meg kell békülni a jelennek! A mozgás, az élet erős ellenszélben történik, amit nagyon nehéz leküzdeni. Az éghajlati állapotból származót a legtöbbször sikerül is, ahogy ezt a mai nap is idejövet bebizonyítottuk. Azzal a másikkal, a lelki síkon szembe fújó széllel sajnos sokkal nehezebben lehet megbirkózni. Azok bizonyára szerencsésebbek, akik mindig szélcsendben mozognak, és akik ezt a folyamatosan tomboló vihart már nem érzékelik.

Cséby Géza

Búcsú Lábditól

Apám nagybátyja,
néhai Cséby Antal
1909-ben,
Badacsonylábdiban,
kutat fúratott
a birtokán.
A szőlő
és a ház között.
Ma,
csupán ennyi
emléket őrá,
és gyermekkorom
gondtalan nyaraira.

Ásott kút,
fölötte lécből,
dróthálóból
készített
házikó.
(Be ne repüljön a fecske!)
Balról buja,
lilavirágú orgona,
jobbról cementhordó –
mindig kék,
a gálic levétől.
A kútkáván monogram
C A 1909.

Vajon
ki tudja –
ha megkérdezed ma,
ki volt C
és miért
az A?
Ki emlékezik
apám szavára:
a borba,
ha lazítani akarsz,
nem a szóda, de
e kút vize a legjobb.

De lám,
sehol a szőlő,
az egykori
udvar.
A ház aprócska,
zsalus ablakait
szélesekre cserélte
a divat.
És a kút vize
sem iható.
A kivágott szőlők
helyén

új házak,
tűjék, kőkockás lejárók,
az egykori
szőlők mezsgyéjén
vas- és kőkerítés.
A gyalogutat
is benőtte
a gaz,
csupán néhány
út menti kokárdavirág
röppenti felém
a múlt halványuló
képeit.

Az emlékek
lassan foszlanak,
leperegnek
az idő rostáján,
akárcsak
az udvarház előtt
álló
egykori diófa
levelei.

Oly idegen már
minden.
Már semmi.
Csak a kútkáva,
rajta
a
monogram:
C A 1909.
C A 190 .
C 190

190

1 0

0

Batsányi sírjánál, 80 év múltán

Ahogy errefelé mondják,
szegrül-végrül,
jó Anna révén,
rokonok is volnánk.
De nem csak ezért
sirattunk el és gyámolítottuk
hamvaid tapolcai hazatértét,
kerek 80 éve.
Maroknyi hamvát a költőnek, hősnek,
száműzött honfinak,
és Gabriellának.
Azt is mondják, szép ember voltál,
s ha nem csal Kininger és Füger képe,
poéták közt a legszebb magyar.
A gimnázium Festetics városában,
hol Proplich megelőzött
egy kurta versikével,
Juranitsot adta neked,
a tudós, okos papot,
ami fontosabb ennél:
ifjúkori pajtást,
kivel együtt vettétek be
Szent Mihály hegyét,
remetét keresve
az omló kápolna dombjának
cserszömörcés oldalán.
Juranitsot, barátot.

Ő, Kufstein, Spielberg után
sem félt Linzbe küldeni leveleit.
És elsiratta Gabriellát,
és siratott téged is
midőn egyedül maradtál
a Róma alapította Lentiában,
egyedül, önmagaddal.
Meg sem várva
a hősi forradalmat...

Itt állok sírodnál.
Gyertyát gyújtok, Neked és Gabriellának.

Az esteli csendben
őszi leveleket forgat a szél...

(2014)

Saitos Lajos

GEREZDEK (13)

Aforizmák, naplójegyzetek

Füst Milán emlékének

Mindent lehet a versben, mondja „tanítványnak” a mester, Kormos István; még a világ végéről is szabad visszajönni, kijavítani egy sort: ki- vagy visszajavítani.

*

Mindenkinek van sorsa, s minden sorsnak van népe is. És még a sorstalanságot is ki kell érdemelni – amelyet az istenek mérik, méricskélnek.

*

Egyes pályatársak figyelmébe: Az agyondicsérés a kritika kritikája. Előbb-útóbb a dicséret is a földre ránt le...!

*

Hol közel a gabság, ott az igazság.

*

„Ez a feljegyzési könyv: – lelkiismeretem.” – olvasom Füst Milán naplójában. S kicsit hátrébb: „Mint a gyermek: – aki a végtelen nap sugarait lencsén gyűjti: – jegyzeteim.”

*

Amióta kirekesztettünk, kiűztünk: az ember annyi eretnek tudás birtokába jutott, hogy az Úr (Azúr) ígye-úgye tenné/tehetné meg azt a gesztust, hogy valaha is újra kinyitná „ember” előtt a Paradicsom kapuját. (Kívül tágasabb!)

*

Ha valaki ma azt mondaná, „akasszátok föl a királyokat”, a kiskirályok (mindannyian) nyílt el-lenségességnek tekintenék, s kígyót-békát kiáltanának rád és házad népére.

*

Töretlen egoizmus – Isten kiválasztottjának lenni... – Füst Milán után szabadon.

*

Nem kell mindent leírni egyetlen versbe; hagyni kell lapokat más témákra is.

*

Leírni, leírni nyomban, ami „csak úgy” eszedbe jut, mert a szó elszáll, az írás meg – marad. Füst Milán naplóbejegyzése is igazolás mindezekre: „Elfelejtettem egy megjegyzést – és két napomat tette tönkre.”

*

„Nem azért felejtünk el játszani, mert megöregszünk, hanem attól öregszünk meg, hogy elfelejtünk játszani.” – olvasom G. B. Shaw aforizmáját. S erről a mi Bory Jenőnk jut eszembe, aki szerint: „A játék a gyermek művészete, a művészet a felnőtt játéka.”

*

Korunk betegsége: a semmittevés, már sok embert ágynak döntött.

*

Isten nem ver bottal – csak klímaváltozással.

*

A politika olyan mint a csattanómaszlag: mérgező.

*

Bejegyzés Füst Milán naplójában, 1937-ből: „Márai úr: kiokumulálja, hogy mit kell írnia.”

*

A nullától oly távol van az Egy, hogy már közelebb nem is lehetne.

*

Az adott szót, ha le kell írni, már veszít fényéből.

Úgy gondolom: a tér-idő négyzetes dimenzióján életünk átlósan halad át; egyik csücskén be, a másikon ki...!

*

Bizony, bizony a kocsma-filozofálást nehéz felülmúlni; a kocsmát kell elhagyni a könyvtárak-ért...!

*

Az ókor embere kenyeret és cirkuszt kért – és kapott. A ma „kérő” embere többnyire cirkuszt kap, de kenyeret(?) – alig.

*

A futurologusok ha a jövőt a jelenben megkutatnák, mielőtt múlttá válik, nagy dicsőségre tehetnének szert.

*

Az élet olyan, mint a kásahegy egy közös tálban; mindenki kanalaz belőle, s akinek már nem jut – ő hal ki legelőbb.

*

„A kis szellemek is találkoznak.” – Feleki László szerint.

*

Amikor Salvador Dalí felöltötte magára vörös „ajzószeres zakó”-ját, többek közt ezeket jegyezte be naplójába: „Minden erőfeszitésem nap mint nap és mindöröktől fogva egyetlen dologra irányul: hogy sikerüljön Dalínak lennem. Egész testem a ruhámba van zárva, csupán a bajszom áll ki. Két őrszemként felállítva a bajszom személyem bejáratát védelmezni.”

*

Az erdélyi „kolorista” festő, Mohy Sándor Műhelynaplójából való az alábbi ars poetica gondolat: „A munka, akár milyen jó is, csak akkor érvényesülhet, ha az emberek tudomást szereznek róla. Kinek használ a gyertya, véka alatt? Szükséges tehát az őszinte, okos beszéd, az adakozó közlés.”

*

„...megfojtja kötelét az akasztott.” (Paul Celan: A messzeség dicsérete)

H. Hadabás Ildikó

Gerinc-vigyázásban

Álmomban megint jöttek,
ott jártak udvarunkban
a sötétben meglapulva,
s kézfejük nyúlt csak az ablakunkba,
hogy arc nélkül,
szív nélkül,
személyigazolvány nélkül
megverjék a csendet,
s utána elosonjanak,
miközben takaróink alatt anyánkkal
a dermesztő sunyiság végtelenjében
egészen hajnalig,
az áldott fény megcsillanásáig,
mozdulatlanul hallgattuk az éjszakát,
és szívverésünktől malomőrlési hanggal
megtöltöttük a szobát,
mert a GONOSZ valamit akart tőlünk,
valamire készült ellenünk,
a soha ki nem számítható időben –
apa nélkül.

Ez a gyermeki örök rettenet
éjszakáinkat átvérző iszonya
lopódzott vissza hatvan év után,
hogy újra felriasszon
abból a gyermekkori létből,
a *nem vénekek* való időből,
ha netán elfelejtettem volna,
Anyám parancsát,
az aradi vértanúk parancsát,
a haza parancsát:

hamis tanúságot ne tégy felebarátod ellen,
ne lopj, ne kívánd másnak se feleségét...sem
házáját,
és szeresd ezt a kis földet, még akkor is,
ha Te fizetsz meg érte,
még akkor is, ha minden nap azt olvasod,
még akkor is, ha csak most vetted észre –
az utolsó pillanatig lehetsz Te a jobb lator.

Kis magyar módszertani emlékezés, kicsi kortöredék

(Nem tudom ki vagy...)

I.

Minden rendben zajlott. Az érettségi, katonakötelesként a hadkiegészítő parancsnokság engedélye, a szükséges meghívólevelek Nyugat-Német- és Franciaországból, Svájc-ból, az átutazó passzushoz Ausztriából, talán ahhoz nem is kellett(?), nem emlékszem... Rendben volt a „kezesem” is, egy rendőrtsiszt, szüleim jó barátjának legközelebbi rokona, aki – természetesen szóban – felelősséget vállalt értem, hogy a vízumom lejárt, azaz négy hét után visszatérek nyugatról. Nem maradok kint, vagyis a korabeli szóhasználat szerint, nem disszidálok... És a készülődéssel, az 1977-es, izgalommal teli nyár elején, egyik nap házunk előtt, váratlanul megjelent egy vajsínű Lada. Ezzel kezdődött nyolc év furcsa és makacs, emlékezetemből azóta is törölhetetlen története...

... mert a vajsínű Ladából egy teljesen – addig és azóta is – ismeretlen, alacsony, bongyor hajú, szemüveges, bár bemutatkozott, mégis „névtelen” férfi szállt ki. Halkan, szelíden köszönt és óvatos, mint utólag kiderült, megfelelő módszertani alapossággal, megfontoltsággal, információs biztonsággal, lépésről lépésre beljebb kérdezte magát. Egészen az előszobáig. Szerencsére, akkor és utána sem tovább! Vagy csak azt hiszem? Az úriember behízelt módorral közölte velem, hogy tudja(?), nyugatra készülök és ezzel kapcsolatban lenne némi beszélgetni valónk. No, miről? Hamar kiderült... Finoman rákérdezett – bocsánat, lehet, hogy a sorrend nem pontos! –, hogy tudom-e kinek köszönhetem a nyugati utamat, a vízumot. Mivel tudtam, a válasz nem volt kétséges, ezért mondtam az illető nevét, aki megfelelő erkölcsi kaucióval, közbenjárt értem. Következő kérdésként felvetődött, amiből kiderült, pontosan tudta, kik lesznek a vendéglátóim, szóval kérdésként felvetődött, hogy mit teszek, ha esetleg az emigrációs körök úgymond faggatnának, vagy netán be akarnának szervezni. Hová?! Mondtam, hogy nem értem a felvetést. Aztán egy másik témában újabb konkrétumok jöttek. Például a győri Kassák Kör, ahová a hetvenes évek közepén kerültem, egy, ha jól emlékszem előre nyomtatott, csak név és időpont kitöltést „igénylő” meghívóval invitált maguk közé a társaság vezetője, miután felfigyeltek rám, mikor tizenöt-hat éves koromban verseket közölt tőlem a megyei lap kultúroldala. Szóval jöttek a nevek, hogy mit tudok róluk, meg aztán nyomatékossító aduásznak Kádár Pétert említette, akinek „tudom-e, hogy miért kellett mennie a megyéből”, mert... Mert persona non grata lett... Nem kívánatos személy. Az az újságíró, költő, a Kassák Kör egyik meghatározó tagja, akiről évtizedekkel később tudtam meg, egyik nagyon közeli barátjától, hogy irodalmi

álnévként egy ukránosan hangzót választott, ami miatt az akkori szovjet nagykövetségen lázas kutatásba kezdtek, ki lehet az a nagyszerű poéta, akinek tollából ilyen sorok születnek. Sehol sem találták a nagy Szovjetunióban. Mikor a csalicsel kiderült, hát finoman szólva, Kádár Pétert nem dicsérték meg érte, de csel ide vagy oda, amit írt, valóban jó volt. Azt elismerték. Költői álnevet máskor is használt. Például egy irodalmi pályázaton, ahol az eredményhirdetés előtt az egyik zsűritag odalépett hozzá és közölte: „Na Petikém, az idén nem te kapod a díjat, találtunk egy új tehetséget.” Majd mikor szólították a legjobbakat és felolvastak egy nevet, Kádár Péter felállt és átvette a neki járó kitüntetést, a tisztelt zsűritag legnagyobb meglepetésére...

Kanyarodjunk vissza ahhoz az előszobai asztalhoz, ahol „vendégemmel” a „kapcsolatépítő” beszélgetés, vagyis inkább monológ zajlott. Miután még néhány név elhangzott, megemlítette, hogy „csak” pár információt kellene leírnom a kassákos összejeveletekről és a nyugati tapasztalataimról, találkozásaimról. Megjegyezte, erről ne szóljak senkinek, még a szüleimnek se, majd elkészönt és megígérte vagy inkább finoman megfenyegetett, hogy elutazásom előtt még egyszer visszajön, egyeztetni(?). Becsületes ember volt, vagyis a dolgát tette, így valóban visszatért. De közölte, nem száll ki, kocsikázzunk egyet és olvassam el, amit hozott. Nem mentünk messze, csak a falu határába, ahol megállt és kezembe nyomott egy oldalnyi gépelt papírt, amely arról szólt, hogy vállalom, ha valami érdekes jut a tudomásomra stb., stb., akkor arról néhány sor feljegyzést készítek. Szóval a korábbi lemez, csak most a „B” oldal, vagyis az írott változat. S a szöveg alatt az aláírás helye. Megrökönyödésére az üresen maradt... Hátha még azzal is szembesítettem volna, hogy kérése(?) ellenére inkább Karinthyra hallgattam, vagyis nem mondhattam el senkinek, elmondtam hát, ha nem is mindenkinek, de a családomnak igen, a „bármilyen történet” esetére gondolva. Így drága nagyanyám, mikor emberünk a házhoz visszavitt, karját rázva fenyegetett. Angyalarcú beszervezni szándékozom nem tudta eldönteni, hogy ez kinek szól: neki vagy nekem. Én tudtam...

Joggal merülhet fel a kérdés a részletek sűrűjében, hogy honnan tudta egy tizenennyolc éves fiatalember, hogy miről is van szó, honnan vette a bátorságot, hogy alig serdültként az erős ajánlatnak ellenálljon? Csak Bendegúzt tudom idézni az *Indul a bakterházból*: nem olyan családból származom. Vagyis olyanból, ahol a közeli történelem, a léleknek, a kapcsolatoknak ártó politika mindennapi – a gyerek előtt sem tabu – téma volt. Többek között Gabi bácsi története, aki friss diplomás orvosként ötvenhatban menekülő „ellenforradalmár” sebesülteket kötött be. Nem tett mást, mint esküjéhez hűen, kötelességét teljesítette. Felesége, érthetetlen döntéssel, feljelentette, aminek következménye, a hatvanas évek eleji amnesztiáig, a váci fegyház „vendégszeretete” volt. Mellékhatásként a hidegtől lebévult, deréktől lefelé teljesen. Élete végéig tolókcocsival közlekedett, így látta el hivatását, így rendelt, ameddig állapota engedte... Hosszan sorolhatnám még a családtörténet sajátos, témába vágó lapjait, amelyeket megerősített az 1974-ben hozánk betoppanó, Nyugat-Németországban élő, ifjú energiákkal gyökereit kereső rokon, Antal, aki ősi famíliánk történetét kutatta és meg akarta ismerni a magyarországi rokonságot, az óhazát, no és persze a kommunista rendszert is. Ő nem csak finom csokikat, illatos teákat, az akkor nagy sláger almaszappant, nem csak egy-egy divatos ruhadarabot, hanem nálunk akkor buzgón tiltott, kinti magyar újságokat, könyveket, például az erdélyi magyarok helyzetéről, és „irredenta” hanglemezeket is hozott. Mindehhez

több estényi információt, amelyek tovább nyitották a szemet, a szemünket. A szememet. Ezért nem tűnt számomra annyi idősen sem „idegen nyelvű” beszélgetésnek az ominózus, 1977 nyár eleji megkeresés...

II.

...visszajöttem. Igaz, a megbeszéltekhez képest egy hetes, nem kis konfliktust és családi riadalmat kiváltó késéssel (máshol meg szerintem dörzsölték a tenyerüket, bár lehet, hogy ez csak merő rosszindulat tőlem!), mert mi ott kint úgy gondoltuk, ha már négy hétre szól a vízum, akkor maradjak négy hetet! Úgy tettem! Az előzmények ismeretében kétségbe esett mindenki, mikor nem érkeztem meg a korábban, még itthon megbeszélte vonattal Hegyeshalomra. A kérdés (fél)jogos: de hát nem volt telefon? A válasz: nem nagyon! Ráadásul abból a kevésből is igazán el kellett találni az időpontot, hogy főleg a néhány falusi telefontól, valakit épp akkor és ott találjon meg az ember az ezer kilométerre lévő vonal végén, amikor arra szükség lenne. Nekem sajnos csak a családi riadalmat okozó „esemény után”, de jelentem(!) sikerült... Szóval visszajöttem és látogatóm hamarosan újra „vendégségbe” jött és élménybeszámolót várt tőlem. Ismét nem mentünk semmire, majd röviddel később, már főiskolásként, egy következő találkozáskor újabb nevek hangoztak el, így egy általam nagyon szeretett és tisztelt néprajzkutató tanáromé. Na, akkor kezdett idegesíteni a forgatókönyv! Közöltem, hogy erről az emberről (sem! és senkiről!) nincs mit mondanom, azon kívül, hogy amit és ahogy tesz, az maga a tisztesség, a tiszta tudomány és a magyarság. (Zárójelben megjegyzem: ez volt a baj velem!) Aztán gyorsan gurítva jött a következő név, a már említett németországi rokon, hogy tudják a geneológiai kutatásait, nem beszélnek-e erről. Elmondtam, amiről nekik már rég információjuk volt, hogy többek között anyai ági családunk történetével foglalkozik, de nem „illegálisan”, nem titokban és nem hátsó (ezt nem tudom értette-e?) szándékkal. Újabb bukta oda! Aztán, ahogy egyre beljebb kerültem az események sűrűjébe, egyre több olyan országos rendű-rangú költő, író fordult meg házunkban, akik nem éppen a korszak dédelgetettjei voltak, nem éppen a politikai kánon dalait fújták és hát, bár szerintem előzetes ismeretekkel, de rájuk is kíváncsiak voltak a, most már nevezzük így, zaklatóim. Azért úszott be a többes szám, mert közben frissítették az állományt, vagyis a „kodzsekes” szóhasználat szerinti „Fürtöske” mellé új arcok szegődtek. Sőt új módszerek! A látogatások megszűntek, helyettük jöttek a „meghívók”, mégpedig, ahogy ők nevezték, adategyeztetésre a városi hadkiegészítő parancsnokságra. Az elsőt szó szerint és komolyan vettem, de aztán kiderült, hogy nem adatokat egyeztetünk, vagyis nem olyanokat, amilyenekre én először gondoltam, hanem tovább alkudozunk, próbálkozunk ama bizonyos „szolgálatban”. Ez már az első alkalommal világossá vált, amikor (elegánsan hívom így) az „intézmény recepciójánál”, miután megnézték a „passzust”, majd az arcomat, közölték, hogy (csak blöffölök, mert pontosan nem emlékszem) jobbra a második iroda. Ott a zárt ajtó mögött, új fejek, négy szemközt(?) tovább „piacoltak” velem. Az „üzlet” több próbálkozás után sem jött össze. Egyre jobban zavart ez a procedúra, ez a, nevezzük jóindulattal így, az értetlenség, de energiájuk, számomra azóta is megfajthetetlen okból (hát ki vagyok én?) nem hagyott alább. Az utolsó biztosítékot egy 1985-ös (nyolc év kitaratás!) telefon verte ki, amikor is az iskolában, ahol tanítottam, hívtak telefonon, hogy mikor találkozhatnánk. Hosszas próbálkozás után, részemről (mert ők úriemberek voltak!) kicsit indulatosan abban

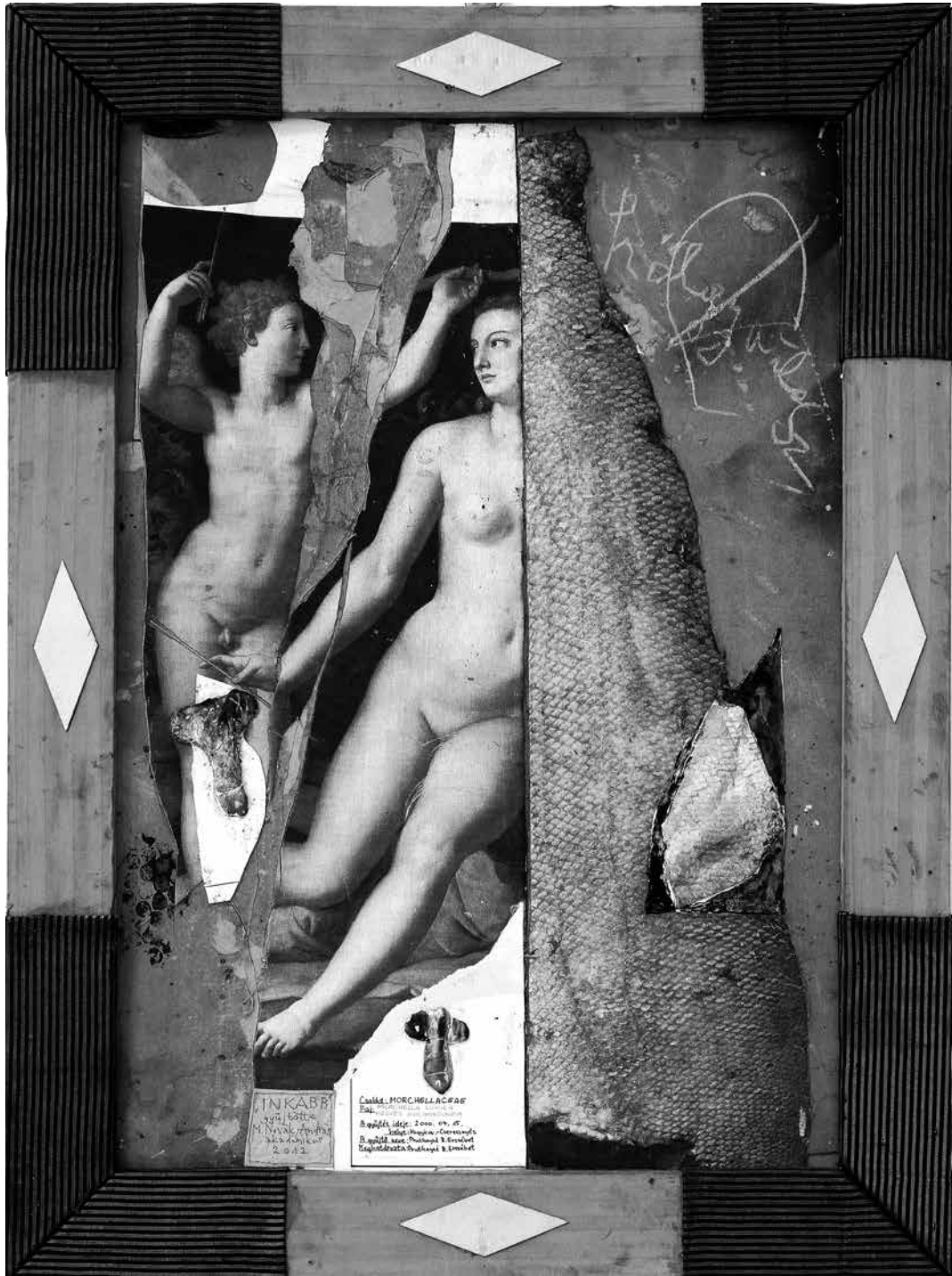
egyeztünk, erre viszont határozottan emlékszem, pénteken a harmadik óráig lyukas, akkor beszélhetünk. És megérkezett! Egy monológ, majd egy rövid párbeszéd után elhangzott, hogy itt akkor vége, le lehet szállni rólam, mert tíz év múlva sem tudok mást mondani, mint, hogy NEM! Jó ideig úgy tűnt, hogy megértettük egymást, de a postai küldeményeim mást bizonyítottak. Főként az Erdélyből, majd később a nyugatról érkező leveleim szinte kivétel nélkül, a címkézett „nájlón” zacskó tanúsága szerint, a „postán megsérült”-ek. Persze, véletlenül! Ejnye-bejnye! De mondhatnám azt is, hogy hiszi a piszi...

III.

... viszem tovább a történetet az időben, csak úgy mellékszálként mégis megemlítem, hogy a nyolcvanas évek elejétől, elég hosszan, ha nem is „előfizetőként”, de buzgó másodolvasóként eljutott hozzám a stencilezett *Beszélő*, amit mindig egyik barátom anyukájának kisvárosi fodrászüzletében, egy akkor divatos áruház reklámszatyrában vettem át. Sőt kicsit később olyan szamizdatok, az AB Kiadó könyvei is kezembe kerültek, mint például Bulgakovtól a *Kutyaszív*, amit bizony nem soroltak az iskolai kötelező olvasmányok közé. A történethez tartozik még néhány szembesülés, ami tovább nyitotta a szememet. Egy alkalommal, a már említett író barátaim egyike, aki hála Isten visszatérő vendég volt nálunk, utánam jött a konyhába, ahová a társaságból borutánpótlásért mentem, és halkán megjegyezte, hogy nem furcsák-e nekem X., mondta a nevet, kérdései. Akkor elgondolkozva, határozatlanul válaszoltam, aztán mégis tovább dolgozott bennem a kérdő mondat, ami végül, jóval később bizonyosságot nyert, választ kapott. Ahogy a mi köreinkben szoktuk mondani: valóban eggyel többen voltunk... Egy másik alkalommal az akkor még Történeti Hivatalnak nevezett intézményben jártam, ahol bemutattak az „őrnagy úr”-nak, aki a besúgás ügyében nagyot robbantott a kilencvenes évek gyenge hajnalán. Értelmesen töltve a szabad napokat, bölcsre őszült fejjel egy olyan kiállítást nézett meg, ami bemutatta az állambiztonság módszertani sokszínűségét, metszetében felvonultatta a kreatív eszköztárat: a lepedő alá helyezett kis hangrögzítő küttyütől a tollba épített fényképezőgépig. Hosszan lehetne sorolni, hogy még miféle technikai bravúrokat. Szóval az „őrnagy úr”, miután mondtam, hogy honnan érkeztem, mivel foglalkozom, közölte: „Akkor találkozhattunk is!”, mert hogy neki felénk volt a szolgálati helye, a munkaterülete pedig a színház, az irodalom és hasonlóak voltak. Mondtam, előfordulhat, csak a folyó nem ugyanazon a partján álltunk. Megjegyzem: érdemei elismerése mellett megkapta a Köztársasági Érdemrend Középkeresztjét, az indoklás tanúsága szerint, a jogállami Magyarország megteremtéséhez való hozzájárulásért, személyes kockázatvállalásának megbecsüléseként. Ami számomra még megdöbbentőbb, hogy a tévé egy olyan portréfilmet készített róla, ahol fejtől fél méterre az éjjeli szekrényen a Szentírással, kertjében „Isten csodái”-val, már-már szent életű apostolként nyilatkozott. Mindez nem lenne baj, mert hát tudjuk, ismerjük a Saulból lett Szent Pál damaszkuszi útján, de... Miközben erről elmélkedtem, eszembe jutott a tiltott, majd túrt Európa Kiadó zenekar dala a nyolcvanas évekből, Menyhárt Jenő zseniális szövegével: „Agyamban kopasz cenzor ül / Minden szavamra ezer fül / Valaki helyettem gondolkodik / Valaki helyettem távozik / Nem nyerhetek, nem veszthetek / Ha nem leszek, hát nem leszek / Szabadíts meg a gonosztól! / Szabadíts meg a gonosztól!” Ebből született a kérdés: hogyan állunk ma a kopasz cenzorokkal, a

gonosszal? Változott valami? A válasz maradjon néma, helyette inkább jöjjön elő egy újabb dalszöveg a messzi időkből, a Jenőékhez hasonló kategóriába tartozó Müller Péter Sziámi-féle Kontroll Csoporttól: „Nyilvántartottak / nyilván tartanak / tőled / tartanak / tőled / nyilván tartanak tőled”. De negyven éve tartó jámborsággal kérdezem: miért?

M. Novák András:
Inkább
2012

Csontos Márta

Hazatérés

*„Kering Embernek Földje
az örök kékségen
életnapom te nyújtsd – te
kurtítsd öregségem”
(Határ Győző)*

Köröz a fény a madarak
szárnya felett, s túl a térképen,
a mennybéli demarkációs vonal
kék sugárútján a hangok, a színek,
az álmok és a képek égi szekérre
szállnak, hogy eljussanak a szent,
tömjénmentes, vegytiszta magasságba,
ahol a folyékony anyagból teleportálódik
a Lélek az időtlen pillanat nyitott
kozmoszába, hogy ott végleg
megpihenhessen, teljesítvén egyszer-
vult küldetését, s visszafogadja őt
az Ósvalami oda, hol véget ér a kezdet.

Az utolsó golgotavirág

Ma nem olvastam verseidet,
s nem diktáltál semmit az utolsó
vizit után, ma törékeny sziklába
vertem a szeget, kitisztítottam a
folyómedreket, leengedtem a
tengerek vizét, az ég színes ernyőjéről
lefestettem a feketét, hogy ne üljön
válladra a sötét, s vázába raktam
neked a kertből az utolsó golgotavirágot,
hogy magadhoz szelídítsed a keresztet.

Ma árnyékból kabátot szabtam
neked, s az ódák mennyei magasságából
átküldtem arcodra egy fényköteget.
Ma tárgyalást folytattam a szabadság
szellemével, s elrendeltem, hogy magán-
zárkád ércupoláján nyissa meg a mennyezetet.

Ma rádöbentem, mennyire nehéz
a látszat valóságát hazudni, nyitott
tenyerem hiába várja az érintés örömét,
Isten arcáról nem tudom leolvasni a jelet.

Gelencsér Milán

Majdnem szép életünk

Juhász Gyuláért

Álmaimban visszajön Anna. Arca minden érrel, mintha levendulával futtatott, hólepte vidéknek tűnne, mintha nyakára

tejjel oltott hangafüzér nőtt volna egy kibomló hajfolyam édes, füledt illatát árasztva. Alakja bájos öbleit újra

félhetem, mert félek: elillan rögtön, mintha csak kísértet után kapnék – mert kötés lesz mindig az álom, s oldás reggel a napfény.

Most az ónix gyászlepedő kispárizs Anna emlékére, s az esték egyre terhesebbek, hogyha nevét rebegve alszom el. Amen.

Elárul, mert világít

*„A szív elárul, mert világít,
illatoznak a szemgolyók.”*

(Dsidá Jenő)

Nimfa, virgonc módra ficánkoló, te! Szép idők is voltak azok, mikor még zöld szemed bambuszhamuval festetted körbe miattam!

Szép idők: egres-ligetek habzottak, sőt! pezsegtek megkoszorúzva minket. Tünde sarkad még a mohát sem tudta megnyomorítva

hagyni, mégis: csalsz, kikacagsz? Elárul, mert világít mindened, és én ezt nem ismerem régóta. Szemed festetlen, szűz elefántcsont

módra izzik, mintha varázstól kapta volna báját vissza. Világlik este, mint a kulcslyuk, s én lesem áhítózza, lopva, cselédként.

Reszketek. Pislognod elég és minden pislogásnál látni fogom szerelmem megszakítását egy-egy elsétáló férfialakban...

Balazsek Dániel

Sosem

Reggelente mindig ugyanaz
rád rakódnak a dolgok mint pikkelyek; felnagyítják, visszatükrözik a képeket
könyvet találni a gondolathoz (képhez) legalább annyira egyszerű
mint szimatot keresni vagy nyelvhegyet az előre megadott hegyes cápacsonthoz

tudod hogy megriadtam amikor annyira rajongtál értem
már csak saját arcommal találkoztam tükreidben
a testedet is úgy állítottad be, mint egy fényképezőkép-állványt,
mindig felém fordult csak fókuszodban tudtam mozogni

kint minden egyhangú, hideg levegőt villant az arcomon az ablak,
belekap a kávé gőzébe, ahogy kinyitom és bezárom,
Nézem, ahogy a szél lassan, akadozva áramlik keresztül sűrű fák fogai közt
mintha fésű fogna fel kócszálakat belőlem.

Amit megtanultál a sikoltással ellő állatoktól –
a dolgok az elejétől kezdődnek,
a köldök is és a köldökből a fény is amit szájba gyűjtesz.
Reggelente sosem ugyanaz.

Gyaloglás haza

Alig tudta elviselni a cammogását, a gumicsizmás nagyj-jarást,
néha középben lenyelné az estét, csak ne keljen megemészteni,
ilyenkor telezabálta magát, hogy lemenjen minden, ami fennakadna

törmeléket hordott az ujja alatt s mindig viszkedett,
néha, hanyatt vágódott
ide-oda mennek a fák körülötte,

ha rohama van, miért ilyen fenyőszagú minden
mintha selyempapírból lenne a levegő,

nézd, mennyire nekifeszültem a szélnek

fejben akkor
elértem egy olyan pontot, mint a tenger, mely kilötyyenni készül

Pille

Az utolsó hitelbe` fröccs után,
Józsai nyakára, karjaira telepszik a szelídség.
Körülötte áttetsző bőrű emberek
A levegőben ülnek pillekönnyű csontokkal,
Cérnahangon dumálnak, cérnahangon nevetgélnek.
Észre sem veszik hogy közben
szemgolyóival forgatja alattuk a bolygót.

Joó József

Sternberg úr túje

kezd alkonyodni, mintha már éjszaka lenne, az ember ilyenkor a temetődombnál füttyörészgetve siet, hátha valaki lepedőben fehérlik, hasal az árok túlsó partján, rázogatja magát, rebbeszgeti az élőt, aki már fut, ahogy csak bírja a lába, azt veszi észre, hogy valami jön utána, s mondja, hopp! akkor le kell térdelni, keresztet vetni és imádkozni; a gonosz lélek indul éjjeli csavargásra, mint az elbitangolt kutya, várja a határúton járót, hogy a hajába ragadjon; este virágnak a repce, mikor az ingaóra néhány perc híján nyolcat mutat, nem, repcéről szó sincs, már hogyné lenne! Bura Sándor zenekara muzsikálta a nótát, el-eltávolodva, majd ismét közeledve, a húrok pengtek, keringtek, repültek át a levegőn, lányok és legények készítették magukat tánra, kiléptek az árnyékból, hozzákezdték, összefogóztak, a hegedű a lemezen hol sírt, hol meg a vidámságtól ugrált, a táncosok alávetették magukat a zenének, a fiatalok táncoltak és táncoltak, ritmusra változtatva a lépéseket, pörgött, dobogott az udvar, Bura híres cigányprímás, amikor az anyám meglátta a világot, akkor került Budapestre, 1928-ban, amikor az anyám meghalt, ő azon nap született, október 15-én, 1895-ben, nótaszerző, öltönye angol szövet, bundája sálgalléros, mandzsettájában a karneolgombok akkorák, mint egy pólyásgyerek ökle, olyan hangász, hogy elbódított mindenkit, csak a kalapját kellett hogy megrázza, s bomlott érte lány és menyecske, találni még olyant, aki emlékezik a Nagyváradról érkezettre, hallhatták azok, akik a Sájber-kocsmában múltatták az időt, nekieresztették a hangjukat, sokan odaszoktak, éppen a gramofon miatt, Babi néni kezelte a masinát, ha kellett, megolajozta, kicipelte az udvarra, együtt a lemezekkel, a kis asztalra állította, tenyerével megtámaszkodott mögötte, mint egy énekes, hébe-hóba felhúzta, a kurbli köténye zsebébe tette, kezelte a boroskancsót, vigyázva megdöntötte, csupán annyira, hogy egy poharat teletölthessen, összesereglett a gyereknép, az alsóutcaiak is jöttek már lentről, Bura Sándort követelte szuszogva a görbe lábú bíró, szarvasbőr mellényében fölfújta magát, mint egy nagy hasú béka, megdöntötte a széket, hintázott rajta, a cigaretta a szája sarkába csúszott, az ördögöt is érdekli az Ég a kunyhó, ropog a nád, ez jut eszébe az embernek egy vasárnap délután, nyáron, a litániát követően micsoda zsongás van ottan, a bíró bort iszik, tavasszal a szalonkákat lesi puskával, csak ül és ül, csodálkozik, hogy honnan jön a szép muzsika, talán a Hercegerdőből, a Búdöstóról, a Kismezőről, a Nyíresből, csak nézi, ki kivel táncol, harsan a zene, a hang a ládikó fölött meredező piros bádogtölcsérből érkezik, aki az utcán jár, bizonyosan azt hiszi, élő banda hangolta fel a szárazfát, nagyzenekar, a búcsúig húzzák, néhányan énekelnek, mások a kerítést támasztják, Babi néni a testvérétől kapta a gramofont, Pesten élt a fivére, mit meséljen el most? balra, mármint, ha kifordulunk a kocsmából, harminc lépésre a tó, télen megvastagszik a hótól, márciusban a lányok mosdanak benne, hatvan lépésre a falu vége, százra a temető, teliholdkor ott ragyognak ezüstösen a friss koszorúk, a levelek megremegnek, megmozdulnak, jobbra, közel ide, a tágas téren, meredek kanyarban, dombon a templom, mellette a paplak, mögötte kert, szakadék, a domboldal ösvényei a rétig futnak, a régi úr, Vas Gereben igencsak elámult a látványon, csodálkozott a hely szépségén, s már fordult is elfelé, utazott tovább, múltbeli históriát emlegetek, egészen jól megy a fiataloknak a tánc, bokájuk hetyke, pördülnek, az emberek körbefogják őket, hoppsza-hopp!

nyárban virágzik a repce, verekedés nem támad, embereket nem véreznek, nem sebesítenek, husángokat nem markolnak, nem röpködnek botok és kövek, nem verik be egymás fejét, új lemez kerül a ládikóra, Kalmár Pál énekel, Heinemann Sándor tánczenekara kíséri, a bíró nem áttal dúdolgatni, csak úgy magában, senki se csókolja a kezét, Országúton hosszú a jegyesor, ahogy hosszú a Rákóczi út is, ahol a királyi udvari hangszergyár volt, szám szerint a hatvanban, a telefon: J. 360-68, de hát végképp felismerhetetlen minden, Sternberg úr is, milyen szép mellé a keresztnév, Ármin, egymás mellett bandukol két testvér, hol az egyik marad le egy kicsit, hol a másik, összevissza járkálnak az utcákon, nem tudni, tulajdonképpen hová is tűntek? át a sáron, az esőn, a gramofon fémkarjában a tű arany, ez az igazság, úgy van, ahogy a reklám mondja, hiszen igazolást nyert, hogy a Sternberg aranytű a legjobb, kíméli a lemezt és páratlanul tisztán, élethűen adja a hangot, a világ legkitűnőbb tüje, remek angol és amerikai jazz-band korongok foroghatnak alatta, a legjobb felvételek, Caruso, Tita Ruffo, Kurz Selma, Hempel Frida, Claire Dux, nagy művészek, a szoprán Ninon Vallin, a tenor Tito Schipa, a zongorázó Joseph Chevinne, a csodálatos hangú Lee Morse, vagy szól Oscar Joost zenekara, Bura Sándoré, míg csak le nem ereszkedik a sötétség; elmúlt egy korszak, a lányok és a legények abbahagyták a táncot az udvaron, az öt megmaradt lemez mit sem használ az embernek, hiányzik a ládikó, a tölcsér, az éjszakák már olyanok, mint a gramofon, a hold vékonyka tüje belefekszik a levegőbe, és csak mondja a nótákat, a föld meg forog, büntől bűnig, reggelig, megkérdezném Takács Józsefet, hogy mi volt még az udvaron, ki a bíró, hahaha, nevet az öregebb keresztapám, kiugrik az ágyból, elmondja az imát, szakad a zápor a mennyben, még a kakas se tudja megállapítani az időt

Prutkay Péter: Gleccser katonák emlékére 1914-2014

Összeállítás a „Művészet és politika. Kényszerhelyzetek és válaszok a 20. századi magyar művészetben” című konferencia (2014. november 19., Göcseji Múzeum) előadásaiból

Péntek Imre

Cenzúra, öncenzúra, elhallgatás

(Egy „iszapba dőlt gipszmásolat” emlékére)

Olyan szellemi közegben szocializálódott a mi nemzedékünk (60-70 évesek), amelynek természetes volt: van cenzúra. Előzetes cenzúra. Akkor is, ha hivatalosan nem volt, sőt, beszélni sem lehetett (nyilvánosan) róla, a tabutémák közé tartozott. A cenzorok – lektori jelentés-írók – a kiadók kebelében fejtették ki áldásos tevékenységüket, gondosan mérlegelve, hogy mi az, ami még átmehet, mi az, amit még eltűr a korabeli nyilvánosság, a hatalom, a pártbürokrácia érzékenysége. És mi az, ami méltatlan és alkalmatlan a közlésre, ami visszakerül az asztalfiókba, ahonnan vétetett. Az írók, költők, irodalmárok és a lektori jelentés-írók kettős játéka alakította ki azt a nyilvánosság-teret, amelyben éltünk, írtunk, s műveket akartunk megjelentetni. A kultúrpolitika, a közléspolitiká Aczél György-i megfogalmazása – a támogatott, türt és tiltott művekről – mélyen beleivódott a kor végrehajtóinak tudatába. Utassy József az 1969-es lillafüredi fiatal írók találkozóján ugyan „hattyúnyakú görénynek” nevezte a kultúrpolitikát, mint valami mitológiai szörnyszülöttet, de egyre inkább tudomásul kellett vennünk: ezzel a szörnnyel, torz alakulattal együtt kell élnünk a ránk váró „szocialista örökkévalóságban”.

A cenzúráról értelmiségi körben mindenki szívesen beszélt, hisz az egy külső korlát, objektív akadály, amit át kell verni, ki kell játszani, hogy mégis eljusson a tiltott közlendő, mondanivaló az olvasóhoz. A cenzúrával való viaskodás még növelheti is a becsületet, önbecsülést, a lelki-tudati szuverenitást. Másfelől: a magyar – és kelet-európai – olvasó korán megtanulta a sorok közti olvasást. Azokat a jelzéseket, amik allegóriákkal, utalásokkal, áthallásokkal és költői képekkel szólaltatják meg a lefojtott, elhallgatott, „kimondhatatlan” igazságot. Gyakran szoktam idézni Weöres Sándor sorait a *Le Journal* című verséből: „verssorok közti résbe fér /angyalok és próféták népe”. Ez az igény oly erős volt, hogy komoly inspirációval bírt, a diktatúra keretei között elmenni a kimondhatóság határáig. A „metaforák erdejében” könnyű elrejtőzni, vagy ahogy Nagy László írta költői szerepéről: „versben bujdosó haramiaként” kerülgetni a tilalomfákat. Szóval: versben bujdosni, bújócskázni, hogy a ravasz és ellenszenves cenzor utol ne érjen, le ne leplezzen. (Fel ne jelentsen.) Le ne tiltsón. (A betiltás más, az már egy utólagos beavatkozás.) Hozzáteszem: mindkettőre bőven lehetne példákat idézni.

Irodalmunkat ebben az időszakban – a hatvanas-hetvenes években – komoly érdeklődés övezte. Zsúfoltak voltak az író-olvasó találkozók. Kissé tőlünk várták a nemzetmentő gondolatokat, a kiállást. A viszonyok leleplezését. S ha Utassy József azt írta: „lopnak a bőség kosarából”, akkor mindenki értette: valami nincs rendben a szociális igazságot hirdető társadalmunk alapvető hitvallásával. A versben súlyos gyanú, sőt, ítélet fogalmazódott meg. A vers sorsa is mutatja: bizony feladta a leckét a cenzoroknak! A verset (annak idején) Benjámin László vette pártfogásába, közölte a *Kortársban* és beválogatta a 69-es *Szép versekbe*. Később viszont, amikor Dinnyés József megzenésítésében terjedni kezdett, betiltották. S jó néhány fiatal vertek össze, amikor március 15-i műsorokban elhangzott, énekelve, vagy szavalatként.

Az irodalmi termés javából sugárzott az ellenzéki ethosza. Sok-sok idézetet lehetne hozni erre. És ezt díjazták az olvasók.

A cenzúra azonban ravaszabban működött. A lektori jelentés-írók nem voltak buta fiúk (lányok), és kitalálták a szakmai és politikai cenzúra összefonódását. Vagyis az elutasításban keveredtek a szempontok: a jogos szakmai kritika, a formai-esztétikai követelmény érvényesítése és a politikai előírásoknak való megfelelés. És olykor belementek a részletekbe, ha kedvük vagy jóakaratauk úgy kívánta. Vagy érzeték/tudták: valódi tehetségről van szó. Hadd idézzek ide egy saját példát. Első kötetem úgy jelent meg, hogy szerkesztőm, a magvetős V. Gyula felrendelt Budapestre, és egy hétig átnéztük, ha kérte: áldogoztuk a kötetem szövegét. Jó volna most elővenni az átdolgozott kéziratot, mi volt az, aminek a javítása megállja a helyét (ma is), és mi volt, ami áldozatul esett a cenzúrának. Végül is a cinizmus sokat segít ebben az esetben, amikor az ember zárójelbe teszi nagy nehezen kiküzdött autonómiáját. (V. Gyulával később jó barátságba keveredtem, ahogy a krimikben is gyakran előfordul: az áldozat és tettes nem tud elszakadni egymástól.)

És itt már a dolognak van alkotáslélektani vetülete: amikor a külső korlát belsővé alakul, átmegegy öncenzúrába. Ez már sokkal kevésbé szimpatikus lélektani folyamat, az alkotónak szembesülnie kell azzal, hogy ezért vagy azért lemond bizonyos közlésekről, fogalmakról, tartalmakról. És ennek következményeként beszélhetünk virtuális, meg nem írt művekről, öncsonkításról, a kockázat nem vállalásáról – az egzisztenciális aggodalmak, vélt vagy valós félelmek hatására. Az autonómia illetően elvesztéséről Hamvas Béla az *Interviewban* így ír: „Ressentiment csak úgy tartható fenn, ha az a hit, hogy az embernek igaza van, meggyőződéssé vált... A hazugság nem abban van, amit mondok, hanem abban, hogy a magam számára annak a kimondására az igazság jogát hazudom. Pszeudoegzisztens voltam. A pszeudoegzisztencia egy percig sem élhet önvédelmi hazugságok nélkül.”

Talán túl súlyos az etikai elmarasztalás. (Hamvas Béla is felmenti magát.)

De a veszteség, az megvan. A szellemi abortusz megszüli a hiányt, az úrt, a meg nem írt műveket.

Utassy József volt az egyik, aki legmesszebbre elment e téren, és a legsúlyosabban bűnhődni kellett. A szerkesztő előbb 12, majd 10, végül két verset akart kihagyatni második kötetéből. (Ezt tőle tudom.) A költő az utolsó kettőnél megmakacsolta magát. E kettőből nem engedett. A kiadó sem. S ekkor idegei felmondták a szolgálatot. Erről a tébolyult, megbomlott állapotról a több ciklusból álló *Kálvária-ének* című versében írt le döbbenetes és tragikus sorokat:

„Ez hát a második próba!
Íme: a büntetésem.
Mert nem vagyok jó költő.
Mert megmérettettem
és könnyűnek találtattam.
Csepűragó vagyok.
Rímkovács.”

„Írok.
Mit ír?
Verseket.
Verseket?!
...Abból is meg lehet élni?
Nehezen.
Pláne,
ha ki sem adják az ember könyvét...
És ki nem engedi?
Aczél György.”

A cenzúra reakcióira volt a válasz a lázadás, majd a több éves, betegséggel kombinált hallgatás.

Számomra is talány: miért nem születtek meg azok a művek, az asztalfióknak, amelyek igazolhatták volna: volt kiválás, publikálásra nem számító intenzív munka, belső emigráció.

Szerintem gyengének – vagy nem elég erősnek – bizonyultunk, nem írtunk álneven, nem küldtünk anyagot a nyugati emigráns lapoknak. Többségünk az utolsó pillanatig bízott a Nagy Változásban, amely majd elégtételt szolgáltat – természetesen nekünk. Sajnos, nem így történt. Többször is foglalkoztatott: nem azzá váltunk, akivé szerettünk volna. S nem is azok voltunk, akinek magunkat szerettük volna látni. Alkotói önmegvalósulásunk torz, kiegyensúlyozatlan volt. Nem volt fiatalságunk. A várakozásoktól – a kifárasztásoktól – elgyengült nemzedék lettünk.

Egy részlet az *Erőlködés* című versemből:

„Nem az vagyok, akivé váltam.
(Hát akkor ki? Őszintén szólva
fogalmam sincs, kivé-mivé
lehettem volna.)
Mégis, időnként elfog a bizonyosság.
(A bizonytalanság?)
Sodródó felszínem alatt
(mely csak a burkolat)

rejtőzik egy iszapba dőlt
gipszmásolat.
(Mintája annak, aminek nincs eredetije.)

Hamvas szembenézése, a már idézett interjúban, legalább addig eljut: „az önámításnak ezt a bonyodalmát felismertem, és önmagamra alkalmazni tudtam”. Szerintem mi nem jutottunk el eddig.

Talán erről is szól egy közlésre nem szánt, de az előadásban felhasznált (itt publikálásra kerülő) versem

Nemzedékem

Ó, jellegtelen nemzedékem,
azzá váltál, bizony péppé!
Egyesek szerint nem eléggé,
először ifjan, aztán vénen.

Erőlködésed mind hiába!
Lassan, lassan kiderül
(ezt hirdetik alul-felül),
gyávának hős vagy, hősnek gyáva.

Akadnak azért felmentő érvek –
önáltatás, egy kis retus,
melyet kihúz egy mai tus;

hogyan elszúrtál valamit végleg,
ezt tudja rég, dicső és talmi,
s e tudásba fogsz belehalni...

Nem a legjobb vers, nem is a legjobb végszó. Nem tanúskodtunk eléggé a „megtörtént” ellen. A grandiózus utópia megbénította fantáziánkat. Lehet, hogy az utókor mégis megeléged a felmentés érveit. De legalább mi ne mentsük fel magunkat...

„Mit akar itt ez a kéz a számon?” – Utassy József és a szocialista hatalom

A címben idézett sor Utassy József második kötete, a *Csillagok árvája Áve, Éva!* ciklusának *A szerelem szélén* című darabjából származik. S hogy ne legyen a részlet önkényesen kiragadott, idecítalom közvetlen környezetét is:

„Mit akar itt ez a kéz a számon?
Csillagi csöndet emberi tájon?!
Hogy ami fáj, szótlánul fájjon?

Költő vagyok én: magyar költő!”¹

Az egész, a szocialista irodalompolitika – a „hattyúnyakú görény” – által nemkívánatosnak tekintett, szilenciumra kárhoztatott, saját hazájában száműzött magyar irodalom fájdalma, fényért-, levegőért-sikolya tör föl a mélyből e szavakban. A megalázottak és megszomorítottak, a fölörpülésük, akár rajban fölörpülésük égre-szabadságra törő mozdulásában megakasztottak és sárba rántottak panasza, akikre a „szellem napvilágát” roppantották rá a „hétszer gyávák”, Aczél karmester intésére.

A történet, az eddig lappangó, szomorú irodalmi anekdota tavaly éppen a konferenciánkhoz hasonló tematikájú tokaji írótábor kapcsán került napvilágra. Csontos János a *Magyar Nemzet* 2013. augusztus 19-i számában – Zalán Tibor közlésére hivatkozva – meg is írta, miként rendelte be az egykori kultúrvezér többek közt Nádast, Esterházyt és Parti Nagyot és ígérte meg nekik a fényes karriert és Utassyék elhallgattatását.² Rendelkezésre álló hiteles dokumentumok hiányában ennek realitását megítélni nem tudjuk és nem is tisztünk ehelyütt az állásfoglalás, mindenesetre tény, hogy költőnk ekkor már megfigyelés alatt állt és a 70-es évek elejétől nemcsak az ő, de a Kilencek más tagjainak közlési lehetőségeit is erősen korlátozták. Erre példa az 1969-es, a fiatal írók helyzetéről rendezett lillafüredi tanácskozáson felmerült nemzedéki folyóirat-kísérlet³, a *Kísérlet* betiltása, melynek szerkesztői közt találjuk Mezey Katalint, Oláh Jánost és Rózsa Endrét is, hogy a 70-es évek közepétől a 80-as évek elejéig nem jelenhettek meg

¹ Utassy József: *Csillagok árvája*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977.

– <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=10787&secId=970299> (Utoljára látogatva: 2014. november 18.)

² Vö. Csontos János: *Eltiltva és elfelejtve – A tokaji írótábor a cenzúráról és a rendszereken átvivő aczéli háttéralkukról*. In.: *Magyar Nemzet* 2013. augusztus 19.

³ „Lap kell a fiataloknak: lapot hát a fiataloknak!” – idézi Utassy mondatát az Új Írás összeállítása kapcsán Szőnyi Tamás. In.: Uő.: *Titkos írás. Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet 1956-1990*. II. kötet 112.p.

a végül megvalósult, 71-ben indult lapban, a *Mozgó Világ*ban⁴, vagy éppen Utassy fent említett, *Csillagok árvája* című második verseskönyvének kálváriája, mely noha 1970-ben készen volt, csak hét évvel később látott napvilágot, mert a szerző nem volt hajlandó kihúzni a kiadó által politikailag kifogásolt kéziratból.

Utóbbiról így vall Utassy Antall Istvánnak adott nagyinterjújában: „Amikor 1970. január 6-án már legépeltem a kötetemet, a 'Csillagok árvája'-t, és nagy boldogan jöttem fel Pestre, hogy most kiadom és megjelenik, beadtam először a Magvető Kiadóhoz, ahonnan visszakaptam. Beadtam a Szépirodalmihoz, és onnan is visszakaptam azzal, hogy hagyjak ki 24-25 verset, és akkor mehet. Mondtam, hogy nem hagyok ki ennyit, mert az egész 56 vers, ebből nem lehet kihagyni 24 verset. (Csak zárójelben jegyezzük meg: érdemes a számra figyelni, különösen, mert e kötet egyik ciklusa az *Őszvilág* – SZP.) Elhoztam onnan is a kötetemet. Idegesített a dolog, mert tudtam, hogy miről van szó, és miért nem adják ki. Bevitettem újra, amikor is azt mondták, hogy most már csak 2 verset kellene kihagyni és megjelenhet a könyv. Ebbe sem mentem bele, viszont megmondtam nekik, hogy melyik két versre gondoltak. Tényleg ezekről volt szó. Megköszöntem és elhoztam a könyvem megint. Az egyik a 'Hitfogyatkozás' volt, ami az 'Ember az őszben' címet viselte először. Abban volt az a két sor, hogy 'Csoda nincs, / Lám a sós vér is felforr / Tréningezik velem a terror / Ördögszekerek után köttet / Csúfolja testemmel a földet.'. Harmadjára ezeket a sorokat kellett volna kihagynom, de nem mentem bele. Mondták, hogy ebbe bele fogok rokkanni. Akkor már tényleg kezdődött is a betegségem a sok kudarcélménytől. Nem kellett mást csinálni az emberrel, csak elvagdოსni a fő ereit, és taccsra van téve.”⁵

A költő 1974-es összeomlásának és súlyos, hosszú időn át tartó betegségének – melynek legerőteljesebb lenyomata az 1995-ben megjelent *Kálvária-ének* – a sorozatos családi tragédiák mellett nyilvánvalóan ez a szándékos mellőzöttség volt az eredője, a szocialista hatalommal való konfrontáció szálai azonban messzebbre vezetnek vissza. Ha a minden ártó szándék, az erősebb igazságtalansága elleni természetszerű lázadást, Utassy faculté maitresse-ét – ami már apja halála kapcsán, a Horthy-rendszer ellenében például a *Szoknyát küldtél* című versben megjelenik⁶ –, vagy az otthonról hozott, bevésődött, erős Rákosi-kritikát (*Idill, 1952*)⁷ nem tekintjük, az 1956-os események megélésével jött az első komolyabb összeütközés. Utassy ekkor az egri Dobó István Gimnázium tanulója volt, s mint későbbi önéletrésében elbeszéli⁸, egyik kollégista társával együtt, némi alkohol elfogyasztása után csatlakoztak a tüntető tömeghez, akiknek segítettek a szovjet emlékmű láncainak eltávolításában, amiért 1957-ben kicsapták az intézményből. A bükk-szenterzsébeti tanács azonban kiállt mellette, így az ítéletet végül két hónapi felfüggesztésre változtatták. Ezt követően az ELTE magyar-népművelés szakos hallgatójaként, induló irodalmi pályája miatt került a hatalom mindent látó szeme elé. Szerepelt ugyanis az egy számot megélt Mozdulókat követő

⁴ Vö.: Mezey Katalin: *Viselt dolgainkról*. In.: *Élet és Irodalom* 2013. szeptember 6.

⁵ Antall István: *Kétségek kövein állva – Utassy József arctalan, örök álmai*. In.: *Utassy József emlékkönyv* Magyar Napló Kiadó – Pannon Tükör Könyvek, Budapest-Zalaegerszeg, 2013. 104-105.p.

⁶ Utassy József: *Szoknyát küldtél*. In.: „*Dalba fóg az ember...*” – *Utassy József költő élete versekben-képekben* Pannon Tükör Könyvek, Zalaegerszeg, 2011.

⁷ Utassy József: *Idill, 1952*. In.: *Ezüst rablánc*. Napkút Kiadó, Budapest, 2010. – <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=10803&secId=973404> (Utoljára látogatva: 2014. november 18.)

⁸ Utassy József: *A kikelet fia*. In.: *Curriculum vitae – 30 kortárs magyar író önéletrajza*. Kortárs Kiadó, Budapest, 1995. 454-459.p.

bölcsészkar lapban, a *Tiszta Szívvel*-ben. A József Attila szellemiségét vállaló és követni kívánó kiadvány fiatal szerkesztői nem tudták, hogy 1956 őszén már megjelent ezzel a címmel egy diáklap, amit a Rajk-temetésen is osztogattak, a forradalmi eseményekben aktív szerepet vállaló, a szovjet csapatok bevonulása után emigráló Máté Imre szerkesztésében. Retorzióként az Utassyék alkotókörét vezető Koczás Sándort eltiltották, a lapot előbb betiltották, majd erősen cenzúrázva újranyomtatták, Aczél György pedig magához rendelte és eligazította az összeállításában részes hallgatókat. A főszerkesztő, Asperján György csak tanárai kiállításának köszönhetette, hogy nem távolították el az egyetemről.⁹ Érdekes, hogy noha az irodalmi élet és az állambiztonsági szolgálat „viszonyát” hiánypótló munkájában feldolgozó Szőnyei Tamás az ügynöki jelentések kapcsán is¹⁰ már itt említi költőnkét, Utassy csak a lillafüredi tanácskozás után került fel, mint a nevével fémjelzett kör vezetője, a közvetlenül megfigyelték listájára. Pedig részéről a provokációs lehetőségek kihasználásában nem volt hiány, legyen szó a könyvtár szakos hallgatók estjén elmondott *Ballada Tatáról, a Hat Alma Téesz hatalmáról* című humoros versről¹¹, az Eötvös Collegiumban 1968. március 14-én szavalt *Zúg Márciusról*¹², vagy a Kilencek tagjai által már a 60-as évek közepétől tervezett antológia megjelenéséért vívott küzdelemről.

Ez utóbbi ma már kiemelkedő jelentőségű eseménye irodalomtörténetünknek, hiszen egy organikusan, a Hetek csoportjával ellentétben alulról szerveződő, kritikus hangját bátran vállaló, a második világháború idején született, ezért az 56-os történéseket már megértő és átérző, Mezey Katalin kivételével vidéki fiatalokból álló alkotóközösség kereste saját, cenzúra nélküli, csak a minőség követelményét tiszteletben tartó megszólalási lehetőségét. Nem véletlen, hogy a végül az Írószövetség KISZ-szervezetének kiadásában megjelent, farmerzsebbe férő *Elérhetetlen föld* elsősorban az egyetemisták körében volt népszerű és az sem, hogy a hatalom a kiadvány sikerét a hasonló, támogatott antológiák mellett (mint az *Első ének /1968/* vagy a *Költők egymás közt /1969/*)¹³ megrendelt lesújtó, elmarasztaló kritikákkal próbálta semmissé tenni¹⁴. Persze mindez hiábavalónak bizonyult, hiszen a kötet több darabját, köztük a *Zúg Március* ekkor már egy ország jobbik fele kívülről tudta. Egyébként hasonló sorsot szántak, hasonlóan méltatlan recepciót kívántak teremteni Utassy még ebben az esztendőben napvilágot látott első kötetének, a *Tüzem, lobogóm!*-nak is. „(...) másnap a Népszabadságban megjelent Hajdú Ráfis kritikája.” – nyilatkozta egy későbbi interjúban a költő – „A szerencsétlen később öngyilkos lett, mert nem tudott szembenézni önmagával, de Pándi Pálékat ez nem rázta meg különösebben. *Indulat vagy értelem?* volt a cikk címe. Rám bizonyította, hogy fogalmam sincs Petőfi szabadságfelfogásáról, és egyébként is csak hőzöngök.

⁹ Vö.: Szőnyei Tamás: *Id. mű.* II. kötet 19-21.p.

¹⁰ Maga Utassy így vall erről az időszakról egy interjúban: „Király István nem akart bemutatni a Kortársban, mert mindig fülébe jutott, miket beszéltem. Emlékszem, egyszer fölálltam egy Tiszta szívvel esten, ahol éppen a dicsőséges felszabadulásról, meg ’56 ócsárlásáról volt szó, és azt mondtam: már ne haragudjatok, de a dicsőséges hadsereg nálunk a fél falut megerőszakolta. Nem ilyen finoman fogalmaztam, de ez volt a lényeg. Még hozzátettem, hogy ’56-ról meg az a véleményem, hogy szentséges nagy forradalom volt.” – idézi: Osztovits Ágnes: *Dzso, akit nem lehetett leírni. Utassy József életről és irodalomról, műltről és jelenről*). In.: Magyar Nemzet 1996. június 15.

¹¹ Vö. Kis Pintér Imre: *Az első találkozás*. In.: *Utassy József emlékkönyv*. Magyar Napló Kiadó – Pannon Tükör Könyvek, Budapest-Zalaegerszeg, 2013. 48-51.p.

¹² Vö.: Osztovits Ágnes: *Id. mű*

¹³ Vö. Szőnyei Tamás: *Id. mű.* II. kötet 111-112.p.

¹⁴ Vö.: Vasy Géza: *A Kilencek – Az Elérhetetlen föld alkotói*. Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2002. 19-35.p.

Sokan kiálltak mellettem, köztük Czine Mihály, Kiss Ferenc. De erős volt az ellenszél. Szabolcsi Miklós, Almási Miklós, Radnóti Sándor, Lengyel Balázs is számon kért formakultúrát meg mindenfélét. Dúlt az irodalmi háború, és én hiába írtam, nem jelenhetett meg újabb kötetem.”¹⁵

Mint említettük, az ekkor már méltatlan körülmények között, a Rákosi egykori testőre által igazgattott, Várnai utcai nevelőotthonban¹⁶ dolgozó alkotóról hivatalosan is dossziét vezetett az állambiztonsági szolgálat. Rékási Endréné hadnagy utasítására egy „Sárdi” fedőnevű ügynök írt róla részletes jelentéseket 1969 októberében, decemberében, 1970. január végén, augusztus végén és decemberben.¹⁷ Neve a 70-es évek közepéig viszonylagos gyakorisággal előfordul még a Haraszi Miklósról (és köréről), illetve a Nagy Gáspárról és Bari Károlyról írt ügynökbeszámolókból is. Ezt követte a költő és társai elhallgattatása, majd a súlyos betegség. Jóhízeműségére, nyíltságára jellemző egyébként, hogy 1980 januárjában, egri író-olvasó találkozóján a mit sem sejtő Utassy öleléssel üdvözölte a közönség soraiban ülő ismerősét, az eddig „Sárdi”, most már „Stimecz” fedőnéven róla jelentő Sándor Andrást.¹⁸ (Aki természetesen nem azonos az ekkor Washingtonban élő kiváló költővel, az *Arkánium* folyóirat későbbi szerkesztőjével.) 1981 márciusában a paksi fiatalokat, köztük Oláh Zoltánt megfigyelő „Antal” fedőnevű ügynök azt írta, hogy a nem hivatalos irodalmi rendezvényre a városba látogató „Utassy véleménye az volt, hogy addig nem lesz jó irodalom nálunk, míg a pártnak beleszólása van az irodalomba, az irodalmi életbe, s míg az erősen baloldali írókat futtatják.”¹⁹

Végül az idő e tekintetben is költőnket igazolta: egy évvel később, immár a Magvető kiadásában, de ugyancsak Angyal János szerkesztésében, megjelent az *Elérhetetlen föld II.*, 1984-ben első gyűjteményes kötete, a *Júdás idő*, s sorban az eddig lappangó, közöletlen kéziratok, az újabb és újabb verseskötönyvek. Mire a szocialista rendszer összedőlt, Utassyból a kortárs irodalom egyik nemzedéki ikonja lett. Aki újabb fájalmát, egyetlen gyermeke halálát immár a földi hatalom helyett a legfőbb hatalommal, Istennel perlekedő, szomorú-szép versekben kiáltotta világgá. 1987 és 2003 között, betegsége kiújulásáig, 20 új kötete jelent meg, köztük a legösszetettebb, a *Kálvária-ének* (1995), egy újabb válogatás, az *Irdatlan ég alatt* (1988), s a legteljesebb gyűjtemény, a *Tüzek tüze* (2001). Minden jelentős irodalmi díjat megkapott, amit hazánkban lehet, de egy utolsó ütközet még hátra volt. Ezúttal a korábbi szocialista államhatalom új köntösben visszatért örököseivel. Most nem a hazai szépliteratúrából akarták kiradírozni a nevét, hanem az illetékes bizottság javaslata ellenére az őt régen megillető Kossuthot halogatták, hosszú évekig. Talán a halálát várták, talán Aczél keze nyúlt a síron túlról is utána, talán a *Zúg Március* sorait vették magukra a hatalom birtokosai. A beteg költő azonban utoljára még összeszedte erejét és régi „tüzéből,

15 Osztovits Ágnes: *Id. mű*

16 Vö.: Utassy József: *A kikelet fia*. In.: *Curriculum vitae – 30 kortárs magyar író önéletrajza*. Kortárs Kiadó, Budapest, 1995. 470.p.

17 Vö. Szőnyei: *Id. mű*. II. kötet 115-118.p.

18 Uo. 121-122.p.

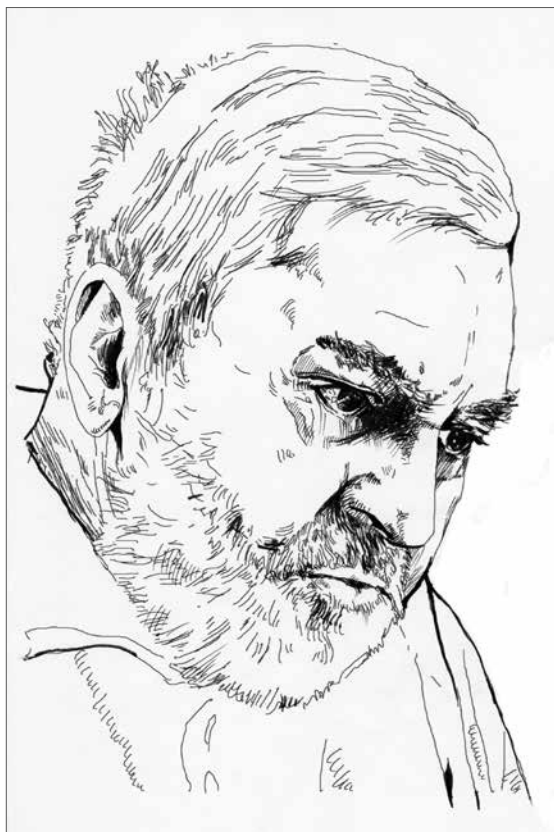
19 Uo. 404.p. Utassy mindenben igyekezett támogatni a pályakezdő Oláh Zoltánt, ezt igazolja, hogy 1986-ban az idősebb pályatárs és Kovács István ajánlására ő kapta a Kilencek által alapított ösztöndíjat, s kötettervéhez ajánlást is írt – ld. *Utassy József emlékkönyv*. Magyar Napló Kiadó – Pannon Tükör Könyvek, Budapest-Zalaegerszeg, 2013. 42.p.

lobogásából” feltáplálta *Őszvilág* című versestjét. S az egymásba-szótt vádló sorokból kicsendült örök sebezhetetlensége:

„Süvíts, süketíts Hatalmi Lárma,
véníts Hetvenhét Tornyodba zárva:

ellened én, Ember az őszben,
immár halálíg levetkőztem.”²⁰

Megkapta ezt a díjat is, győzött, végleg győzött. Akik eddig sárba taposták, most fejet hajtottak előtte. Ez költészete, ez a költészet igazi ereje. S ha ellenünk bármikor ártó szándékú, „aljas, nyomorító hatalom” támad, Utassy igéi mindig óvó „varázskört teremtenek” körénk.

²⁰ Utassy József: *Hittfogatkozás* – <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=1041&secId=100535>
(Utoljára látogatva: 2014. november 18.)

Egy elgondoló-művész vallomása

Azzal kívánom kezdeni, hogy köszönetet mondok a szervezőknek, amiért meghívtak erre a konferenciára. Mivel nem vagyok művészettörténész, se esztéta, se politikus, így csupán művészként szólhatok hozzá a témához. Lehet, hogy első hallásra szokatlan gondolatokat is mondok, de csak a művészetről, egy elgondoló-művész sok évtizedes töprengéseiről kívánok szólni.

Ifjú koromtól kezdve a művészethez nem csupán érzelmileg közeledtem, mert a lényegét, a helyét és szerepét akartam megérteni, úgy az egyéni, mint a társadalmi életben – vagyis a korszak jellemzőit kutattam. Ezért ne várják tőlem, hogy most valami konkrét történettel hozakodok elő, mivel a szubjektivitást (a fluxus ideológiájával ellentétben) személyes valóságunk helytelen értelmezésének tartom, ami semmiképp se lehet a művészet lényege. Hasonló okból nem a politikának egyes művészekre gyakorolt hatásáról, hanem a modern művészeti trendet meghatározó szerepéről kívánok szólni. Valószínűleg kissé elvont lesz gondolatmenetem, de a megértéshez, az egységes kép kialakításához feltétlenül szükséges távolabbi nézőpontba helyezkednünk.

Mindjárt az elején hangsúlyozom, a művészet lényegét a személyes értékítéletben látom – bár az értékítéletet nem hegeli (idealista) értelemben gondolom, tehát azzal sem értek egyet, hogy a művészetnek az eszmény elvont fogalmát kell megcéloznia. Továbbá a firkálást, a dadaista limlomot, az értelmetlen költői beszédet, a gyárudvaron talált rozsdás vasdarabok művészetét is elutasítom, mert azok konklúzió nélküli abszurd logikát, a kulturális és a politikai élet rejtélyes kiismerhetetlenségét sugallják, és jelentősen nehezítik a helyes ítéletalkotást.

Engedjék meg, hogy inkább feltételesen fogadják el, hogy a művészetnek egy előzetes meghatározását adjam. A művészet szerintem olyan tevékenység, ami valódi értéket rögzít anyagba, így az érték létező dologgá lesz és nagyobb intervallumban hozzáférhetővé válik. Persze az örökkévalóságig lehetne vitatkozni azon, hogy mi a valódi érték – miként biztosan arról is lehetne vitázni, hogy egy előzetes meghatározásban szükséges-e a mű színvonalára utalást tennem. Nem állítom, hogy bármilyen színvonalatlan munka, bármilyen rosszul kivitelezett tárgy megfelelne ízlésemnek, csupán azt mondom: ha értéket jelenít meg, de gyenge a kivitelezés minősége, akkor az egy silány műalkotás. Ellenben bármilyen zseniális legyen a tárgy kivitelezése, ha nem jelenít meg valódi értéket, akkor művészetről nem, esetleg csak dekorációról lehet szó.

Szerintem követelmény, hogy huzamosabb időn át megragadható legyen az érték, ebből pedig egyenesen következik, hogy a mulandó jelenségek, mint például a le-nem-írt gondolat vagy a meg-nem-festett kép koncepciója stb. nem tartozhat a művészetek körébe. Az viszont teljesen mindegy, hogy mi a mű indítéka, mindegy, hogy egyéni vagy társadalmi szükséglet miatt készült, hogy Gipsz Jakab vagy az egyház, vagy a király volt a megrendelője, mert, ha valódi értéket rögzít anyagba, akkor műalkotással van dolgunk.

Kerülgetem itt az érték mibenlétét, de, mint mondtam, az örökkévalóságig lehetne vitatkozni azon, hogy kinek mi a valódi érték. Sokaknak a hasznosság, másoknak az eufórikus érzés, ismét másoknak a hibátlan logika jelenti a valódi értéket. Azt sem feledhetjük, hogy évszázadokon át a mimézist tartották értékesnek; és ugyancsak évszázadokon át embertömegek vallották az önzetlenséget, hovatovább az önfeláldozást értéknek. Manapság értékként dédelgetik a liberalizmus ideáját, a darwini evolúciót, vagy éppen a posztmodern gondolkodásmódot (legyen az bármi). Nem akarom szaporítani a valódinak mondott értékek körét, csupán arra szeretnék kitérni, hogy a mindenkori politika mit tart értéknek. Vagyis mi az, amibe folyamatosan beleszól a politika, és mi az, ami a politika érdeklődésén túl van, amibe nem nagyon akar beleszólni.

Persze azon is érdemes lenne elgondolkodni, hogy mi a politika – mert olyan sokféle jelentést tulajdonítanak neki, hogy mindenki azt hiheti: tudja és érti (hogy mi a politika). Szóval a politika leginkább a jelentésbe akart és akar beleszólni – kevésbé izgatja a jel és a jelölt. Amibe pedig évszázadokon át nem akart és ma se nagyon akar beleszólni, az a művészetelmélet. A politikát aligha izgatja, hogy mit állítanak az esztéták, miféle teóriákkal magyarázzák a művészet mibenlétét és hogyan osztályozzák a műveket. A politikának teljesen mindegy, ha azon civódnak történészek, alkotók és elméleti szakemberek, hogy mi tartozik a művészetek körébe és mi nem.

A politikát az ilyen-olyan látszatok ellenére igazából csakis a műalkotások jelentése érdekeli. Ha beleszól az anyaghasználatba, vagy formai követelményt támaszt, azért teszi, hogy a befogadók tömegében az éppen aktuális ideológiának megfelelő jelentést alakítsa ki. A politikát nem a harsona hangja, a piros szín, vagy a gyártási technológia érdekli, csakis a jelentés. Mert az ember a jelentést, ha akarja, szabadon alakíthatja saját gondolatvilágában, és így képes megváltoztatni a jelek és jelöltek politika által sugallt viszonyát. Ezért helytálló lehet azt mondani: a politika számára élet-halál kérdés, hogy a jelentést uralja. Ha ugyanis a jelentést uralja, akkor uralja az értékrendet is – vagy legalább hatékonyan elfojthatja a személyes ítéletalkotás igényét és szándékát.

A műalkotások jelentését – amit témának is mondhatunk – kétféle módon tárhatjuk föl: vagy a konkrét művek szín- és formavilágából kiindulva határozzuk meg, vagy egy korszak műveinek összességét tekintve emeljük ki (a jelentést). A 20. század művészetét, főleg 1962 után, vagyis a fluxus meghirdetésétől kezdve, a teoretikusok úgy magyarázták, mint az egyéni mitológiák kifejezését. Annyiban közös véleményen voltak és vannak, hogy a művek egyedi jelentése: az individuálisan elkülönült, radikálisan szubjektív művészi akarat – a gátlástalan önkény, esetleg a bűvös semmi.

Jel-jelentés-jelölt, ez minden kommunikáció igazi mély szerkezete, úgynevezett metastruktúrája – persze így nagyon elvont. Ha szűkebben a művészetre és a politikára akarjuk vonatkoztatni, akkor azt a kérdést kell feltennünk, hogy a 20. század elejétől mind a mai napig mi jellemzi az avantgárd műveket? Mert a 19. századi posztimpreszionistákat még az anarchia, a társadalmi renddel való szembefordulás jellemezte. De a kubisták fellépésétől kezdve minden avantgárd műnek a többféle nézetet elfogadó, többféle értékrend létezését hirdető liberális demokrácia a végső jelöltje. Vagyis az avantgárd (aminek ma a legszélsőségesebb megnyilvánulása az intermediális züllesztés) lényege szerint politikai propagandát kifejtő törekvés. Világos, hogy erre a jelentésre, vagyis kulturális alapjára nagyon vigyáz a rejtélyes politika. Vigyáz rá, nehogy másféle jelöltje legyen! Csakis a többféle nézetet elfogadó, a többféle értékrenden

alapuló liberális demokráciát jelentheti! Ilyesmire gondolok, amikor állítom, hogy a politikát elsősorban a jelentés érdekli.

A közönséget, értem ezalatt az átlagos érdeklődésű nézőt, műkedvelőt, esetleg gyűjtőt, évszázadok óta, sőt, valószínűleg évezredek óta elsősorban a jelölt érdekli. Ha megkérdezzük valakitől, hogy mit lát egy képen, azt mondja: embert, fát, kiskutyát, vagyis nem a színfoltokat említi, amik ténylegesen látszanak, nem is azt, hogy analóg kapcsolatot vél fölfedezni a színfoltok és bizonyos dolgok-jelenségek között, hanem konkrétan megnevezi a jelöltet. Nincs ezzel semmi baj, viszont fontos tudatosítanunk, hogy nem a fizikailag létező jelöltet, hanem a képzeletben föltáruló jelöltet értékeli a közönség. Ez magyarázza például a realista művek nagy sikerét, hiszen azok esetében szinte spontán módon előáll a jelölt értéke is, vagyis a megpillantással majdnem egyidejűleg megjelenik a néző képzeletében a jelölt, és a tudatában annak értéke. Majd ebből az önként adódó értékből visszpillantva értékesnek látja a művet, és örömmel tölti el, ha újra és újra végigjárva a jel-jelentés-jelölt útvonalat, mindannyiszor helyesnek bizonyul értékítélete.

A művészet és másféle anyagformáló tevékenységek között az a lényeges különbség, hogy a művészet – legalábbis eredeti célja szerint – valódi értéket rögzít anyagba. Másféle tevékenységek célja mindig a konkrét érdek és haszon. A 'valódi érték' vagy az 'igazi érték' nyelvi fordulattal azt igyekszem kifejezni, hogy az érték nem egy közönséges létező, hanem az ember személyes valóságának odaítélése. Az alkotó munka során a művész minden jelentősebb döntése a maga személyes valóságából kiindul, autonóm értékítéletet tartalmaz. Bármilyen más anyagformáló tevékenység előzetesen elkészített tervnek, mintának, vagy szokásnak megfelelően zajlik – de még az élő modell után készült alkotások is számtalan eredeti, a művész személyes valóságából fakadó értékítéletből állnak össze. A művészet ezért egyedülállóan különös tevékenység, ami semmilyen más tevékenységhez nem hasonlítható.

A műalkotás befogadása azonban már nem egyedülállóan különös, mivel hasonlítható másféle, az értéket mulandó formában közlő tevékenység befogadásához, például a szeretet, a hit, vagy a gondolat tartalmának megértéséhez. A művészet befogadása során az embert vagy közvetlenül a műalkotás, vagy közvetve valamely intellektuálisan helyes érvelés arra készíti, hogy értékítéletet alkosson. Jónak, szépnek, igaznak ítélteti a művet, vagy rossznak, értelmetlennek, és elvetheti. Mivel az egyéb anyagformáló tevékenységek nem a személyes valóság autonóm ítéletére, hanem anyagi érdekre és haszonra apellálnak, így azoknak ára van – az érték ott csak átvitt értelemben használatos. Tehát erre a lényeges különbségre, az 'autonóm értékítéletek' és a 'konszenzusos döntések' különbségére alapozva bátorkodtam előzetes meghatározását adni a művészetnek, oly módon, hogy az: valódi értéket rögzít anyagba.

A műtárgy mindig valamiféle matéria, még a konceptuális művek esetében is kell legalább egy rajzszög vagy cetli – de ebből nem következik, hogy az érték is valamiféle materiális létező lenne. Amikor kijelentjük egy műről, hogy értékes, mert tárgya vagy témája hasznos, mert jelentése az érdekünket szolgálja, esetleg fizetünk érte bizonyos összeget, mert annyit nekünk megér, akkor ezekben az esetekben önkéntelenül különbséget teszünk az érték és az ár, az érték és a haszon között. A napokban hallottam egy politikustól, hogy „*a szövetség érték alapú együttműködés, ellenben a partnerség érdek alapú*” – tehát a politika is megkülönbözteti az értéket és az érdeket. Vagyis az érték nem lehet se anyagi, se gondolati létező. Következetes logika mentén teljesen nyilvánvaló, hogy az érték minden elgondolhatón túl van – mert a legelvontabb fogalmi meghatározás (helyes vagy helytelen mivoltának) megítélése is önmagán túlmutató döntést kíván.

Az igazi érték: a személyes valóságon kívül másra vissza nem vezethető, vagyis semmiféle okát nem találjuk a létező jelenségekben. De mégsem csupán szubjektív önkény, aminek esetleg hangulat, elrejlő érdek, vagy ösztön az oka. Mint korábban már említettem: minden szubjektivista koncepció csupán félreértés eredménye, a rosszul értelmezett személyes valóság következménye. Az igazi érték: kényszerítő és jellemformáló erő, amely nemegyszer érdek, szokás és haszon ellenes döntésekre készíti az embert. Talán átéltek már olyasmit, hogy saját érdekünkkel és hasznunkkal szemben értékesnek ismertek el valamit (mert a valódi érték azt úgy kívánta).

Miután áttekintettük a művészet és az egyén, a művészet és a politika némely lényeges aspektusát, már csak egyetlen fontos kérdés maradt, hogy vajon mindenkinek az értékítélete egyaránt érvényes-e? Szerintem nem elég magában az ítélet. Szükségesnek gondolom, hogy az ítélező ember képes legyen számot adni döntése okáról, világos, közérthető mondatokban tudja elmagyarázni, hogy valamely alkotás szerinte miért bír értékkel. Hangsúlyozom: érdekre, szokásra, haszonra hivatkozni nem elég, mert sok hasznos dologról kiderülhet, hogy teljesen értéktelen, és sok értékes dologról, hogy teljesen haszontalan. Ennek bővebb kifejtésébe most nem tudok belemenni, bár stílszerű példaként megemlítem a képek feszítő keretét, ami hasznos ugyan, de művészi értéke nincs; vagy a vászonra felkent festéket, ami komoly értékkel bírhat, ellenben semmiféle hasznot nem hajt.

Mivel tagadhatatlan, hogy mi soha nem tudjuk teljesen kivonni magunkat az érdek-szokás-haszon létszükségleti erőteréből, az intellektuálisan helyes értékítélettől legalább azt elvárhatjuk, hogy kimutassa, valamely műalkotás konkrétan hogyan felel meg az ember személyes valóságának. És rá kell bízni a közönségre, hogy az így föltárt bensőséges kötődést, a személyes értelmet kifejező ítéletet és ízlésbeli vallomást meggyőzőnek találja-e vagy sem. A jelenlegi általános gyakorlat ennek éppen az ellenkezője, a minél személytelenebb jelentésadás, ami elidegeníti az embereket a művektől, sőt, egymástól is.

Befejezésül röviden összefoglalom gondolatmenetem lényegét:

1. A művészet valódi értéket rögzít anyagba, miáltal az érték dologgá lesz és sokak számára hozzáférhetővé válik.
2. A kubisták fellépésétől kezdve a modern művészet alkotásaiban politikai propagandát kifejező szofisztikált érdeket találunk, és szinte semmi mást. (Tisztelet a kivételnek!)
3. Nem tartom helyesnek a műalkotások elidegenedett, személytelen értékelését, sokkal inkább a személyes vallomást, ami nem egy kívülről másokra erőszakolt tudattartam, hanem segítség a szabad döntésben, a mindenkinek személyesen megfelelő ítéletalkotásban.

Végül arra kérem Önöket, mivel már az elején is mondtam, hogy elgondoló-művészként tárom fel évtizedes töprengéseim lényegét, ezt a kis értekezést tekintsék a művészet lényegéről és értékéről szóló személyes vallomásnak.

Mit? Kinek? Hogyan? – Függetleníthető-e egy hivatalos művész recepciója a politikától?

(Kisfaludi Strobl Zsigmond példája)

A művészet és a politika viszonyának sajátos vetületét képezi a mai értelemben vett „hivatalos” művészet kategóriájának 20. századi létrejötte, és ennek kapcsán a hozzá való viszonyulás alakulása. Az adott politikai hatalom művészeti reprezentációjában szorosan részt vállaló alkotók művészetének értékelése nem csupán szorosan, de túlságosan is szorosan kapcsolódott a rezsimhez, amelynek bukását követően a pozitív előjel többnyire automatikusan negatívra változott. Az egyes művészek megítélésében így a művészetileg immanens szempontok mellett különös hangsúlyt kapott a megrendelő, illetve a modell személye, vagy az előbbi által meghatározott és körülírt téma alapján történő véleményalkotás. Jó példa erre neves szobrászművészünk, Kisfaludi Strobl Zsigmond, aki hét évtizedes alkotópályája során művészileg több politikai berendezkedést is kiszolgált, recepciójában éppen ezért hosszú ideig ilyen művészeten kívüli, politikailag fűtött szempontok játszották a fő szerepet.

Előre kell bocsátani: a szobrász tehetségét, felkészültségét, szorgalmát senki nem kritizálta. Mégis rengeteg támadás érte, vitatták stiláris konzervativizmusát, a politikai szférához kötődő megrendelői körét, illetve témaválasztását, modelljeinek személyét, különböző szervezetekhez való kapcsolatait. A következő néhány példával az őt ért bírálatok természetrajzát, többnyire politikai motivációját szeretném megvilágítani.

Első köztéri szoborpályázati sikere a szentesi Horváth Mihály-szoborra való megbízás elnyerése volt 1913-ban. A döntést követően a sajtóban – a pályázaton hoppon maradt, néhány évvel korábban Stroblt még műtermi segédeként foglalkoztató Telcs Ede sugallatára – megvádolták, hogy tervét Izsó Miklós szegedi Dugonics-szobráról plagizálta. Az egyértelműen szakmai féltékenységre visszavezethető vádat a zsűri végül elutasította, mondván, hogy a két alak közötti egyetlen hasonlóság az, hogy mindkettő reve-rendát visel.

A tanácskormány bukása után az 1919. május 1-jei ünnepek kapcsán három példányban – igaz, csak gipsz változatban – felnagyított és felállított „Őszirózsás katona” című szobrának sikere, illetve a Népjóléti Bizottságban való szerepvállalása miatt érték támadások a szobrászt. Az indíttatás itt teljesen egyértelmű volt, a retorziókat azonban sikerült elkerülnie, amiben szerepet játszhatott a Szabadság téren felállított, szimbólum értékű irredenta szobrok egyikének, az Észak szobrának elvállalása. (Kutyaharapást szőrével...)

Két ízben is kárhoztatták szabadkőműves páholytagsága miatt. Először a húszas években, amikor szob-

rai gipsz modelljének tárolására próbálta megszerezni a Százados úti művésztelepen az övé mellett éppen megüresedett műtermet. Kérvényét a főváros az ügyben megkérdezett Zala György azon véleményére hivatkozva utasította el, hogy Strobl a betiltott szabadkőművesség egyik páholyának (Progressio páholy) tagja volt. Az ügy pikantériája, hogy ugyanez Zaláról is elmondható lett volna.

1938 októberének végén a Magyarország c. szélsőjobboldali lap „megjegyzéseket” közölt a Madách-szoborpályázat kapcsán, melyet hosszú procedúra után Kisfaludi Strobl nyert meg. A lap „Vigil” álnevű újságírója szerint a szoborra szánt 60.000 pengőt nemzeti felfogás szempontjából méltatlannak ítélték oda, aki nem csupán szabadkőműves volt, de intenzív baloldali kapcsolatokkal is bírt. Mindez persze nem csoda – így az írás –, hiszen a pályázati zsűriben három páholytag is helyet kapott. Az összeesküvés-elmélet nemzeti felfogás szempontjából kétségkívül nagy buzgóságot tanúsító szerzőjét az a tény már kevésbé zavarta, hogy az elkészítendő emlékmű modellje maga is maszon volt.

1945-öt követően nagyot fordult a világ. A művészeti életen belül egy időre megnőtt a progresszióval rokonszenvezők befolyása, ami a Horthy-rendszert kiszolgáló, az angol fővárosban hírnevet szerző, konzervatív, akadémikus-klasszicizáló stílusban dolgozó szobrász nimbuszának megtépázásához a politikai frontvonal mellett újabb területet nyitott. A gyúanyagot a monumentális Felszabadulási Emlékműre közvetlenül, pályázat nélkül kapott megbízás szolgáltatta. A nagy tekintélyű Kállai Ernő műkritikus már három hónappal a monumentum 1947. április 4-ei felavatása előtt, belső használatra leírt sorai szerint Kisfaludi Strobl a Gellért-hegyen a felszabadító szovjet katona emlékére „közhelyszerű pátosszal semmitmondó szobrot” állított. Ráadásul az kapta a megbízást, „aki a Horthy-rezsim alatt az uralkodó osztály tagjairól készült émelygően tetszetős, 'udvarias' portréplasztikákkal szerzett kétes hírnevet magának.” Az idézőjelbe tett 'udvarias' kitélt itt a 'hivatalos' szinonimájaként értelmezhetjük. A kritikus szavai mögül kilóg a lóláb. Strobl hírneve kétes értékű, mert portréinak felfogásával nem lehet egyetérteni, ezért a művész nem méltó arra, hogy ő kapja a nagyszabású megbízást. Ha már mégis megkapta, saját maga igazolásaként a szobor szükségszerűen csak rossz (közhelyes és üres) lehet.

A bírálatok irányának, ideológiai, illetve stílus szempontjainak pontos érzékeltetésére álljon itt két idézet a korszak jelentős teoretikusa, 1948-tól Strobl főiskolai professzortársa, Rabinovszky Máriusz két, nem a széles nyilvánosság elé szánt írásából. A két világháború közötti szobrászatunkban „a feudál-burzsoá revizionista ideológiát leghívebben a milleneum nevelte mesterek fejezték ki. A korszak legnagyobb arányú alkotását, a Tisza-szobrot még Zala György csinálta. Mellette Kisfaludi Strobl Zsigmond, Mecsekajay Horvay János, Szentgyörgyi István, Pásztor János kapták a legtöbb megbízást. (Érdekes lesz kivizsgálni, hogy az ellenforradalmi időkben legtöbb megbízást nyert szobrászok milyen szerepet játszottak a proletárforradalom három és fél hónapja alatt, milyen munkával vettek részt 1919. május 1-nek dekorálásában?).” Ugyanerről a korszakról egy másik írásában nem kis iróniával így fogalmaz: „a két világháború közt 'lázalmokat létrehozó életelixír' injiciál Klebi neobarokkja. Emez 1925 óta tombol, még mindig Zala, majd Strobl, Sidló, Lányi, Bory, Orbán stb. képviseli ezen izomdudoros illetve habse-lyembőrű bombaszt szobrászi rugalmait; ők a klebizmus igazi megtestesítői.”. No comment...

A jó tollú műíró, Radocsi Dénes az 1950-ben megrendezett I. Magyar Képzőművészeti Kiállításon szereplő Strobl alkotás – *És mégis megindul a munka* – kapcsán az 1946-ban mintázott szoborra vetítve vissza a szocreál három évvel később megfogalmazott normáit, így fanyalgott: „...hamis hangon szól Kisfaludy Strobl Zsigmond 'És mégis elindult a munka' című szobra... (a művész) a tartalmas mon-

danivalót patetikus lendülettel pótolja, ez a lendület azonban üres, nem tölti meg, nem teszi magától értetődővé a szocialista építés öröme”. Bár a törött gép-kereket emberfeletti erővel elforgató, félmeztelen munkás-hérosz lendületének talán kissé túlzott pátoszát tekintve Radocsainak van bizonyos fokú igazsága, azonban ez nem *pótolja* a tartalmas mondanivalót, hanem *kihangsúlyozza* azt. A Strobl alkotásaira aggatott „patetikus” jelző egyébként olyan toposzá vált, amely a kor művészettörténészeinek írásaiban Rabinovszkytól Aradi Nóráig újra és újra visszhangzik. Az *És mégis megindul a munka* a szó legszorosabb értelmében két korszak határán álló mű, amely a legcsekélyebb mértékben sem mondható rosszabbnak vagy kevésbé őszintének, mint az ötvenes évek elejének erőltetett és gyakran közhelyszerű „szocreál” munkásábrázolásai.

A Stroblt ért bírálatok a Szabad Nép 1949. augusztus 7-i számában megjelent, vele készült interjúban szélesebb nyilvánosságot is kaptak. A riporter (alighanem nem más, mint Örkény István) a művészt nem kímélve, azt a vádnak beillő kérdést is nekiszegezte, hogy Kisfaludi Strobl műtermére ráférne egy alapos takarítás, hisz évtizedeken keresztül válasza volt a honi és a nyugati felső tízezernek, ami ideológiailag nehezen egyeztethető össze legújabb feladatával. A diplomatikus válaszban Strobl azt mondta, hogy „egy szobrász nem maga választja a modellt, mert csak azon dolgozhatik, amit megrendelnek. Minden szobor temérdek pénzbe kerül.”

Az 1950-ben, majd 1953-ban is Stroblnak ítélte Kossuth-díj, a nagy köztéri megbízások, valamint az intenzív moszkvai szakmai kapcsolatok jelezték, hogy a szobrász hamarosan kikerült a bírálható művészek kategóriájából. A személyével kapcsolatos kérdések ismételt felvetésére csak fél évszázaddal később, a rendszerváltás környékén került sor. Művészete újraértékelésének problematikája egyrészt a Szabadság-szobor eltávolítása vagy meghagyása, másrészt az egykor tervezett Horthy István-élmű főalakjával való azonosítása körüli polémiaiban csúcsonyult ki. A még mindig politikai indulatoktól befolyásolt diskurzusok mellett a Strobl-oeuvre egyik szeletének, nevezetesen köztéri emlékműveinek újraértékelésével Wehner Tibor próbálkozott. Bár ezzel kapcsolatban Wehner az ötvenes éveket nemes egyszerűséggel álművészeti alkotásokat létrehozó korszaknak nyilvánító véleménye túlzottan is magán viseli a mainstream művészetszemlélet jegyeit ahhoz, hogy teljesen objektív álláspontnak fogadjuk el, emellett azonban évtizedek óta először fogalmazott meg valóban tárgyilagos, szakmailag egzakt, a hibákat sem elhallgató elemzéseket Strobl több alkotásáról, amivel nagymértékben elősegítette az életmű újraértékelését.

A „lehet-e jó szobor egy Sztálin-szobor?” kérdésre nem annak függvényében kell válaszolnunk, hogy az ábrázolat dicső generalisszimusznak vagy véreskezű, paranoiás diktátornak tartjuk. A kérdésre a művész számára biztosított keretek szűkösségének ismeretében is igennel szükséges válaszolnunk, ugyanis a hiba nem őbenne van. A művészi alkotás értékelésének elsődleges szakmai szempontjai a kvalitásra és a tágabb értelemben vett stílári vonatkozásokra irányulnak, melyek magukba foglalják az adott társadalmi közeg igényeinek való megfelelést is. Ezek elsősorban a „hogyan?” kérdésre adnak választ, míg a „mit?” és a „kinék?” válaszai alapvető információkat szolgáltatnak ugyan, de számos művészeten kívüli vonatkozást is felvetnek, így az értékítéléshez csupán kisebb mértékben járulhatnak hozzá. A Kisfaludi Strobl-recepciót hosszú időn keresztül befolyásoló bírálatok döntő része nem a tárgyilagos szakmai megítélést elősegítő szempontrendszer tartotta szem előtt, ezért a művészeten kívüli, elsősorban politikai vonatkozások lehántása különösen is fontos feladatunk.

Pomogáts Béla

Hagyománytörés

(Határ Győző irodalomtörténete)

A londoni emigrációban, egyszersmind műhelyben élő és dolgozó Határ Győző a hatvanas évek elején az angol rádió, majd a Szabad Európa munkatársaként kezdte szemlézni a magyar irodalom termését. Tulajdonképpen, legalábbis az irodalmi termés tekintetében, szerencsés korszakban, minthogy irodalmunk akkor kezdett magához térni a magyar forradalom leverését követő sokéves bénultságból, és az is jótékony hatással volt a szellemi életre, hogy egy időben és egymást támogatva dolgozhattak irodalmunk korábbi nagyhírű nemzedékének és a fiatalabb generációnak a képviselői, hogy neveket is mondjak: Illyés Gyula, Németh László, Kodolányi János, Déry Tibor, Márai Sándor, Jékely Zoltán, Nagy László és Juhász Ferenc. Az ötvenhatos emigráció és az idehaza élő ötvenhatosok korábbi reményeit, miszerint a nyugati hatalmak kirtartanak Magyarország szuverenitásának helyreállítása mellett, akkorra már elsodorta a megegyezésre törekvő amerikai politika, következképp a Magyarországra sugározott rádióadásokban is csökkent a közvetlen politizálás, és növekedett a kulturális tájékoztatás szerepe.

Ekkor vált Határ Győző meggyőződésévé, hogy „megszabadulván a politikai szóharc meddő penzumától”, az irodalomra terelje a szót. Főnöke, a londoni rádiónál, elsősorban angol könyvek szemlézésére gondolt, ő mégis kiharcolta, hogy szinte kizárólag az élő magyar irodalmat (és kritikát) ismertethesse. Jó harminc esztendő leforgása alatt több száz könyvet véleményezett, ezek közül az előadások közül vagy száznyolcvan szerkesztett 1991-ben kötetbe (Lakatos István közreműködésével). Ez a nagy alakú és nagy terjedelmű könyv. Határ Győző élő magyar irodalomtörténete, amely kereken száz író mintegy százhatvan művét mutatja be, s ezen kívül húsz összegző (mindenekelőtt irodalmi antológiákat bemutató) írást közöl. Valóban el lehet mondani, hogy ez a több mint félezer oldalas kötet a neves londoni magyar író huszadik századi (személyes) „irodalomtörténete”.

A folyamatosan végzett irodalomkritikai munkától és kivált egy szélesebb irodalomkritikai körképtől általában azt szoktuk meg, hogy valamilyen elméleti vagy éppenséggel művelődéspolitikai „elvárásnak” kell megfelelnie, és ilyen módon valamilyen általánosságban érvényes vagy éppen irányzatos olvasatot fejez ki. Határ Győző „irodalomtörténete” nem ilyen, noha természetesen az ő munkája is határozott irodalomszemléletre és irodalombölcseletre épül. Viszont nem felel meg semmiféle adott „elvárási horizontnak”, egyszerűen egy módszeresen és kritikusan olvasó ember, egy „mániákus” olvasó benyomásainak, ítéleteinek és következtetéseinek ad teret. Ennek az olvasónak a helyzetét természetesen az szabja meg, hogy

emigrációban, tehát a hazai szellemi csatározásoktól viszonylag függetlenül, ráadásul az elfogulatlanság és a tárgyilagosság őshazájában: Angliában alakítja ki véleményét és ítéleteit. „Csak arról írtam, ami tetszett, de legalábbis megérdemelte a megemlést” – mondja Határ; és: „Nem lehettem más, mint tárgyilagos és semleges, lévén, hogy az ország [ti. Magyarország – P.B.] mágnese erőtere az én londoni Hongrius-cule-öm könyveit-írógépeit nem delejzi.” Igen, a hatalmas kézikönyvtárral és mindenféle villamos író- és szedőmasinával felszerelt wimbledoni Határ-kúria nemcsak műhely volt, hanem sziget is, amelynek partjait a hazai viszálykodások, intrikák és babonák hiába ostromolták. A könyvszemlék írójához nem hatoltak el az itthoni irodalmi viharok: ez lehetett elfogulatlanságának és függetlenségének záloga.

A távlatos rálátásra és az irodalmi belviszályoktól független kritikára az emigrációs helyzet adott lehetőséget, ez a helyzet ugyanakkor megnehezítette a hazai irodalmi élet „belvilágának” és „finomszerkezetének” behatóbb ismeretét. „Itt Londonban – mondja Határ Győző egy helyen –, ahol egyáltalán nem gyöngyszín ködökben csillog a világ, és az égen a hon délibáb-nevelő, költészet-fenntartó üvegburája nincs sehol, elbizonytalanodik az ítélet.” Ez a „bizonytalanság” indította arra, hogy valóban ne legyen másra tekintettel, csupán azokra a könyvre, amelyet olvasott. Máskülönb pedig a „bizonytalanság” is lassanként a beavatottságnak adta át helyét, hiszen idővel maga a londoni szemlélő is mind biztosabban tájékozódott abban a könyvek révén talán kevésbé megismerhető világban, amit az élő magyar irodalom „finomszerkezetének” neveztem az imént.

A kiindulás és a legfőbb információforrás tehát maga a megjelent mű: a szöveg. Határ Győző könyvszemléje jellegzetesen szövegközpontú, kritikai tevékenysége az irodalmi szöveg vizsgálatától indult ki, és mindvégig a szöveg minél teljesebb esztétikai és filozófiai értelmezésére irányult. Természetesen így is határozott képünk alakul ki a londoni magyar irodalomkritikus irodalomszemléletéről, irodalmi elveiről és értékelő szempontjairól. Határ Győző kétségtelenül többre becsülte a magyar költészetet (és esszéírást) a prózairodalomnál, s a líra körében is elsősorban a bölcséleti igényű, tiszta formákban és magas nyelv-művészettel érvényesülő tehetséget szerette, például Csorba Győzőt, Kálnoky Lászlót, Lakatos Istvánt, Nemes Nagy Ágneszt, Pilinszky Jánost, Rába Györgyöt, Rónay Györgyöt és mindenekelőtt Weöres Sándort. (Az elbeszélő irodalomban Szentkuthy Miklós, Ottlik Géza és Mészöly Miklós, az esszéírásban pedig Lengyel Balázs és Domokos Mátyás voltak a „kedvencei”.) (Némi büszkeséggel említem meg, hogy nekem is akadt három olyan könyvem, amely Határ Győző figyelmét nem kerülte el.) Említésre méltó, hogy mindig a teljes magyar irodalomban gondolkodott, „irodalomtörténetében” természetes módon kapott helyet Kányádi Sándor, Lászlóffy Aladár, Lászlóffy Csaba, Szilágyi Domokos, Szócs Géza vagy éppen a nyugati magyar irodalom néhány kiváló költője: Bakucz József, Kemenes Géfin László, Makkai Ádám és Thinsz Géza, illetve eredeti (és Budapesten alig ismert) filozófiatörténésze: Hanák Tibor. Ezeket a nyugati magyar írókat nemzeti irodalmunk „térképén” máig érvényesen éppen ő helyezte el. A tudomásom szerint mostanában meginduló új akadémiai irodalmi kézikönyv szerzőinek érdemes lenne ezt a „térképet” tanulmányozniok.

Az imént felsorakoztatott nevek önmagukban is megvilágítják azt a képet, amelyet Határ Győző alkotott irodalmunkról. Határ Győző a „tiszta” és „elkötelezetlen” irodalom híve volt, szerinte az irodalomnak pusztán irodalomnak kell lennie, elutasítva mindennemű társadalmi vagy nemzeti szerepet és szolgálatvállalást, kivált elutasítva az irodalom sejtrendszerébe a korábbi évtizedekben (és ma is) szüntelenül

genetikailag beavatkozó politikát. „Emlékezetes – írja –, hogy Illyés Gyula (1965-ben) implicite árulónak bélyegezte azt, aki csak író akar lenni. S ekkor, mint valaha az angol forradalomban a kerekfejűek, akik magukra vették és büszkén viselték gúnynevüket, elfogadtam én is, és konokul eltökéltem, hogy ilyen áruló rangra emelkedjem.” Valóban, Határ Győzöt mint irodalomkritikust, csupán az érdekelte, hogy az óhazából érkező vers, elbeszélés vagy regény valóban költészet és irodalom-e, pontosabban megszólal-e benne az az orpheuszi hang, amely sohasem a népvézereké, még kevésbé a politikusoké és legkevésbé a politika kiszolgálóié. A költészetet, mint mondja, ő is „arra használja, amire az ókoriak legmegbecsültebb, legkedvesebb könyveiket: sztüchomantikére. Találomra felütöm, ujjammal vaktára odabökök egy sorára, s utána percekig hegyezem a fülem, s találgatom az orákulumot.”.

A londoni sziget ezért más, eleve más volt, mint irodalmunk hazai őrhelyei, amelyek többnyire azt figyelik, hogy a magyar vers és elbeszélő irodalom miként felel meg egy történelmileg kialakult irodalmi fejlődés hagyományainak, s miként válaszol azoknak, akik történelmi és erkölcsi kérdésekben várnak tőle eligazítást. Bevallom, hogy én nem tudom függetleníteni magam ezektől a hagyományoktól, minthogy irodalmunk legjobb szellemei hagyták ránk örökségül, olyanok, mint Vörösmarty, Petőfi, Arany, Ady, Babits, József Attila és Illyés Gyula. Ennek ellenére megértéssel és nem egy esetben egyetértéssel olvastam Határ Győző fejtegetéseit. Holott ő, mint számtalan példát lehetne idézni erre, metsző és már-már a blaszfémiát súroló iróniával beszélt irodalmunk és irodalomtörténet-írásunk eme közéleti hagyománya-iról. Vélekedését érdemes idézni hosszabban is: „Úgy véljük..., hogy irodalmak magatartásában a miénket, a magyart, különleges kiváltságok illetik meg. A befele fordulás – az erről szóló százéves királyi adománylevél. Az öntörvényű civilizáció méretarányai. Az ebből adódó rangos autarkia, vagyis a belterjes-ség és az önellátás precedenciája. A természetes és kötelező nárcizmus – azaz kóros öntetszelgés. A világiro-dalmi besorolásnál az arányérzék elvetése – és kiátkozása. A pesszimizmus diadalhangulata – halállegyőző okkult kvalitásaink. A posztromantikus-posztszecessziós elkészttség modernitása. Pózaink, amelyek műfa-jok körvonalait öltik. Költőieskedésünk-irodalmiaskodásunk amatőrsége. Egyfajta hősi cselédromantika – a könnyfacsarás elvárásai – kirekesztő családi mítoszaink. Az >általános magyar< szembeszegezése az >általános emberinek<, ami a latin ideál. Sznobizmusunk vackorhajtásai – a bohémság eleven, bár múlt századi eszménye.”.

Eszménye mindezzel szemben olyan irodalom volt, amelynek két fókusza van: a gondolat és a nyelv, a bölcséleti eredetiség, egyszersmind erudíció és a nyelvteremtő művészet. Az a kritikai rendszer, amelyben élő irodalmunkat megítélte, ehhez a kettős értékigényhez igazodott, és aki ismeri a londoni magyar író munkásságát – aranyfedelű „ezotériáinak” gazdag sorozatát –, az tudja, hogy ez a kettős értékigény szabta meg az ő alkotó tevékenységét is. Amivel vitatkozni természetesen lehet, esetleg szükséges, azt azonban el kell ismerni, hogy a londoni magányában alkotó mester a modern magyar költészet, elbeszélő és dráma-irodalom és a modern magyar esszéírás páratlan erudíciójú és ítélő erejű képviselői közé tartozott. A ha-gyománytörésnek mindig művészi és morális értelme van, és ha nem is lesz belőle új hagyomány, mindig az irodalmi kultúra életerejét mutatja meg.

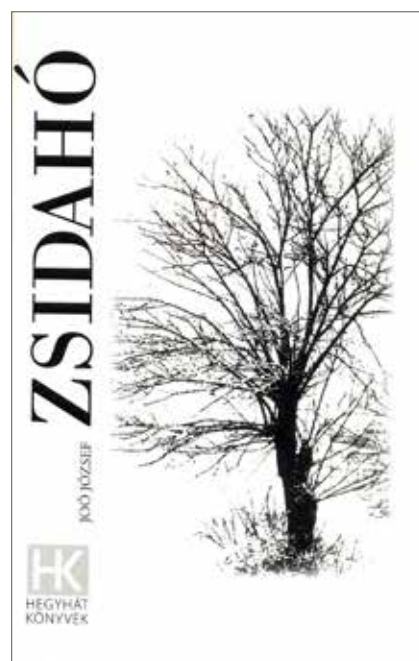
Szemes Péter

A nyőgéri hegy krónikája

(Joó József *Zsidahó* című kötetéről)

Manapság, a dunántúli kistalvak elnéptelenedése, a gazdag paraszti hagyományokkal megáldott pannon vidék egyre előrehaladottabb pusztulása idején példaértékű az a fajta elkötelezettség, mellyel a költő Tönköl József és a prózaíró Joó József összegyűjti és menti a régi világ értékeit. A vasi táj, elsősorban a bölcsőjét ringató Nyőgér és környéke örök szerelmeseként, most, a legutolsó pillanatban. Egy szívvel, egy kézzel – hiszen egyikük ők –, töretlen hittel, bízva a kimondott/leírt szó varázsában, marandóságában. A mindennapok sodrában északabbra ragadtatva, de el nem szakítva, magában hordva a vidék ritmusát, zenéjét, színeit és illatait, az arcokat és a történeteket, büszkén vállalva az őrző, az „édes néném”-et szólító mikesi krónikás szerepét. A korábbiakhoz hasonlóan ebből a rendkívüli élménybőségéből, a talán tudattalanul is áradó százados szellemiségéből, a Természettel egybeforrtnak lelkéből, a legtisztább forrásvízből meríti új kötete, a *Zsidahó* anyagát is. Melynek fűszövegében a kiadó, Böröndi Lajos ekként határozza meg a korpusz esszenciáját, ajánlva azt egyúttal: „... ez a könyv a nyőgéri hegy krónikája, valóság és képzelet csapongása; lehet gyönyörködni a finom szépségekben, a nyelvben, az emlékekben, elhinni, hogy a fehér otelló ma is ott van a történetben, hogy a zsidahó nevének hallatára az őszi levegőjű hegyláncokat érezzük Sótöny és Bejcgertyános között. (...) Fájdalom és ünnep kavargó itt, a múlt és a jelen egymásba tűnő mozzanatai váltakoznak. Az olvasó gondoljon egyetlen fácskára, egyetlen vadrózsa levelére, egyetlen fűszálra – szép lassan nyúljon a borospohár után, tisztelje a fehér otellót termő helyet és az ősoket.”

A héttételes, egységként egy-egy hosszú mondatból álló mű nyitánya a *Beszélek, mintha magamban volnék*, elmélkedés a múlttól, az egykorvoltról. A kerékben szálló méhek emléke kapcsán felidézi az eltávozottakat, akik a hagyomány szerint akkor indulnak útnak, mikor Salamon király bogarai megszólalnak. De ahogy nincs már méhes – Hamvástól tudjuk: az éber alvás helye –, bedőlt a pince is, eltűnt a „szívbeli színtér”, a régi gazdákkal, vincellérekkel és hegybírókkal együtt. Elvadultak a szőlősorok, megkoptak a hegyi törvények artikulusai. Elment apja, anyja is és a temető elfeledett kövein olvashatatlanná lettek a betűk. Dacolva az idővel, az egykori plébános, Lenarsich Imre fényképei őrzik ugyan az elporladt arcokat, ám nincsenek már a régi őrzők, az ördögbundával takarózó pásztorok sem, Dömötör, a katonaszent patronáltjai, és ünnepeiket is kisöpörték a kalendáriumokból. Az újabbak közül voltak, akik külhonba „tántorogtak” szerencsét próbálni, és olyanok is, akik csak a közeli Sárváríg jutottak, pedig „amikor minden dől és borul”, megtart a hegy, de mára kiürült, mint a „kitisztított hombár”. A valaha ott élt, szántóvetővé vált kunivadékokhoz és a látomásos barátapapokhoz képest ma már semmit

sem értünk az igazi életből, szétomlik barátság, rokoni, családi kötelék, nem tart össze a közös örökség, kihunyni kezd, alig pislákol a lélek.

A Melyben megnövekszik csodálatom a sótonyi hegybíró iránt az első, 1979-es gyepütiprás-élményt idézi fel és veti össze a hegyi közösség újabb tavaszünnepével. A birtokhatárok ellenőrzését célzó jeles esemény leírása, a kapcsolódó rendelkezések passzusainak felidézése bármely néprajzkutatónak becsületére válna, ahogy a pinceajtó belsejére krétával rótt fontosabb helyi történések, a borház krónikájának lejegyzése, az épület tárgyainak, az itteni élet (néhol tájnyelvi megnevezésű) kellékeinek számbavétele, a hagyományos ételek felsorolása – természetesen az irodalmi mellett – ugyancsak dokumentum-értékű. S továbblépve, a csízó ősi bölcsességeit juttathatja eszünkbe a legszentebb, a bor népi filozófiája: „a bor a keresztények itala, mindenkinek van róla véleménye, akár a kenyérről, nőkről, életről, inni kell álmodás, száj állott íze ellen, kaporleveles bort fulladás, szászfüvest bélgiliszták, tormagyökerest hideglelés ellen, evés előtt, ha üres a gyomor, evés közben, meleg ellen, hűvös ellen, mert fáradt az ember, mert összegörnyed a porban, a bornak négy arca van: tápanyag, élvezeti szer, gyógylé, méreg, alattomos ellenség lehet, ha ivója úgy szereti, hogy minden alkalommal erősebb akar lenni nála”. Megköszönve a vendéglátást pedig búcsúzóul (együttal a szöveget is lezárva) így örökíti meg a János-áldás szokását: „Morgós Sándor tölt, villog a pohárban az ital, mint valami rubin, tiszta, egy csepp bort kiönt a földre, a gazda maga a nyugalom és bizonyosság, ilyen a szava is, ’tizenhatakós hordó dongájából legyen a koporsónk csinálva, ennek a bornak a gyökerét nem evezővel kapálták, bolond, aki ebbe szódát fröccsent, igyunk, hogy megbondorodjunk!’, egymás szemébe nézünk, felemeljük a poharat, tartjuk, ’akkor kisujjig!’, kisujjig; Szent János áldása maradjon ezen a pincén meg az elmenőkön!”

A harmadik írás Kosztolányi *Magánbeszédének* zárlatát választotta címéül („... *imádtam én a legtöbbet, mi széthull és romlandóbb, mint a málna vagy a hal...*”). Az apja által szétvágott és még sokáig termő londonpepi almafa kapcsán az ősi gyümölcsfajták kivészését panaszolja és a régiek hitének eltűnését. Hiszen a kétfelé hasadt törzsből, mint a népmesék fájából, láng csapott ki és megpattantak tőle az ég kerekai, hogy a „küllők közül gyönyörűségesen kibukkanjék a nap”, az isteni fény, melynek tüze az életet jelenti. A három faluból Rómába induló zarándokok – az ugyancsak messzire, a távoli Tajvanba szakadt, bejci papköltő, Zsoldos Imre alakjának idézése is Kosztolányi szómágiájához köt át – ellenében a jól végzett munkában és a Természet jelenségeinek archaikus szakralitásában, az abban (és azok által is) megmutató Gondviselőben bízó parasztemberek példáját említi, akik még igazán hittek a ráolvasások, az imák, egyáltalán a kimondott szó erejében.

A Páva a betlehemi istálló tetején az Örök Városból visszatértek élményeitől lép tovább a hozzájuk érkezett, „dombtól dombig verődő” idegenekig, akik a kolhozszervezéshez hasonlóan, most az EU-ba lépés lehetőségeit akarják kihasználni és becsapni, megtéveszteni a gazdákat. Az uniós szabályozásnak köszönhető az is, hogy az öregek kincsét, a direkt termő szőlőket, a nohát, a fehér otellót nem lehet szaporítani, sőt ki kell vágatni. A kívülről erőszakolt rendelkezés pedig a hegy lelkét is megöli, hiszen annak 1661 óta csak saját, írásban rögzített törvényei voltak és az otlét mindig a korlátlan szabadság érzésével volt teljes. Mint írja: „a hegyen lehetett járni, perkás esőben csatangolni, enni, árnyékot lelteni, menedéket találni, ácsorogni, mindazt csinálni, amit nem szabad”. A kivésző fehér otellóval, mint hozzá fűző kapoccsal, így a múlt egy szelete is eltűnik.

A rövidülő napok érlelik meg a Sopron környéki hegyvidékre, a szüretre készülő poncchterek közé látogatóban a szentenciát: „*úgy kell élni a földön, halkan, mint amilyen halk az ősz*”. S az őszbe haladóban felsejlenek az otthoni ősök, akik személyes példájukat mutatták fel e tekintetben követendő mintaként. Velük ellentétben az egykor őket sarcoló elvtársak még élnek, nagy pompával vannak, kiemelt nyugdíjat kapnak és az elmaradt felelősségre vonáson, a visszarendeződésen felbátorodva, újra egyre hangosabbak, míg a többségnek marad a halk élet. A bizonytalan jövő pedig nem sok jóval kecsegtet: „vajon az Isten eltöröl-e minden könnyhullatást a szemünkről?, fújja-e mérgeztét jégfelhők fergetege?, látszik-e a hegyen az angyal nyoma?, ahogy egyik szárnyáról a másikra bukik, erőtlenül zuhan lefelé, fűre huppan, cseresznyefán fönnakad”.

Más hűrt pendít meg az *Ülj be, madár!*¹, hiszen a kibomló tavasz látványa, illata és főként zenéje örömmel tölti el a szívet. Az éledő kertekben, gyümölcsösökben megszólalnak a pacsirták, tanulják az éneket a madarak, akiknek a sok jeget megtörő Mátyás osztja ki a sípokat. S a megzendült világ már a hamarosan elkövetkező Húsvét nyitánya.

Az *Elkerüld az álmainkat, te édes, rózsá, te az október végi Simon-Júdás ünnep sárvári vására kapcsán századok forгатagát, a mindenkori kirakodások jellegzetességeit is megidézi. (Bőven van mit áttekinteni, hiszen a várnál több mint 600 éve volt az első piac.) Ezzel együtt pedig a régi falusi sokadalmak törzsvendégeit, akik mind kiköltöztek már „az élők társaságából”, akárcsak saját szülei – így az esztendő vége felé lépve kér békét, oltalmat mindenkire. A tarka tömegeből egy asszony tűnik ki, aki papagájokkal jósolja meg a jövőt, de jobb inkább a múlthoz, az emlékekhez visszatérni, mert azok segítségével tisztul le végül minden: „ülünk a földön, ahonnan vétettünk, nem látunk mást, csak eget és földet, felhőket, pincéket, kövecseséri fákat, hosszúírtási árkokat, Gógánt, nem hallunk mást, mint a pacsirtákat, néha csorda kottyánó kolompiszavát, vetkezik, tárul a világ, az egész vidék, a mérhetetlen síkság, ablaktalan a kereketeje a szélben, de a tornyokban mi lakik, ki lakik a tornyokban, hegybíró uram?, és aztán itt fenn, annyi beszédünk volna még egymással, ugye?”*

Joó József „virág című” könyve tájszerelemből fogant, a felnevelő és folyton visszaváró vasi vidékkel való eljegyzettségéből. Mely egy életre, sőt talán azon is túl, megkötötte a szerző szívet és eszét, mégpedig felbonthatatlan, eltéphetetlen köteléssel. Nem véletlen, hogy a gyökértelen emberek kivételével, mindannyian őseinket láthatjuk az általa megidézettekben, falujában és hegyében a számunkra kedves földet, nyelvében nyelvünket, a zsidahó illatában és a fehér otelló ízében pedig mindazt, ami meghatározza és – az elődökéhez kapcsolva – tartalommal tölti meg életünket. S miközben felírja Nyőgért az egyetemes magyar irodalom térképére, igazolja azt is, hogy a régi világ nem múlik el, hanem addig él, ameddig éltetik.

(*Mosonvármegye Lap- és Könyvkiadó, Hegyhát Könyvek, 2013*)

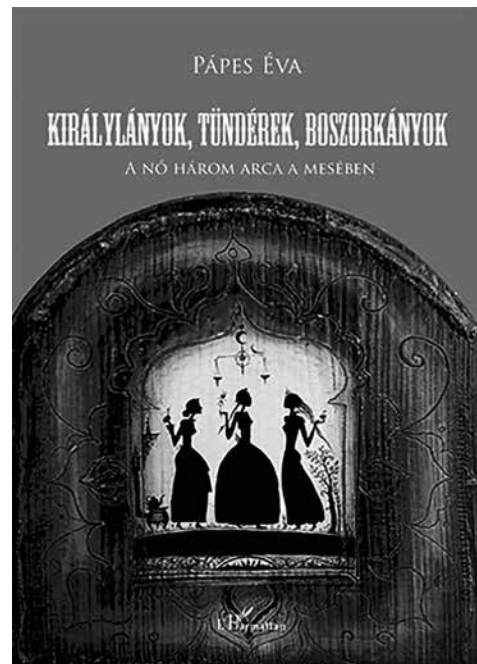
¹ A kötet felépítését tekintve, ezt a szöveget érdemesebb lett volna talán a *Beszélek, mintha magamban volnék* után tenni, mert az őszi-téli írások között kissé funkciótlanak tűnik.

Molnár Krisztina Rita

Árnyak – akikkel dolgunk van

(Pápes Éva *Királylányok, tündérek, boszorkányok – A nő három arca a mesében* című kötetéről)

„A sors mindenkinek – legalább egyszer – ad egy lehetőséget a valóságos életre, az elrontott, rosszul értelmezett, álságos létezés kiegyenlítésére, megjavítására. Ennek azonban mindig nagy ára van: pokolra kell menni érte, meg kell járni a sötétséget, és ott találkozni kell valakivel, aki megtaníthat mindarra, amit nem tudunk, amit elrontottunk, amivel dolgunk van.”

„Amivel dolgunk van...” Hát, ezzel a könyvvel biztos van. Ritka, hogy egy könyv olvasása közben az ember kényszert érez, hogy felhívja ezt vagy azt az ismerősét telefonon, és megpróbálja meggyőzni, szerezz be a művet, különben, higgye el, félelme marad. Az, hogy nekem dolgom lett vele, váratlanul és zsúfolt időszakban ért – persze melyik időszak nem az, ha recenzióírássra kéri fel az embert? –, rakosgattam is a könyvet vagy másfél hónapig asztalról polcra, polcra asztalra, másoltam a teendő feladatlistámról feladatlistámra. Pedig érdekelt, a gyönyörű borító – Ujváry Jenő terve alapján készült Bajkó Attila grafikájának felhasználásával – azonnal felkeltette figyelmem. A kék háttérben derengő faragott boltív belső fényében (Palota? Házablak? Kulcslyuk? Bábszínpad? Tükörkeret?) három nő sziluettje. Három karcsú árnyalak hívogatja titokzatosságával az olvasót a belső fénybe. Látszólag nem vesznek tudomást a szemlélőről, testük és arcuk oldalra fordult, kezükben: kulcs, virág, alma. Köröttük apró, erős jelentésmezejű tárgyak és élőlények: tűzhely, kanna, mérleg, hold, fa, madár.

A cím is csiklandozott, nem hiszem, hogy véletlen lenne, hogy épp most került hozzám ez a könyv. A lélek utazása, a bolyongás, a látszólag érthetetlen és fájdalmas út közben mindannyian kapunk segítséget. Például egy könyvet. Hogy íránk róla recenziót.

Pápes Éva mesefejtő, a paloznaki meseterápiás központ munkatársa sem tartózkodik személyes megjegyzésektől kötetében. Természetesen a jó ízlés határain belül. Az önreflexió kapcsolatát teremt az olvasóval, közelebb kerülünk egymáshoz, megteremtődik a bizalom légköre, ami a mesemondás és mesehallgatás elengedhetetlen feltétele. Az a néhány mondat a mese megismerésének körülményeit ismerteti, a szerző számára fontos részleteket mutatja fel csupán. Jelentőségük, hogy az egyes meséket és analízisüket még hitelesebbé tegyék, hogy az olvasó érzékelje, nem kémcső, nem laboratórium steril körülményei között születtek a könyv

tanulmányai, az alapos ismeretek mellett személyes élettapasztalat adja súlyukat. Így nem a tudás távolságtartó átnyújtásával, hanem az ajándékozás gesztusával találkozik, aki belemélyed a tanulmánykötetbe.

Tudjuk, a mese a szépirodalom egyik mostohagyereke. De ahogy Hamupipókének vagy Hófehérkének igazságot szolgáltat a történetükben felismert (saját) út és a szerelem, szép lassan visszakerül – az őt megillető – helyére ez az elhanyagolt, szürke rongyokba bugyolált műfaj is. Bizakodni persze nehéz abban, hogy a valódi mese mostohatestvérei, a színes, flitteres, rózsaszín sztaniolpompában harsogó álmesék eltűnnek a könyvespolcokról, de mégis reménykeltő, ahogy az utóbbi években újra fókuszba kerültek az évezredek tudást esszenciálisan magukba foglaló történetek. Könyvek, meseterápiás központok, mese-klubok nyílnak országszerte, és úgy tűnik, egyre többen fordulnak az életető, gyógyító, segítő meséhez újra. A tendencia nem csupán a szellemi, hanem a testi táplálkozással kapcsolatban is megfigyelhető korunkban. Egyre többen válsztanak a mesterséges, vegyszerekkel kezelt, ezért gyanús élelem helyett valódi, természetadta táplálékokat, melyek valóban építik, és nem mérgezik testünket. Hogy is ne kellene vigyáznunk arra, mit fogad be a test, a szellem és lélek! Az igaz mesék – melyek valaha nem gyerekeknek vagy felnőtteknek, egyszerűen az embereknek, kicsiknek és nagyoknak szóltak – nem csupán tápláló, hanem gyógyító hatására, arra, hogy nem csak a gyerekek, de a felnőttek számára is létszükségletet jelentenek, Magyarországon talán Boldizsár Ildikó, majd Bajzáth Mária hívta fel legintenzívebben a nyilvánosság figyelmét. Szakmai körökben, szűkebb rétegekben korábban is lehetett találkozni a mesék lélekre ható erejét bemutató munkákkal. A legismertebb ezek közül Bruno Bettelheim alapkönyve, *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek*. A mese csodája abban áll, hogy súlyos, a világ, és az abban működő külső és belső erők működését sűrítő tömör szimbólumokat vonultat fel, azonban anélkül, hogy azokat kibontaná, megfejtené, „szánkba rágná” jelentésüket. A gyermeklélekben mégis olyan kérdéseket, feszültségeket, szorongásokat old meg, amely semmilyen más módon nem lehetséges. A szimbólumok megfejtésére a gyerekeknek általában semmi szükségük, sokkal mélyebben, igazabban értik – és nem a ráció eszközével – azokat, mint maguk a felnőttek, akik a mesét mondják. A gyerekeknek erre az adottságára, hogy még ismerik a „REND”-et, Pápes Éva is rámutat könyvében. Ahogy arra is, hogy a felnőttek bizony elfelejtik ezt a tudást, a magyarázat nélküli értés képességét.

Antoine de Saint-Exupéry *Kis hercege* jegyzi meg a feledhetetlen mondatot: „Hát bizony, a felnőttek rettentően furcsák...”

A szerző ezeknek a furcsa, a világ rendjéből kiesett, a fonalat elveszített, sötét erdőben bolyongó felnőtteknek szánja munkáját. Hogy segítsen.

A gondosan szerkesztett könyv a mese elméleti és gyakorlati kérdéseit járja körül először. Megtudhatjuk, miféle térkép, miféle mitikus kapu a mese – aki átlép rajta, a REND világába juthat – és sorjában azt is, hogy milyen erők támogatnak, és milyen ellenerők (sárkány, vasorrú bába, óriások) akadályoznak bennünket, abban, hogy eljussunk a teljességig. A zsidó-keresztény hagyományból kiinduló európai kultúrában felnőve nem is gondolnánk, hogy a rémisztő, a gonosz, a hatalmas és legyőzhetetlennek tűnő ellenerők valójában nem ellenségeink, sőt, csak addig gátolnak bennünket, míg a fejlődésünk nem tart ott, hogy szembenézzünk velük, és integráljuk erejüket személyiségünkbe. Pedig a Biblia könyveit alaposan tanulmányozva megfigyelhetjük, hogy a rossz üdvözítő munkában való részvétele, felhasználása nem is olyan ritka. Gondoljunk csak Júdás szerepére az üdvtörténetben, vagy arra, hogy Lucifer is angyalként kezdte a teremtésben... Erre Pápes Éva nem hívja fel az olvasó figyelmét, de úgy vélem, fontos tisztáznunk, hogy nem csupán az ősi (különösen

az indiai és buddhista) hagyományban létezik az ártó és segítő erők előjel-nélkülisége. A teljességhez a keresztény és a keleti hagyomány szerint is csak az juthat el, aki szembenéz a kísértésekkel. Weöres szerint is ez az út vezet *A teljesség felé*:

Weöres Sándor: *Az élet idomítása*

Az életet úgy tekintsd, mint az óriáskígyót. Ha távol tartod magadtól, gyönyörködhetsz táncos hajladozásában és bőrének ütemes mintázatában, s gondozhatod és etetheted. Ha magadra bocsátod, rádtekeredik és nem gyönyörködsz benne többé, s nem te táplálsz, hanem a húsod és véred.

Az életet ne úgy tartsd távol magadtól, hogy elbújsz előle, mert észrevétlenül utánad kúszik, vagy váratlanul összeroppantja rejtkehelyedet. Nem lehet megszökni tőle, még a halálba sem.

Az életet úgy tartsd távol magadtól, hogy uralkodni tudj fölötte: ahogy a kígyó fölött, síp-zenéjével, a kígyóbűvölő uralkodik.

Milyen zene, melytől az élet kígyója megszelidül és engedelmeskedik?

Amely a véges igényeket levetkőző, meztelen, határtalan lélekből árad.

Sem a tétlen remeteségben, sem a tevékenységben nem győzheted le az életet; csupán önmagadban, ha gyarló tulajdonságaidat úgy rendezed, hogy a tökéletes mértékhez igazodjanak.

Ha ezt eléred: tétlenséged is tevékeny, mint a napsugár; tevékenységed is tétlen, mint az időjárás váltakozása.

Az elméleti bevezető után a női – és vele párhuzamosan, azt megkerülhetetlenül a férfi- – lélek fejlődését segítő, bemutató mesék és meseelemzések várják szép csokorba rendezve az olvasót. A női lélek három aspektusa adja a könyv három alappillérét. „A hármas kötél nem hamar szakad el.” – olvashatjuk a *Prédikátor könyvében*. Valóban stabil szerkezet a hármasság: gondoljunk csak az ókori triumvirátusokra vagy a Szentháromságra!¹ Női teljességünk sem nélkülözhet egyetlen alappillért sem. Akárhogy szeretnénk, nem lehetünk csak királylányok, csak tündérek vagy csak boszorkányok...! Az író mély ismeretekkel rendelkezik minderről, miközben finoman arról is értesíti az olvasót, maga hogyan tett szert minderre, hogy nem született ő sem minden titok tudójának. Megnyugtató szerzői attitűd ez a beavatásra váró számára. Természetesen alapfeltétel az út végigjárásához a nyitottság, a bátorság, az empátia és az érzékenység. Pápes Éva tarisznyájában ott lapul mindez az útravaló, és ráadásnak nem csupán a mesekincs, hanem a szakirodalom alapos és remekül alkalmazott ismerete. (Minderről lábjegyzetek segítik tájékozódni az olvasót, és ha van valami, amit hiányoltam a könyvben, az a kötet végén az irodalomjegyzék. De hát szerkesztő is van a világon, ne a szerzőtől kérjük ezt számon...)

Az élet mint mese című fejezetben elsőként a KIRÁLYLÁNYOK-kal ismerkedhetünk meg közelebbről, két mese, a *Rigócsőr király* és a *Napleánya királykisasszony* segítségével. Az elsőként elemzett mese – nem véletlenül került az első helyre – meghatározó a szerző számára. Így vall erről: „Gyerekkoromból az maradt meg belőle, hogy mennyi szenvedés vár egy nőre. Artemisz szolt belőlem, aki igazságot akar a világban... Azóta rájöttem már, hogy nehéz igazságot tenni konkrét esetekben, mert kiderülhet, hogy éppen az, ami csapásnak látszik, vezethet el az újjászületéshez.” A rátarti királylány bűnhődése első olvasásra igazságtalannak, gögösségének ára aránytalanul tűnhet a mindannyiunkban élő Artemisz számára, de mire Pápes Éva végigkalauzol bennünket a mese összetett szimbólumrendszerén, megváltoznak a mindennapi életben berögződött előfeltevéseink. Az értelmezés végére érve nem csupán belátó értelmünkkel, hanem szívünkkel értjük („Jól csak a szívével lát az ember!”), mennyire fontos, hogy a mindenkori királylány (királyfi) rendelkezik-e apával és/vagy (mintaátadó) anyával, s hogy mindez mekkora hatást gyakorol párválasztására. Hiszen ha „a legfőbb jóról való tudásra nem megfelelő a környezet”, akkor alkalmatlanok vagyunk rá, hogy párt találjunk, sőt, döntésképtelenné válunk, minek következtében nem tudunk jól választani. Egyszerűen képtelenek leszünk rá. Mondhatjuk persze, hogy a mesék által felvetett örök, és ma is mindennapos életproblémák – az elkényelmesedés, a túlzott biztonság, a gyermektelenség, a szülői keménység, a félelem és mindezek következményei – a vulgár-pszichológia által már alaposan lerágott csontok. Igen ám, csak hogy míg a magazinok pontokba szedett, instant gyorsválaszai nem tudnak eljutni a lélek mélyéig, nem hogy a személyiség valódi alakításáig, hiszen mire elolvassuk őket, már el is felejtjük, addig a mese, aztán a mese alapos átgondolása, lelkünkben ringatása valódi transzformációra képes. Akkor megtörténhet a csoda, hogy megértjük, hogy az életben sincs másképp, mint a mesékben: „csak akkor jöhet létre házasság, ha a feltételek megvannak hozzá. A feltételek pedig belül kell hogy meglegyenek, amikor a nővé érés megtörtént, a nő befogadóképessé vált, alkalmassá az egyesülésre.” Ha elsőre túl triviálisnak tűnik is az állítás, másodjára, harmadjára alaposan átgondolva az egyes szavak felszín alatti jelentését, megértjük, a feltételeknek megfelelni, testben és lélekben alkalmassá válni az „egyesülésre” egyáltalán nem olyan egyszerű feladat. Ki kell állni a próbákat, elviselni – és megérteni! – a koldussal való házasságot, az életet a nyomorúságos viskóban, a szolgálólétet, a csuprok eltörését a vásárban. A próbák addig tartanak, míg a hiány be nem töltődik: amíg az ürességből és gazdagságból érkező leány nem interiorizálja a királylányság lényegét, vagyis a legfőbb jóról való tudást. A szerző alaposágát dicséri, hogy a Grimm-mese magyar népmeseváltozatának ismertetésére is kitér, fontos árnyalatokbeli eltéréseire is figyelmeztet.

A *Napleánya Királykisasszony* (Benedek Elek gyűjtéséből) elemzésekor Pápes Éva bravúrosan alkalmazza a Hamvas Béla *Tabula smaragdina* című munkájában összefoglalt ismereteket az alkímisták által reintegrációnak nevezett lelki folyamatról. De mi is az a reintegráció? „... a mese folyamata olyan beavatási történet, amelynek során a nem mindennapi képességekkel, tudással bíró emberi lény – a Nap-lény/-leány – elindul önmaga fel-/megszabadítására, hogy létrehozassa önmagából a legnagyobb rendű létezőt, a „nagy művet”, ahogy az alkímisták nevezték.”

A hét alkímiai művelet (és ezen a ponton emlékezzünk meg róla, hogy a hetes szám nem csupán a meseszámok kitüntetettje, hanem a keresztény számmisztikában is az isteni teljesség jelzőszáma) körbejárása pszichológiai igényességgel és hitelességgel járja be a lélek fejlődési szakaszait. A Finomítás (Sublimatio), az Oldás (Solutio), az Elkülönítés (Separatio), az Előkészítés (Preparatio), a Kiegyezés (Calcinatio), a Víz-

szavezetés (Reducatio) és végül a Megszilárdítás (Coagulatio) a teljességig vezető út megspórolhatatlan állomásai. Ezt az utat kénytelen bejárni minden (mese)hős és (mese)hősnő, ha azzá akar válni, amire és akinek megszületett. Az elemzés során felsejlenek az olyan alapszimbólumok összetett jelentéstartalmai, mint hogy miért is aranyhajú és gyémántszemű (felsőbb értékekhez kapcsolódó, tisztánlátó) a királykisasszony, miért kell felszaladnia a kőszál magasára (hogy külső és belső! perspektívát váltson), miért kell férfiruhába bújnia (interiorizálva a benne élő férfierőt), miért kell végignéznie a vadkan elaltatását és megölését (a látszatértéktől való megszabadulást, és a kontroll nélküli testi vágyak megszelídítését), hogy aztán az úton egymás felé tartó férfi és nő egyesülése valóban létrejöhessen és a mesében rejlő potenciális igazság a valóságban is életre kelhessen. Életünkben az útonlét ugyanis nem egyszeri és megismételhetetlen, ha elakadunk, „a mese által rajzolt térképen meg lehet találni azt a pontot, ahol eltévedtünk, oda vissza lehet menni, hogy új lendülettel addig nézelődjünk, amíg képessé válunk a magunk erejéből visszaadni az aranyhaj fényét, a gyémánt szemek csillogását, a lélek és a test keménységének azt a szilárdságát, ami a vaddisznó uralásához kellett, s mindazt a merészséget és cselekvőerőt, amit valahol a palota és az erdő között elveszítettünk.”

A teljességre áhító léleknek a szépségen és a tudáson túli minőséget is hordozó alakváltozatai a TŰNDÉREK. A tündérek azonban a királylányokkal szemben – bár ők is aranyhajúak, világszépek, tudáshordozók – veszélyzónába lépéssel érhetők csak el. Nem véletlen, hogy olyan gyakran öltik forgószelel alakját. Máskor madárrá változnak és elrepülnek – vagyis olyan képességekkel rendelkeznek, melyekkel a földi halandók, a királylányok bizony nem. A tündér vágyteljesítő, de „ennek nemegyszer olyan nagy ára van, aminek a vágyakozó egyáltalán nem örül...” A tündér ugyanis otthonos a másik, nem evilági szférában, mondhatni: földöntúli erőt birtokol, és ez az egyszerű, evilági legények számára több mint ijesztő lehet. A vonzás és a félelem persze, tudjuk, egy töről fakad, a legjobban épp a vonzás ereje az, ami megijeszt bennünket vágyunk tárgyával (személyével) kapcsolatban. A tündér vonzereje egy töről fakad az őseredetet képviselő nőalak, az oldást és kötést végző „Nagy Anya”² varázslatos személyével, akinek öle életet ad, és pusztít, szül, és vágyat ébreszt, hogy elnyelje, hogy megsemmisítse, azt, aki olyan merész, hogy titkába hatol. Világnézettől függetlenül megtaláljuk ezt a nőalakot minden mitológiában, nem véletlen, hogy a lélektan archetípusokkal legmélyebben foglalkozó szerzője, Carl Gustav Jung is rátalált a kétarcú, az életet adó és megőző anya archetípusában. A „Nagy Anya”, a tündér vonzó és termékeny öle az edény, az urna, a titkok kapuja egyben, melybe belépni a pusztulást is jelenti. És valóban: el kell pusztulnia lelkünk azon állapotának, amelyik még féli a halált, és nem tudja, hogy a halál minden alkalommal az új élet kezdete. Kultúránk híres-hírhedt nőalakjainak hatalma is ebből a tudásból fakad. (Sorolhatnánk Goethe Margitjától Bulgakov Margaritáján át a szenteken keresztül Weöres Psychéjéig... Annak ellenére, hogy a boszorkányokról csak a következő fejezet beszél, úgy vélem, a felidézett nőalakok tudása, szépsége sokkal inkább a tündérekkel teszi rokonná őket.) A kereszténység pedig Szűz Mária alakjában eszményítette, emelte föld fölé a fél lábbal a holdsarlót taposó, a halál felett lebegő nőalakot.

Pápes Éva három tündérmesét mutat be gondosan, érzékenyen. Elsőként a Benedek Elek gyűjtéséből ismert *Szép Miklós* történetét elemzi – mely egyben az addig csupán világszép legény valódi hőssé, Tündér Ilona méltó társává válásának története is egyúttal! –, majd *Tündérszép Ilona és Árgyélus* élet- és meseszálait boncolgatja, végül a talán kevésbé ismert, annál izgalmasabb archetípust ismerhetjük meg *A halkisasszony* című, Ortutay Gyula által gyűjtött erdélyi mese segítségével.

A tündérmesék elemzéseiben két különleges – egyúttal mindennapjainkban talán túlságosan is elhanyagolt – motívum ragadta meg a figyelmem.

Az egyik Szép Miklós fogadtatása Tündér Ilona palotájában: Minekutána a tündér maga ír levelet a szépségéről (külsőségeiről, látható, vagyis nem belső értékeiről) híres legénynek, annak érkezésekor azonnal az istállóba küldi őt – ganézni. Hát illik így megalázni a meghívott vendéget? A leendő társat? – gondolhatnánk. Mindenképp megdöbbenő. Igen ám, de tudjuk: a mese soha nem a hétköznapiok nyelvét beszéli. Metaforikus, szimbolikus képei segítségével a mélybe hatol. Ganézni is – a lélek mélyén kell. Méltóvá kell válni már a próbák kiállítására is. És még csak akkor lehet útnak indulni. Megszerezni, aztán visszaszerezni az elveszített társat...

A másik motívum a minden vágyat teljesítő boldogtalan halkisszony-tündér történetén világlik végig. Különös mese – semmi boldog vég, semmi befejezés – arról, mi is történik velünk, ha megtanuljuk mindenki kívánságát teljesíteni, csak éppen arról feledkezünk el, mire is vágyunk, mit is szeretnénk mi magunk. Vagyis, ha megfelelünk arról az igazságról, hogy felebarátunkat csak akkor tudjuk szeretni, ha magunkat szeretjük...

A mese egyébként további értelmezési lehetőséget nyerne az összetett halszimbólum további jelentésrétegeinek vizsgálatával, átgondolva a hal mint korai időktől fontos keresztény jelkép utalását az áldozatra és az önfeláldozásra, amire maga Jézus példája szólítja fel követőit. A két tanítás ellentmondásossága (a szeretetről és az áldozatról) pedig úgy tűnik, nem a mese dimenziójában oldódik fel, hiszen az emberi lélek síkján valószínűleg feloldhatatlan.

A női lélek harmadik pillére az, amivel talán a legnehezebben tudunk azonosulni, amitől leginkább félünk. Pedig a BOSZORKÁNYOK – javasasszonyok, vasorrú bábák, öreganyók – tudása, ismeretei, nélkülözhetetlen női ereje nélkül számtalan megoldhatatlan helyzet megoldatlan maradna, nélküle vég nélkül bolyonghatnánk a sűrű, sötét erdőben, míg végképp el nem tévednénk a lélek útvesztőiben. A boszorkány ugyanis nem gonosz, csupán tudással bír és ez az, ami félelmetessé teszi. Hogy ki ő? „... olyan titkok tudója, amikkel élni, de egyben ölni is lehet... ő az, akitől meg lehet kapni a táltost, a csodálatos sípot, a soha ki nem alvó tüzet..., aki bármikor kövé is változtathat, megnémíthat, de akár meg is ehet..., néhol árt, néhol segít, hol eligazít, hol meg elveszejt. Ennél ellentmondásosabb figurája nincs is a mesék világának...”

A gyönyörű orosz népmese főhőse a félárva *Világszép Vasziliszka*. (Külön erénye Pápes Éva kötetének, hogy gazdagon merít a mesekincsből, nem csupán a magyar népmesékre hagyatkozik.) Világszép Vasziliszka sorsa több szempontból emlékeztet a felénk jóval ismertebb Hamupipőke történetére. Mindkettő korán árvaságra jutnak, apjuk mostohát és mostohatestvéreket hoz a házhoz, az édeslány pedig szolgasorba, kiszolgáltatott helyzetbe kerül. Ebből a pozícióból kikerülni gyakorlatilag lehetetlen vállalkozás. De ahogy Hamupipőke – csodálatos túlvilági segítséggel, az édesanyja sírja felett nőtt mogyorófavessző segítségével – kikerül a reménytelen megalázottságból, úgy Világszép Vasziliszka számára is van kiút. Ehhez haldokló édesanyja áldó szavain kívül egy bábút is kap, aki lélektani szempontból nem más, mint a benne élő, édesanyja szeretetét őrző kisgyermek. Ennek az el nem múlt szeretetnek az erejével él túl, ezt kell táplálnia, cserébe ez tartja életben, ő végzi el helyette a munkát, míg el nem jön a pillanat, hogy Vasziliszka minden bátorságát összeszedve valódi küldetését betöltse: mostohái utasítására elmenjen tüzért a sötét erdő mélyén élő Baba Jagához, a rettegett

boszorkányhoz. A kislány keresztet vet és elindul. A sötét erdő mélyére, mert a sötét erdőt egyetlen halandó sem úszhatja meg, annak ellenére, hogy „a sötétség félelmetes”. Legyőznünk félelmeinket elengedhetetlen, hiszen a sötétség másfelől „természetes állapot is... mindaz az erő, ami a sötétséghez kapcsolódik, lehet nyugvó, alvó állapotban is, de ha felébred, annak oka és rendeltetése van...”

Baba Jaga edzettebb legényeket is próbára tenne, nem egy kislányt... Házát világító szemű koponyák őrzik, kapuja lábszárcsontokból, kilincse elszáradt emberi kezekből. Micsoda próba! De a halálra vált Vasziliszának – a magára hagyott léleknek – nincs veszíteni valója. Bemegy Baba Jaga házába. Tisztelettel beszél vele, „Anyóka”-nak nevezi, és – szeretett babája: áldása segítségével – teljesíti a rábízott feladatokat. Megszolgálja a tüzet, hazaviszi, és ez a tűz lesz az, ami kiszabadulva és önálló életre kelve elpusztítja kízóit, és megszabadítja Vasziliszát a gonosztól. Aki önálló, független lényé válna megfordítja és megteremti saját sorsát, míg végül a cár maga kéri meg a kezét.

A sötétségben – tudatalattinkban – élő erőket, melyek mitológiai szempontból Lilith-hez köthetők, és így az európai kultúra elmúlt kétezer évében nem kaptak tiszteletet, hiszen a keresztény hagyomány a gonosszal azonosította őket, és a tudást, mely ebből a mélységből ered, negatív, ártó erőként azonosították. Számatalan ártatlan nő esett áldozatul a boszorkánypereknek, jobb esetben a közösség perifériáján, páriálétbe szorulva tengette életét. Pedig tudásuk – legyen szó gyógynövényismeretről vagy a transzcendenssel való nem hivatalos és semmiképp nem formális viszonyról – hasznára vált és ma is hasznára válik azoknak, akik elég bátrak átlépni kapujukat. Tudásukkal élhetünk, de soha nem élhetünk velük vissza. A felidézett mese arra is int azonban bennünket, hogy ezek a kapuk csak kivételes esetben léphetők át, az emberi élet során általában egyetlen egyszer, és arra is, hogy feltett kérdéseinknek van határa, nem tudhatunk, mert nem kell megtudnunk mindent ahhoz, hogy aztán mindent megtegyünk, ami tőlünk telik sorsunk megfordításához.

A varázsmesék veszélyes vizei a transzcendenssel való találkozást készítik elő az útra kelő lélek számára. Rendkívüli erejük, jelentőségük, azt gondolom, éppen abban áll, hogy el merünk-e rugaszkodni a biztos(nak hitt) talajról, és elhisszük-e, hogy a velünk és bennünk élő halhatatlan lélek megtart bennünket. Nem kísértés ez, hanem a hit próbája. A szerző jól tudja ezt, és bátran vezet bennünket az Üveghegyen és az Óperenciás tengeren is túlra. Jó vezetővel könnyebb útra kelni a *furcsa fölötteteknek*, és még azoknak is, akik úgy vélik, nincs semmi a láthatókon túl, és ha mégis odamerészkedünk, józan eszünket veszíthetjük, vagy azoknak, akik vallási megfontolásból tartózkodnak a mesék, a lélek varázslatos mélyeire vezető tájaktól – szeretettel ajánlom Pápes Éva könyvét. Biztonságos vezető.

¹ Erről bővebben: Szvetelszky Zsuzsanna *Mindenki harmadik* (Alibi, 2005) című kötetében

² A kifejezés Erich Neumann (1905–1960), Carl Gustav Jung egyik legkiválóbb tanítványának és szellemi követőjének terminusa.

(*L'Harmattan, 2013*)

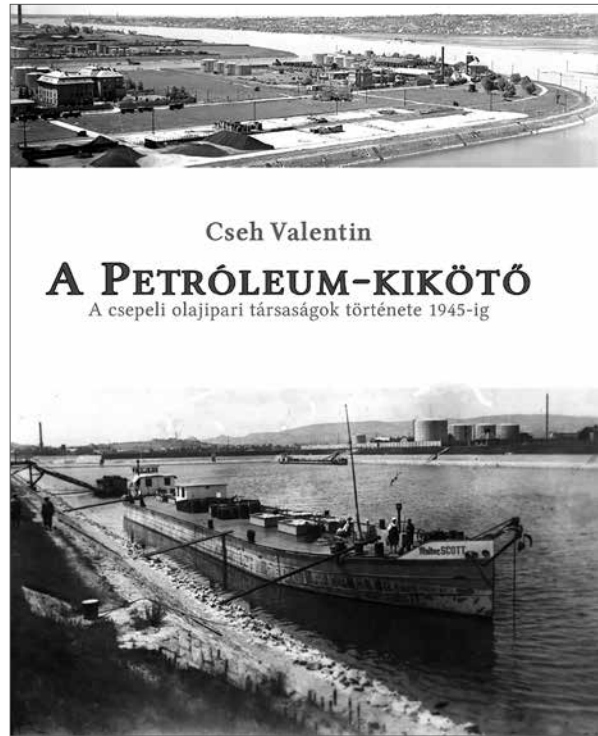
Gyutai Csaba

Csepelen is ringott

(Cseh Valentin új könyvéről)

Mi, zalaiak büszkén valljuk, hogy a magyar olajipar bölcsője a megyénkben ringott. Ez lényegében igaz is, de Cseh Valentin fiatal, tehetséges zalaegerszegi történész *A Petróleum-kikötő* címmel és *A csepeli olajtársaságok története 1945-ig* alcímmel megjelent új munkájában bemutat egy másik szülőhelyet, Csepelt, illetve a csepeli kikötő is.

Trianon után a motorizáció egész Európában egyre gyorsuló ütemben fejlődésnek indult. A gőzgépek szerepét egyre inkább a belső égésű motorok vették át, és a közlekedésben az automobil, a repülőgép megjelenésével is gyors átalakulás kezdődött. Így volt ez a megcsonkított Magyarhonban is. Mivel a szétszakított országban még nem ismertek olajlelőhelyeket, ezért a technikai átalakulás csak import olajra alapozódhatott. Ebben meghatározó szerepe volt a román szénhidrogénmezőknek. Történeti érdekesség, hogy Steaua névvel vállalat is működött Magyarországon, olyan időszakban, amikor meglehetősen hűvös volt a két ország viszonya. A gazdasági ésszerűség gyakran felülírja a politikai status quot – így volt ez már akkor is. Az is kézenfekvő volt, hogy a román olajforrásoktól – hiszen ezek is az Al-Duna térségében helyezkedtek el – vízi úton, a Dunán érkezzék a nyersanyag Magyarországra. Már a 10-es években felvetődött egy Csepelen felépítendő olajkikötő gondolata. A magyar állam számára egyre fontosabb lett a kikötő megépítése, hiszen a trianoni békediktátum következtében az ország elveszítette egyetlen tengeri kijáratát, az Adria-parti Fiumét. Az elhatározásból 1925-re valóság lett. A Duna egyik legmodernebb kikötőjét sikerült megépíteni, és a méretei is impozánsak voltak, hiszen csak a romániai brailai haladta meg méreteiben a magyarországi létesítményt. A petróleum-kikötő mellett szén, ipari, vámmentes részei is voltak, de hozzá tartozott a ferencvárosi helyi kikötő is. Az akkori magyar kormányzat iparpolitikai szempontokból a beruházás mellé más szektoroknak megrendelést és fejlesztést is igyekezett biztosítani. Így a szállításhoz szükséges közlekedési eszközöknek, az uszályoknak is megindult a gyártása. A kikötőben megtelepedett vállalatok kezdetben elsősorban kereskedéssel foglalkoztak, majd ezen túllépve külföldi tulajdonú vállalkozások nekifogtak a feldolgozásnak is, amelyhez szintén igyekeztek a magyar ipar által előállított berendezéseket beépíteni. A már akkor is világcég Shell finomítójában a Láng Gépgyár által épített lepárló tornyot állították fel, de használták a Ganz gépgyár által kifejlesztett technológiákat is. A 30-as évek végére az itt működő vállalatoknak köszönhetően jóval nagyobb feldolgozó kapacitás épült ki, mint amire az országnak szüksége volt. Ipartörténeti érdekesség, hogy az egyértelmű importfüggőség miatt, német technológiát

felhasználva, hazánkban is megindult a szénből a szénhidrogén kísérleti előállítás. Ekkor Németországban már ezt nagyipari méretekben végezték.

Gyökeres változást jelentett az 1937-ben Budafapusztán, Zalában megtalált kőolaj megjelenése. Ez valószínűleg a magyar olajipar születése, hiszen ettől kezdve, már megindulhatott a hazai kitermelésű olaj feldolgozása, és a kutatás is nagyobb lendületet vett. Ennek a nyersolajnak magas paraffin-tartalma miatt nehezebb volt a finomítása, mint az import olajoké, ezért a csepeli finomítóknak komoly technológiai változtatásokat kellett elvégezni. Új csővezeték épült a zalai olajlelőhelyek és a kikötőbeli feldolgozók között, amelyeknek a kibocsátását is bővítették. Mindezek eredményeként 1941-re Magyarország importőrből exportőrré vált. Figyelemreméltó, hogy a nagyszabású beruházások jobb munkakörülményeket és a korszakban még nem megszokott szociális körülményeket is biztosítottak az itt dolgozók számára. Cseh Valentin látványosan mutatja be ezt a gyarapodást, illusztrációként használva az épületek terveit is.

Az ígéretes fejlődést a háború akasztotta meg. Egyre dominánsabb lett a német jelenlét a hazai szereplők között – a Shell is német irányítás alá került –, majd 1943-tól megindultak az ellenséges légitámadások, melyeknek mindvégig kiemelt célpontjai voltak az olajipari létesítmények. Az olajkikötőt 1944. június 14-én érte az első bombázás. Ami a légitámadások után épen maradt, azt 1945. január 2-án a németek robbantották fel. A szovjetek 1945. január 9-én foglalták el a létesítményt és azonnal külön katonai parancsnokot neveztek ki az élére, majd megindult az újjáépítés, de ez már egy más történet...

Cseh Valentin fiatal kutatóként eddig egy falutörténettel (*Ormándlak krónikája*) és egy középkori hadtörténeti munkával (*Nándorfehérvár ostroma 1456*) jelentkezett. Mióta a zalaegerszegi Magyar Olaj- és Gázipari Múzeum történész-muzeológusaként dolgozik, kisebb tanulmányok után, ez az első nagyobb lélegzetű munkája. Önmagának ezzel rögtön magasra is tette a mércét, hiszen a most megjelent könyv alaposan megkutatott, logikusan felépített ipartörténeti szakmunka. De jóval több is annál.

Több, mert szerzőnk izgalmas kalandozást tesz a magyar légvédelem és a hadiipar világába is. Már az 1456-os ostromról írt kötetében is megcsodálhattuk hadtörténeti vénáját, ennek most a bombázások, az ostrom feldolgozásában újra jó példáját láthatjuk.

Több, mert a kartellek, a nemzetközi olajipar korszakbeli helyzetéről is fontos adalékokkal gazdagodhatunk. Sokszor a legérdekesebb megállapítások éppen a jegyzetapparátusba szorultak. Alapos olvasás után bontja csak ki izgalmas belső tartalmát a nagy lélegzetű tanulmány. Arra biztatnánk szerzőnket, hogy bátrabban hozzon fel a főszövegbe járulékos megállapításokat is, ettől még a tudományos alaposág, és a téma fővonala nem sérül, de sokkal élvezhetőbbé válik az egyébként szépen megfogalmazott szöveg.

Több, mert számos érdekes, akár mai tanulságok levonására is alkalmas iparirányítási kérdést is boncolgat. Érzékletesen bemutatja, a témával összefüggésben, az erős, önálló magyar ipar megteremtésére tett intézkedéseket is.

Nemcsak a csepeli olajkikötő történetét ismerjük meg Cseh Valentin alaposan adatolt, kiváló fotóanyaggal illusztrált, szép kiállítású könyvéből, hanem egy kicsit a két háború közötti Magyarország ígéretesen induló, szépen gyarapodó, majd tragédiába torkolló történelmébe is bepillanthatunk.

Meggyőződésünk, hogy a fiatal történész hamarosan még további izgalmas munkákkal ajándékoz meg bennünket.

(*Magyar Olaj- és Gázipari Múzeum, 2014*)

Mesebeli történet a kis hídról

Amikor az ember muzeológusnak áll, olyan történeteket képzel magának, mint felfedezni egy híres mester ismeretlen művét – műtörténész, azonosítani a közéleti ember emblematikus tárgyát – történész, rálelni egy eddig csak elmondásokból ismert szokás-típusra – etnográfus, megtalálni Attila sírját – régész. Hogy majd ő építi meg a hidat a múlt és jelen között!

Azután emlékszem az kezdő szárnypróbálgatásaimra első múzeumi munkahelyemen: micsoda kincsként néztem azokra az egyedi iratokra, amiket az egyetem egyik tanszékvezetője adott át nekem egykori elődeitől. A hatalmas álmom és a mindennapi munka prózai valósága között azonban csak látszólagos az ellentmondás: a sok kicsi, önmagában talán jelentéktelennek is tűnő történet gyűlik az emberben (a múzeumban), lassan rendszerbe áll össze és szinte kínálja, magától kitermeli a nagy összefüggéseket, amiket megérezve már tudatosan keressük a „nagy” tárgyakat (amikről álmodtunk). Mindehhez persze idő kell, sok idő. A hétköznapi feldolgozó, majd szintetizáló munkájára, és nem utolsósorban arra, hogyan is mutassuk mindezt meg a Nagyközönségnek?!

Nagyon nem mindegy ez az utolsóként említett feladat, hiszen a kiállítások és az utóbbi másfél évtizedben erőre kapott múzeumpedagógia révén válik ismertté a múzeum a korábbiaknál immár sokkal több ember számára. (Írhattam volna „*a társadalom szélesebb rétegeit*” is, de épp erről van szó: tudjuk, hogy van, aki ha ilyen szöveget hall, vagy olvas, azonnal kikapcsol-abbahagy-letesz, magyarul: nem érdeklőd tovább. Az új múzeum egyik felvállalt fontos célja az, hogy a hétköznapi ember nyelvén szólva mondja el érvényes üzenetét!) A Göcseji Múzeum az elmúlt években – nagyrészt Európai Unió forrásainak felhasználásával – gyermekek tízezeit (tényleg!) ismertette meg a régimúlt-közelmúlt tárgyi örökségével, azok máig érvényes üzeneteivel, itt Zalában megyénk másával össze nem hasonlítható értékeivel, tárgyainak, helyeinek különleges szellemével.

Az ital és a gyerek mindent kibeszél – mondják, és mi, múzeumi szakemberek élünk ennek igazságával. No nem – biztos, ami biztos – itatjuk is a gyerekeket, hanem arra számítunk, hogy a nekik nyújtott érdekes és tanulságos foglalkozások szerteszét viszik a múzeum jó hírét.

És lám: az erdőjáró, gombászó zalai emberek nem az illegális műkincs-piacra vitték a vízmosásban megtalált, általunk 3.300 évesre becsült bronzkincset, hanem behozták a Göcseji Múzeumba. Azt gondolták, ott lesz az jó helyen, ott, ahol gyermekeik, unokáik olyan sok jót és érdekeset kapnak. Ők maguk ugyan nem voltak még nálunk (messze van), de a kicsik már igen, sokat beszélnek róla.

Mindehhez persze becsület és állampolgári fegyelem kell legelőbb. Az, amiből – hála Istennek – itt Zalában sok van, tudjuk. A nyakas reformerektől, akik át sem vették a német nyelvű apotéka-alapítási kérvényt (mert nem magyarul írta a folyamodó!) Csány László vértanúságán át a zalai 6. honvéd huszárezred tragédiájáig sorolhatjuk ezeket. Hősökét, hétköznapi embereket. Akik számára a cselekedetben nem volt mérlegelni

való, tették, amit erkölcsük és hitük diktált – csak mert másnap reggel is tükörbe akartak nézni.

Gondolom, így lehettek ezzel a mi zalai erdőjáróink hárman is. Becsülettel élni, az a legfontosabb. Behozták tehát a múzeumba azt, ami oda való.

És itt teljesülhetett a fiatalember vágya a múzeumi munkáról: ott áll három ember az ajtó előtt egy rózsaszín lavórral a kezében és benne a hetvenhárom darabos bronzlelet a trójai háborúk korából! Nem tudom leírni azt az érzést, ami akkor elfogott bennünket. Mai, talán ide nem is tartozó hasonlattal élve, mint mikor a nagy vasak kilőnek a Forma-1 startjánál. Szintem mindenki azonnal más sebességre kapcsolt, elkezdett ennek a különleges pillanatnak a továbbéléséért dolgozni.

És jöttek a segítségek: tudós régészek ajánlották a terület továbbvizsgálását, természettudósok az öntvények elemzését – mindenki ingyen, mert érezték azt, hogy egy rendkívüli helyzet részeseivé válhatnak-válhattak.

És akkor itt ennek az írásnak a végén vissza a múzeumpedagógiához: ott voltam bronzkincsünk első diákoknak rendezett bemutatóján, mert kíváncsi voltam arra, hogyan hatnak a tárgyak a gyerekekre.

Amikor megjöttek, kicsit félttem is, hiszen felszalagozott érettségizők érkeztek, akik – érthetően – leginkább egymás testi domborulatának vizsgálatával, továbbá okostelefonjuk bővülésével (vagy fordítva) voltak elfoglalva. Volt nagy nevetgélés, szelfizés (vajon ez a szó, szokás megéri-e azt a kort, hogy bekerüljön a múzeumba?), mikor fel kellett venniük a fehér gézkesztyűket a tárgyak kézbe vételéhez. Aztán pedig nagyon hamar teljes csönd lett... a bronztárgyak kezdtek el beszélni, a fiúk és lányok számára pedig ettől pillanatok alatt jelentéktelenné váltak pár perccel korábbi mániáik. Az a hatalmas energia, amit az évezredekkel előttünk élő ember fektetett tárgyainak megalkotásába, elfoglalta a méltó helyét náluk is. Már el tudták képzelni a Zalában élő bronzkori emberek életét, a nagyon ritka fémtárgyak értékét, használatuk presztízs-erejét. Nem egy-két mondat volt immár számukra a történelemkönyvben a korszak, hanem képzeletben maguk is ott voltak közöttük. És ehhez nem kellett más, csak egy kis híd, ami átvezette őket: egy sarló, egy nyakperec, egy karkötő, egy ruhatű – ami persze háromezer-háromszáz éves!

Ilon Gábor-Straub Péter

A Göcseji Múzeum új bronzkincséről

2014. szeptember végén Zala megyei lakosok egy 73 darab tárgyból álló késő bronzkori lelet-együttest adtak át a megyei hatókörű zalaegerszegi Göcseji Múzeumnak. A tárgyakra gombászás során, egy zalai erdőben akadtak. A leleteket, melyek eredetileg egy sekély mélységben elásott agyagedényben voltak elrejtve, a nagy esőzések hozták felszínre. A nagyszámú bronztárgy közt egyaránt akadnak szinte teljesen épek és kisebb-nagyobb töredékek. Utóbbiak között számos összeillőt találni, különösen a különböző fibularészletek esetében vannak olyanok, melyek egykor egyetlen darabot alkottak.

A beszolgáltatott lelet-együtteshez hasonlóakat a régészeti szakirodalom ún. *depó- vagy kincsleletnek* nevezi. Kissé fiatalabb korú és csak a viselet elemeit

tartalmazó együttes – amelyet Müller Róbert 1972-ben ismertetett – legutóbb 1967-ben került a Göcseji Múzeumba, a pötrétei tőzégbánya kitermelése során. A mostani kincslelet mennyisége és minősége, valamint összetétele alapján egyaránt kiemelt szakmai érdeklődésre tart számot. Különösen fontos, hogy a találók megmutatták az egyelőre még titokban tartott helyszínt, melyet a múzeum szakemberei hitelesítettek és dokumentáltak. Tervünk az, hogy a helyszínt a közeljövőben az ELTE speciális kutatócsoportjának bevonásával nagy érzékenységgű fémkereső műszerekkel kutadjuk meg.

A múzeumba került közel 3.700 gramm összsúlyú ép és töredékes leletek az Urnamezős kultúra (Kr. e. 14/13. – 9/8. század) emlékmagyát reprezentálják,

mely régészeti hagyaték a késő bronzkor záró szakaszát jelenti. A bronzkor az első európai egység időszakának tartható, amikor is az egész kontinensen – az Atlanti-óceántól Skandinávián át a Földközi-tengerig – egységes folyamatok zajlottak, amikor azonos gazdálkodást folytatva és nagyjából azonos társadalmi struktúrában éltek az emberek, ugyanazt a tárgyi eszközrendszert és világgépet ismerték és gyakorolták.

A Kárpát-medencében európai viszonylatban is kiemelkedő mennyiségű bronzkincssel számolhatunk, melyek súlya a néhány dekagrammtól a több mázsáig terjed, a legnagyobb súlyút Erdélyből ismerjük. A korabeli magaslati és síkvidéki településekről ismert hasonló kincsek értelmezéséről mintegy 200 éve élénk szakmai vita folyik. A kutatók egy része a tárgyak földbe kerülését profán okokkal magyarázza, melyek raktározási/teaurálási céllal kerültek volna elrejtésre, míg mások szerint inkább a szomszédos

közösségek közti konfliktusok, harcok készíthették egykori tulajdonosaikat azok gyors elrejtésére. Az elmúlt évtizedek hazai és nemzetközi kutatásai azonban felhívták a figyelmet arra, hogy a kincsek elásásának szakrális oka is lehetett. Az egyes lelet-együttesek összetételében felismerhető szabályosságok (pl. csak kardok vagy csak ékszerek, csak töredékes tárgyak, stb.), a Dunától nyugatra eső és a Felső-Tisza-vidék területeinek eltérő deponálási szokása (pl. nyugaton: töredékes tárgyak és a nyersanyag lepenyei, keleten: ép tárgyak), vagy számos esetben a folyókba (pl. Rába, Duna, Dráva), illetve mocsarakba (pl. Pötréte) való elrejtés ugyanis akár arra is utalhatnak, hogy azokat rituális keretek közt egy egyén/család/közösség az isteneknek vagy a természetfeletti hatalmaknak szánt felajánlásai, illetve fogadalmi ajándékai (pl. jó termésért, engesztelés betegség miatt, új szálláshely elfoglalása, annak újabb megerősítése, elhunytért, férfivá avatás alkalmával, stb.) is lehettek.

A kincslelet tárgyai a Krisztus előtti 13. század végén – 12. század első felében élt késő bronzkori előkelő személy vagy közösség tárgyi emlékeit reprezentálják. Megtalálhatók közöttük munkaeszközök, fegyverek és ékszerek. A lelet-együttes közel egy tucat sarlója a földművelésre, a gazdaság és ezzel a hatalom egyik elemére utal, csakúgy, mint a számos fegyver (masszív rövidkard, harci balta, lándzsák és török, valamint mellpáncél kúpos bronzkorongjai).

A tárgyak közül nem hiányoznak az ékszerek. Legáltalább három emberöltőnyi időszak ékszerdivatjának változása követhető nyomon a változatos formájú díszítők, azaz a felsőruhát összefogó fibulák segítségével. Közülük a legdíszesebb poncolt mintájú, ún. Röschitz-Sanislau típusú pajzsos hátú fibulából négy darab van a depóban, amelyek egyikének a hátoldalán megmaradt a korabeli ötvös által elrontott minta is.

Nagy számban találni a lelet-együttesben különböző díszítésű és technikájú nyak- és karperecet, utóbbiak közül néhánynak magas óntartalma csillo-

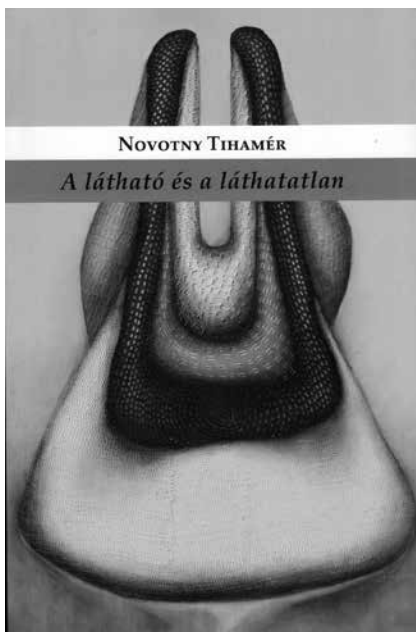
gó, ezüstös hatást kölcsönöz. Különösen figyelemre méltó darab egy megtévesztően ezüstös jellegű, összehajtogatott szalag, melynek színe feltételezhetően magas óntartalmával magyarázható. Az ilyen ón adalékanyaggal 'acélosították', vagyis keményítették a korabeli – istenként tisztelt – ötvös-kovácsok a réz és ón ötvözetet, azaz a bronzot. Ez az ezüstösen csillogó tárgy tehát nagyon fontos ötvöstechnikai-technológiai emlék. A magas óntartalma, csillogó tárgyak egyúttal a szemfényvesztést is szolgálták, hiszen ezek az akkoriban különösen értékes ezüsttárgy benyomását keltették.

Ugyanígy érdekes összefüggésre utal a depó egy másik tárgya. A vonalkötegekkel díszített tömör bronzkarika, vagy ún. értékmérő karika/karikapénz az urnamezős kori gazdaságban a csere és a kereskedelem fontos szereplője volt. A bronzkor kezdetétől a különböző területek társadalmának elitjei között kialakuló és általuk működtetett vízi és szárazföldi kereskedelmi útvonalak – pl. Mykenetől a Brit-szigetekig, illetve Erdélyen és Lengyelországon át Skan-

dináviáig – legfontosabb áruai a nyersanyagok, azaz a fémek (arany, ezüst, réz, ón, bronz) és a só, valamint presztízs cikkek (az északi borostyánkő, a déli bor, üveg, textilek, díszruhák és fegyverek) voltak. Ezeknek súlya régióként eltérő alapegységre vezethető vissza, aminek kutatásához a jövőben fontos adalékkal szolgálhat ez a látszólag érdektelen tárgy.

A legszebb bronztárgyak 2015. június végéig megtekinthetők a Göcseji Múzeumban, a kincslet tudományos feldolgozásának eredményei elsőként a Zalai Múzeum évkönyvében fognak megjelenni.

Pataki Gábor

Sziget és közösség

(Novotny Tihamér
A látható és a láthatatlan
című könyvéről)

„Pedig ma is vannak, akárcsak a múltban, távol a zajos sikerektől, műtermi csendjünkben szívósan munkálkodó alkotók, akikről vagy még nem vesznek tudomást, vagy akiket már elfelejtettek, és jelképes sírjukat soha nem fogják teleszórni virággal”¹. Ezt az eredetileg Hadik Gyulától származó mondatot Tihamér legszívesebben „árbocára tűzné, lobogónak”². S aligha véletlenül: az aktuális trendeken – tegyük hozzá – sokszor tudatosan kívül maradó, a műkereskedelemben elfogadott oddsz-mérésektől magukat szándékoltnan távol tartó művészek felé kötelezve el magát.

Általában véve a forintosítható vagy dollárosítható kereskedelmi siker, a pénzszagú, „csekély poggyással utazó... az elvárásokhoz problémamentesen simuló, egy szabványosított, globalizálódó, külső apparátusoknak már-már behódoló”³ magatartás mélységesen idegen tőle. A beérkezett, sikeres művészekről alig van szava, Deim Pál laudációja kapcsán a haldokló Vajda Lajos jut az eszébe. „...peremhelyzet, ellenkultúra, vidékiség, autodidakta felkészülés”⁴:

foglalja össze egy helyütt a számára fontos alkotók meghatározó jellemzőit.

Jócskán eltorzítanánk a képet viszont, ha Novotny Tihamért minden hatalommal zsigerből szemben álló, az elismert művészettörténeti értékeket csak azért is opponáló „eastern-hősnek”, minden másra füttyülő szegénylegénynek állítanánk be. Mert bár távol áll attól, hogy a mainstream lelkes híve legyen, a művészettörténet mércéje mindig irányadó számára. Érzékeny, mikroszinten is hiteles elemzései, gondolatmenetei mindig az egyetemes és magyar művészeti folyamatok ismeretén alapulnak, per-cig se feledi, hogy a 70-es, 80-as évek szentendrei művészeti kivirágzása nem jöhetett volna létre Vajda és Korniss, az Európai Iskola nélkül, hogy Kovács László, Dréher János és a hordozóanyag tér- és időbeli sűrűségére, vastagságára, szekvenciáira apellálók valamiképpen Dubuffet, Fautrier, Burri és a 40-es évek egzisztencialista vakolóinak örökösei. Választott alkotói hősök, gyakran magányos hősök, de nem mindenféle társíthatóság nélküli unikális különcök.

Ami összefogja őket: a modernség és a tradíció, az egyetemesség és a lokalitás-regionalitás együttes, magától értetődő vállalása. Alapvetően

¹ Novotny Tihamér, i.m. 646.

² Uo.

³ I.m. 373.

⁴ I.m. 156.

ez a hitvallás mozgatja-mozgatta időről-időre újra vállalt művészeit, így – csak néhány nevet említve – Aknay Jánost, Gubis Mihályt, Győrffy Sándort, Puha Ferencet, Krizbai Sándort – mint a ritkábban felbukkanó alkotókat is. S alapvetően ez áll Tihamér gondolkodásának középpontjában is. Együtt vallja választott művészeivel, hogy bár tántoríthatatlanul a művészi progresszió híve, de „a modernség semmiféle 'poszt-jáért' és 'poszt-járól' le nem taszítaná a 'Hagyományt'...úgy szereti az újításokat, hogy közben magához emeli, átalakítja, újraértelmezi, maivá teszi a tradicionális formákat, érzéseket és gondolatokat”.⁵

Ez az alapállás korántsem nevezhető társtalannak, s nem áll távol Fülep egyetemes és nemzeti korrelációját megfogalmazó tételétől, Kállainak az *Új magyar piketúr*ban az avantgárd speciálisan magyar jellegzetességeit kimutató, Hamvas „igazságkereső” szándékától, vagy újabban Mezei Ottónak a sajátosan magyar avantgárd felderítését célzó törekvéseitől. E fentiek egyúttal Novotny Tihamér szellemi példaképei, művészeti írói tevékenysége egyúttal e gondolat aktualizálása, kortárs inspirációkkal való feltöltése is.

Ilyen egyszerűen, képleteket alkalmazva azonban nem írhatjuk le a „Novotny-jelenséget”. Tihamér ugyanis nem csupán művészeti író, kritikus, rutinból gyakran felkért megnyitó személyiség. Ha odaáll valaki mellé, akkor író, társ(alkotó), barát, a célokért teljes személyiségével, szívével elkötelezett interpretátor. Ha lehetősége van rá, nem elégszik meg a kiállítandó-elemzendő művek szemlélésével, a művész habitusa, szeme színe, pillantása, borostája, hanghordozása, műtermének részletei legalább olyan fontos információ-hordozók lesznek számára, a megszületett művön túl az azt létrehozó személyiséget, érzelmi attitűdöt is az értelmezés fontos, benső tényezőjévé szeretné tenni.

Mindez összefügg a művészet (elsősorban az általa

⁵ .m.367.

preferált intenciójú művészet) iránti szenvedélyes, szinte ösztönös, személyisége legbelső feléről való elkötelezettséggel, szeretettel, sőt talán szerelemmel. Nem ismerek művészeti író, aki Tihamérhoz hasonló alapossággal készülne fel egy-egy megnyitóra, valamely művésszel folytatott beszélgetésre. Innen eredeztethető írásainak személyes, bensőséges jellege, némely megnyitójának performatív mivolta. S innen (valamint önnön képességei ismeretéből) eredeztethető megszólalási móduszainak széles regisztere is, amit először Szücs Györgynek az előző kötetről (*Szétguruló üveggolyók*) írott recenziója szemrevételezett⁶. Az alkalomhoz, karakterhez illő variációk mostani kötetében is fellelhetők: akad közöttük ihletett prózavers (Sz. Varga Ágnes Kabó)⁷, hosszas, érzékletes tájleírásból kibontakozó pályakép (Somogyi György)⁸, az egész pályaképet feltáró mélyintertjű (Gosztola Gábor)⁹, szabályos, a legminuciózusabb filológiai igényeket is csettintésre készítő monográfia (Matyófalvi Gábor)¹⁰ egyaránt.

Mindezeket túl azonban a legszembeütőbb Novotny Tihamér közösséget, csoportot teremteni vágyó igénye. Mert nincs, aki az egyéni utak, megoldások melletti elkötelezettségén túl ennyire fontosnak tartaná eme egyéni utak csoportokba rendeződő kohézióját. Így volt anno a VLS-sel, melynek legalaposabb monográfusa lett, így lett később a Patak csoport tagja, szószólója, a társaságot minden nehézségi erőn, az oxigénszinten felül pumpáló eleme. Soroljuk fel emellett a MAMÜ érdekében való munkálkodását, az érdi X-Art, a budaörsi, törökbálinti, a békéscsabai, zalaegerszegi, pécsi, sárospataki, muravidéki és erdélyi művészcsoportokért való fáradozásait, de egyáltalán az olyan baráti asztaltársaságok életben tartására irányuló

⁶ Bárka 2005/6.

⁷ Novotny, i.m., 475-476.

⁸ I.m. 499-506.

⁹ I.m. 424-439

¹⁰ I.m. 565-568.

tevékenységét, mint a nehezen feledhető írásában megelevenített Sixtus-kör.

Hisz és bízunk tehát a magányos, szuverén alkotókban, de még inkább abban, hogy eszményképe alapján e szuverén alkotók önállóságuk megőrzése mellett valódi közösséget alkothatnak. Ekként „ezek az individuális sziget-emberek egymás éltető közegébe kerülve alkalmasint nagyon is átlényegülnek, mintegy önnön korlátaikat meghaladó szupra, azaz egy felsőfokú egyöntetűségben – titokzatos alkalmi földrészre – szupra-szigetté egyesülnek”¹¹.

E virtuális földrészek feltérképezése nélkül aligha írható le, meg a közelmúlt és a jelen magyar képzőművészete. Megértésükhöz pedig aligha lehet hi-telesebb kalauz értő geográfusoknak, Novotny Tiha-mérnak leírásainál.

(Szerzői kiadás, 2014)

(Az írás rövidített változata megjelent az *Új Művészetben*.)

Részlet a könyvből....

11 I.m. 156-157.

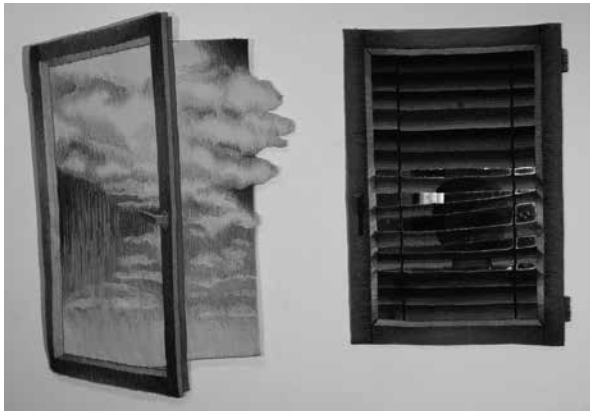
Cebula Anna

Egy megújult műfaj „szál-vivői”

(A magyar gobelin jeles évfordulója a Szombathelyi Képtárban)

A Szombathelyi Képtárban *A magyar gobelin 100 éve* című kiállítás 2015. február 20-án megtartott vernisszázsát nem véletlenül terveztük éppen erre az időpontra. Tudniillik a Szombathelyi Képtár ezen a napon ünnepelte megnyitásának 30. évfordulóját. A Képtár megépítésének gondolata többször felmerült a hetvenes években, mégis Dr. Gonda György akkori tanácselnököt tekinthetjük e projekt véghezvivőjének. Az általa 1976-ban megalapított Képtárépítő Egyesület nagy anyagi és erkölcsi erőfeszítéseinek köszönhetően 1979-ben megtörtént az alapkőletétel, majd számos városi és megyei kultúrapártoló szervezet összefogásának köszönhetően 1985-ben megnyílt az országban elsőként kizárólag a képző- és iparmű-

vészetet szolgáló intézmény. A nagyszerű kezdeményezést, melyhez hasonló Magyarországon azóta sem volt, hivatott megünnepelni ez az átfogó gobelin-kiállítás, melynek a reprezentatív kiállítóterekkel bíró, korszerű Szombathelyi Képtár adott helyet. És miért épp egy textilkiállítással történt az évforduló köszöntése? Ennek az oka az, hogy az intézményben van Magyarország legnagyobb kortárs textilgyűjteménye. Az 1970-ben – akkor még a Savaria Múzeum falain belül – elindított textilbiennálék legjavából jött létre a mára már óriási nemzetközi miniatűr-textil anyaggal is rendelkező gyűjtemény. Ennek az anyagnak jelentős hányadát teszik ki a gobelinek, magyar szóval szövött kárpitok. És itt, már a legele-

Polgár Rózsa: Ablakok

Pérel Zsuzsa: Amnézia

jén, le kell szögeznünk, hogy a gobelinek, a szövött kárpitok nem azonosak az otthon hímzett kézimunkákkal. A gobelinek, a szövött kárpitok, mint már nevük is mutatja: szövással, szövőszéken készülnek, a középkorban már divatosak voltak és a várak falait borították, díszítették. Tervezésükre akkor még híres festők kaptak megbízást, a művek leszövésével pedig szövő iparosmesterek, -műhelyek foglalkoztak nagy manufaktúrákban. Ennek a nagyon idő- és munkaigényes műfajnak igazán a szecesszióban érezhető az újjászületése. A műfaj meghonosodása Magyarországon egyértelműen Ferenczy Noémi nevéhez köthető. Ezért *A magyar gobelin 100 éve* című kiállításnak – *Ferenczy Noémitől napjainkig* az alcíme.

Ferenczy Noémi 1890. június 18-án született Szentendrén. Szülei, Ferenczy Károly híres nagybányai festőművész és Fialka Olga festőművésznő, nagy hatással voltak gyermekeik pályaválasztására. Ikertestvére, Ferenczy Béni szobrászművész, bátyja, Ferenczy Valér pedig festőművész lett. Noémi teljesen más úton indult el. Először nem érzett elhivatottságot egyik művészeti ág iránt sem, majd amikor 1911-ben, párizsi utazása során meglátta a Musée des Arts Décoratifs gyűjteményét, egy csapásra beleszeretett az arras-i műhely gobelinjeibe. Ekkor határozta el, hogy a Manufactures des Gobelines-ben kezd el kárpitszövést tanulni, hogy elsajátítsa a technikai ala-

pokát. 1912-ben érkezett vissza Nagybányára és már egy év múlva el is készült első gobelinje, a *Teremtés*, majd 1916-ban a *Menekülés Egyiptomba*. Mindkét munkáján a középkor és a kora reneszánsz hatások dominálnak. Centrális kompozíció, melyben buja növényzet adja a háttérrel, valamint dekoratív bordűr. Gobelinjei kivétel nélkül kiemelkedő minőségű és színvonalú, egyedi műalkotások, sem hazánkban, sem külföldön nem lehet hozzá hasonló kvalitású alkotót találni. Már korai munkáiban is megmutatkozott zsenialitása. A kor híres művészettörténésze, Tolnay Károly így jellemezte művészetét: „kezében a modern gobelin archaizáló, dekadens formanyelve természetessé és monumentálissá vált: felemelte azt a 'nagy művészetek' rangjára”. Ferenczy Noémi 21 évesen egy életre elkötelezte magát a szövőszék, a gobelinkészítés mellett. Így vall erről naplójában: „Az én számomra a gobelin annyi, mint szónoknak a beszéd, az írónak a betű, a szobrásznak az agyag; én gobelinben tudom csak elmondani a mondanivalómat.”. S valóban: miután rátalált, egész hátralévő életét a gobelin határozta meg. Napi nyolc-tíz órát töltött a szövőszék előtt. Munkáit mindig maga tervezte. Vázlatokból nem egyet, hanem legalább három-négyet készített, kartont festett és rajzolt, majd a szövőszék felvető szálainak felhelyezésétől a műszövésén keresztül, az utolsó mozzanatig, a kárpit

Solti Gizella: Exodus

levágásáig, mindent önállóan csinált. A középkori mesterek munkamódszeréhez hasonlóan, az első pillanattól a befejezésig, egy kézben tartotta a művet, ami teljes autonómiára, a mondanivaló, a művészi szándék maradéktalan megvalósítására adott lehető-

séget. A húszas évektől alkotásainak témája az ember és az emberi munka lett. Kompozíciói egy- vagy többalakosak, monumentálisak. Voltak közöttük líraiabbak: *Szövő nő*, *Báránys*, *Múza* és voltak olyanok, amelyek a munka jelképei: *Magvető*, *Pék*, *Két*

Nagy Judit: Predestinatio III.

munkás, Felvonulás, Béke. Művészetének egyedi, hangsúlyos jellemzőjeként el kell mondani, hogy tudatosan használta a kárpitoknál a bordúrt, mellyel keretbe foglalta és felerősítette műveinek hatását. 1916-tól rendszeresen állított ki. Családi tárlatokon, a nagybányaiak bemutatkozásain, testvérével, Bénivel, majd önálló hazai és külföldi bemutatókon folyamatosan szerepeltek munkái, amelyeknek jelentős része külföldi köz- és magángyűjteményekbe került. 1930-ig Erdélyben, majd haláláig Budapesten dolgozott. 1950–1957 között az Iparművészeti Főiskolán tanított kárpitszövést, átadva hatalmas és egyedi tudását.

A XX. és XXI. század magyar kárpitművészei a műfajmegújító Ferenczy Noémi követői.

A Szombathelyi Képtár két nagy termében, 1100

m²-en bemutatott óriási tárlat 100 évet ölel fel, 100 művet mutatva be. Négy, egymást követő egységre bontható, mely részek között azonban nincsenek éles határok. A bevezető egység a már elévülhetetlen érdemeket szerzett, műfajmegújító Ferenczy Noéminek a *kis szentélyébe* vezet, ahol az Iparművészeti Múzeumból kölcsönzött *Menekülés Egyiptomba* címet viselő, 1916-ban készült, míves gobelinje foglal helyet. A második etapban azokat a kárpitokat akartam bemutatni, melyeknek a tervezői képzőművészek voltak ugyan, de nagy hatással voltak a felnövekvő textiles, gobelines generációra, mivel a felsőoktatásban tevékenykedtek (Domanovszky Endre, Pékári István, Plesnivý Károly és nem utolsósorban Fóth Ernő). A harmadik részben találjuk a legtöbb gobelint, az egész kiállítási anyag több mint a felét, melynek jelentős hányadát teszik ki a Szombathelyi Képtár textilgyűjteményének válogatott darabjai. Itt azok a művek kaptak helyet, melyek a biennálék és triennálék történetének elengedhetetlen fontossággal bíró alkotásai. Megszületésük pillanatától korszakalkotó művekként tartjuk őket számon. Ez a részleg mutatja legjobban a műfaj stiláris sokszínűségét. Útkeresések, hiszen ne felejtjük el, a 70-es években az avantgárd mozgalom nagy hatást gyakorolt a textilművészekre is, ami a technikájában konzervatív kárpitművészetet is újításokra sarkallta. Néhányat megemlítve: Solti Gizella *Fél csikos kabát* című, rabruhához hasonlító műve, Kecskés Ágnes *Minimális* textilje, mely a *Gobelin +* című biennáléra készült és a Dunakanyar bravúrosan megszőtt miniatűr látképe. És természetesen nem maradhat ki Nagy Judit *szövés=életmód* című munkája, mely egy papírfecni felírt, gobelin hátterre feltűzött meghökkentő vallomása a művésznek, az életében fontos és meghatározó szerepet betöltő szövésről. Ezt követve említem meg Péreli Zsuzsa kétoldalas, *Amnézia* című, eldolgozatlan tünő alkotását, ahol a házaspár hol egyik, hol a másik tagja emlékezetében jelenik meg a társuk képe. És termé-

szetesen ne feledkezzünk el a drapériák kárpitba átültetett, bravúros szövőjéről, a nemrégiben elhunyt Polgár Rózsáról sem, akinek híres és folyton kiállítá- sokra elkért, a háború szörnyűségeinek emléket állító *Katonatakaró 1945-je* itt is helyet kapott a kiállítá- son, a *Két ablak*, az *Anyaság* és a *Vizes zsebkendő* című műveivel együtt. Itt helyeztük el azt a négy darabból álló sorozatot is, amely az Atrium Hyattbe készült megrendelésre és a repülésről, annak történetéről hi- vatott szólni. Most ezek – a majdhogynem egyforma méretű kárpitok – a Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum tulajdonát képezik (Pérel Zsuzsa – *Kár- mán Tódor emlékére*, Nagy Judit – *A repülés története*, Hauser Beáta – *Kármán Tódor emlékére* és Pápai Lí- via – *Léghajó*). És így lassan, a teljesség igénye nélkül elérkeztünk a kiállítás negyedik részéhez, mely egy egész termet foglal el. Itt mutatjuk be az elmúlt húsz esztendő reprezentatív kárpitjait, melyek többségét a nagy évfordulók – millicentenárium, állami ünnepe- ink – inspirálták. Láthatjuk a *Szövött Himnusz* soro-

zat hat darabját, Hauser Beátától, Kecskés Ágnesről, Nagy Judittól, Pérel Zsuzsától, Polgár Rózsától és Solti Gizellától. Itt foglalnak helyett a Petőfi Irodal- mi Múzeum által Petőfi halálának 150. évfordulójára kiírt pályázatra készített, érzékletes, karakteres mun- kák, melyekből most több is látható a kiállításon. A sort nemcsak mondanivalójával, hanem a méreteivel is tiszteletet parancsoló kárpit zárja, amelyet az Esz- tergomi Keresztény Múzeum jóvoltából mutatha- tunk be, az Államalapítás 1000. évfordulója alkalmá- ból készített *Szt. István és műve* című alkotás, amely jelenleg Magyarország legnagyobb, közel 20 m²-es gobelinje. Az alkotást a Magyar Kárpitszövők Egye- sületének tagjai szőtték meg közösen.

Befejezésül elmondhatjuk, hogy ez a technikájá- ban konzervatív műfaj képes volt megújulni, alkotói nagyon is friss, XXI. századi szemlélettel dolgoznak és műveik komoly mondanivalók *szál*-vivői, hordo- zói.

Kiállítási enteriőr

Stiller-Luzsiczka Ágnes: Csupaki csónakok - részlet

P. Szabó Ernő

„Itt vannak a Luzsiczák!”

(Családi művészgenerációk – térben és időben)

Kezdetben voltak az Abakanok. Magdalena Abakanovicz ugyanis bizonyos műveit abakanoknak nevezte. A boldog emlékezetű Frank János erre az analógiára Móder Rezső XX. századvégi szobraira kitalált egy műfaj-meghatározást: móderek. Most pedig itt vannak a Luzsiczák. Már mint a Luzsiczka család tagjai, akiknek a műveit a Vízivárosi Galéria ki tudja hány éve futó kiállítás-sorozatában úgy mutatják be, mint egy II. kerületi művészcsalád alkotásait. A kréta körül azonban van egy kis hiba, hiszen az itt kiállítók többnyire nem a II. kerületben élnek, hanem a világ ki tudja, mely más pontjain – bár az igaz, hogy ezer

Luzsiczka Lajos: Dunakanyar

Luzsiczka Lajos: Tábor

szál köti őket a kerülethez. Már csak azért is, mert Luzsicza Lajos festőművész, akivel a kiállítók sora indul, nyolc évvel ezelőtt bekövetkezett halála előtt évtizedeken át élt a II. kerületben, előbb a Ribáry majd a Füge utcában, ahol nekem is volt alkalmam meglátogatni néhányszor. Az is igaz persze, hogy akárhányszor ott jártam, Lajos mindig terveket kovácsolt, s ezek a tervek hosszú autóutak során realizálódtak azután: hol Dunaszerdahelyre mentünk a kortárs magyar művészeti galéria ügyei miatt, hol az onnan nem messze fekvő Udvarra, ahol alapítványt tett tehetséges diákok támogatására, hol pedig Érsekújvárra, ahonnan származott, szintén valamilyen oktatási alapítvány, a Rákóczi Egyesület vagy az ottani Kassák Múzeum miatt. De az is igaz, hogy mindig visszatért ide, s igaz, hogy szorosan kötődik a kerülethez két gyermeke, Ágnes és Árpád és unokái, Attila és Fanni is – úgy tűnik mindenestre, hogy a Luzsiczák egyik alapjellemezője, hogy könnyen veszik a távolságokat, győzik le az országhatárokat, s ezzel együtt a kulturális, nyelvi különbségeket.

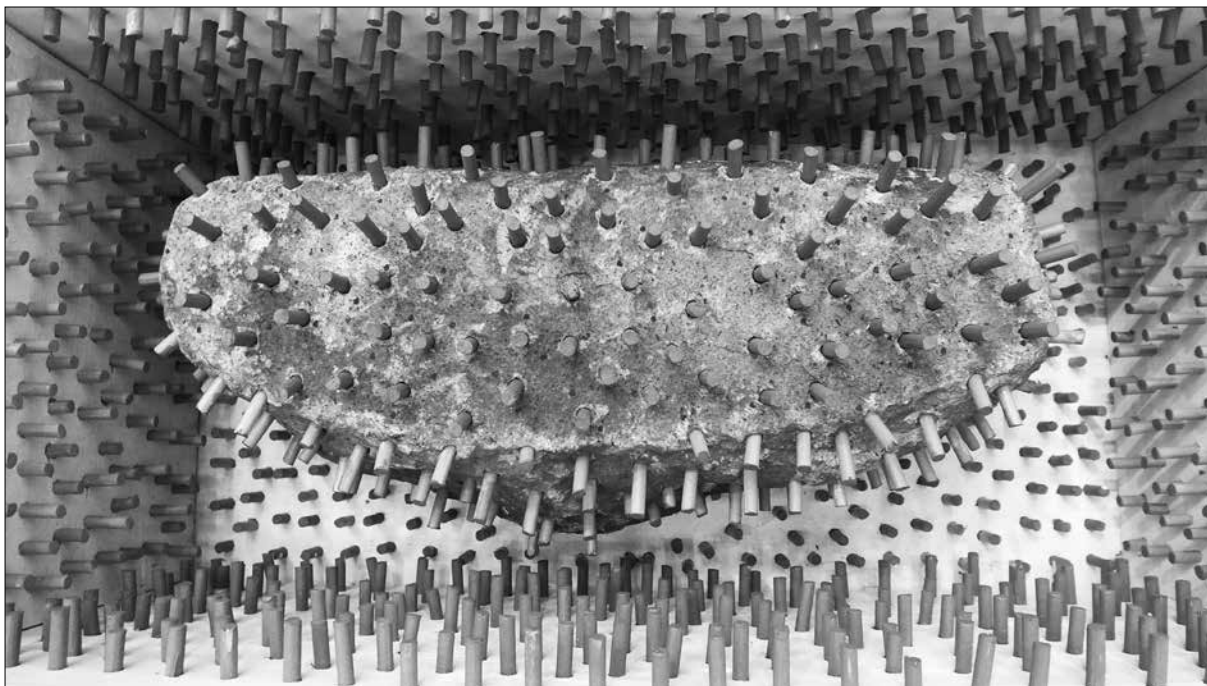
De ha már család, akkor még egy dologról kell szólni: öt művész mutatkozik ugyan be itt, de a tágabb értelemben vett családban további alkotókat találunk: Luzsicza Lajosné Jaszenovics Ágnes is képzőművészeti főiskolát végzett, Lajos a Felvidékről jött Budapestre, olykor, a határzár idején, a Dunát átúszva érkezett, Ágnes debreceni volt, nagy szerelem volt az övék a főiskolán. Niklas Stiller, a kiállító Ágnes férje, író. Ágnes gyermeke, Felhőjáró Baksa-Soós Attila, akinek másik nagyapja, Baksa-Soós László színész, rendező volt, nagy-nagybátyja, Baksa-Soós György szobrász, édesapja, Baksa-Soós János zenész, képzőművész, a legendás Kex Együttes tagja. A Luzsiczák tágabb értelemben véve tehát már-már a Lelkes-család dimenzióit közelítik, jóval maguk mögött hagyva a kerület legtöbb művészcsaládját, például a Breznayakat, a Gáborokat, de a kerületből kitekintve, az Erdély, a Sugár, a Roskó, a Böröcz

művészcsaládokat is. Ami pedig a történelmi magyar művészcsaládokat, a Györgyi-Giergleket, Stornókat, Ferenczyket illeti, nos, azt hiszem, a Luzsiczáknak velük szemben sem kell szégyenkezniük.

Luzsicza
Lajos:
Szemiozis

És egyébként sem. Ami például Luzsicza Lajost illeti, művészetszervezőként, művészetpedagógusként, festőművészként egyaránt jelentőset alkotott. Nemcsak általában volt sokoldalú, de festőként is, ahogyan a pályája különböző szakaszaiban született képek sora mutatja, sokféleképpen közeledett a motívumokhoz, változott stílusa, mondandójának megfelelően váltogatta eszközeit, anyagait is, méltó módon a magyar tájképfestészet gazdag hagyományaihoz. S ha már tradícióról van szó, emlétenünk kell a művész választott mesterét a Magyar Képzőművészeti Főiskolán, Aba Novák Vilmost, aki – korai halála miatt – ugyan csak rövid ideig taníthatta, azonban a magyarság és európaiság, az egyetemes és a helyi értékek egységével kapcsolatban éppen olyan eligazító volt számára, mint a festői sűrítés, tömörítés, a kiemelés és az elhagyás művészetét, mesterfogásait illetően. Jól érzékelteti ezt a hatást Luzsicza Lajos egyik legismertebb műve, fia-

Luzsicza Árpád: Szórós kő

talkori, kalapos önarcképe, amelynek reprodukciója a művész életútját és munkásságát bemutató, Kajtán Endre szerkesztésében egy jó évtizede megjelent

Stiller-Luzsicza Ágnes: Visszatekintés

kötet borítójára is rákerült. Később is szívesen festett önarcképeket, azok azonban már az Aba-Novák képviselte római iskolás hagyományoktól való eltávolodást, a magyar posztimpresszionista hagyományt képviselő Gresham mesterek, mindenekelőtt talán Bernáth Aurél hatását éreztetik. A hatvanas években készült műveknél egyre inkább újra a szerkeszettség, a részletek nagyvonalú elhagyása jellemzi a műveket, a látvány egészének a megragadására való törekvés. Azután a fokozatos kiszíneződés, a dekoratív részletek dominanciája, a nagy egészből a lényeges vagy inkább a személyes mondanót hordozó elemek kiemelése. Az egyik oldalon a táj karakterét megragadó, tömör kompozíciók születtek így, a másikon olyan, a teljes absztrakcióhoz való eljutás lehetőségét sugalló alkotások, mint a kilencvenes évek elején a *Jelek és kapcsolódások*, a *Szent Gellért*, a *Szemiózis*. A kiállítás különleges értékei az élmény frissességét őrző tátrai, dunakanyari gouache-ok, a letisztultság, az elhagyás, tömörítés jellemzi a képeket, ahogyan

az egyik utolsó Luzsicza-festményt, az *Őnarcképet* is, amelyen több éven keresztül dolgozott. Erős zöldjei, sárgái mintha a fiatal, energiától duzzadó művészt idéznék meg, valahol, valamikor az *Ifjúságom, Érsekújvár* időszakában, valahol ott, ahol a Garam a Dunába torkollik.

Két gyermeke, Ágnes és Árpád művei eltérő szemléletmódokat képviselnek, de éppenséggel nem kioltják, hanem erősítik egymás hatását. Jelzik, hogy a közös gyökerek, szellemi indíttatás – az édesapa hatása – ellenére szuverén világok formálódtak a testvérek különböző országokban lévő műtermeiben. Luzsica Árpád, aki 1977-1982 között a prágai Képzőművészeti Akadémián tanult, Budapesten, Áporkán és Óbudaváron él, Stiller-Luzsicza Ágnes, aki olyan jelentős mestereknél tanult, mint Josef Beuys és Gerhard Richter, s aki nem mellesleg éveken át szakácskodott az egyik híres akadémiai kocsmában, Düsseldorfban és az utóbbi években Rábasebesen felépített műtermében dolgozik. A néhány motívumból – arc, csónak, ház – épülő, az eszközök minimumára támaszkodó festmények olykor naplószerűen sorolják egymás mellé az emlékek, egy sajátos időutazás világából származó képeket, mintegy újraélve azt az élményt, amely az ember és a külvilág, a jól ismert dolgok közötti kapcsolat megszakadásából, majd újraformálódásából fakad. Luzsica Árpád alkotásai, az *Aktok*, a *Párban*, az *Asztal*, a *Szörös kő*, a *Tüskék* viszont az élmény folyamatosságáról, egyben az élményt adó humor, irónia fontosságáról beszélnek, munkáinak játékosága, dekorativitása, felszabadultsága mintha csak a XX. századi cseh irodalom nálunk is jól ismert alkotásaihoz kapcsolódna.

Ahogy az *Élet út*, a *Visszatekintés* mutatja, az emlékek, a gyermekkori élmények, a később megélt események, sorstörédek válnak jelen idejűvé Ágnes festményein, kerülnek a középpontba, a nézővel közvetlen kapcsolatba a léptékváltás miatt, mint a *Nagyítás* sorozatban, vonják be saját körükbe, egy olyan

világba, amelyet egyszerre jellemez a bensőségesség, a líra és a távolságtartó irónia. Műveiben egészen személyes motívumok is megjelennek, a gyermekkori tárgyai, régi kirándulások emlékképei, megfelelő eligazítás híján azonban a képek nézője mit sem tud a motívumok eredetéről, csak annyit sejt, hogy azok ma is igen fontosak a festő számára.

Luzsica Árpád rajzait, nyomatait néhány évvel korábban Hasek hőséhez, Svejk alakjához kötöttem – már csak a grafikákon újra és újra visszatérő kutya-motívum miatt is –, bárhogy változzanak a körülmények, alakuljon át a többi motívum a grafikákon megjelenő derék négy lábúak körül, ők láthatóan éppen olyan ártatlan lélekkel, céltudatosan masíroztak előre, ahogyan a derék katona lépdelt a legközelebbi prágai söröző felé. Nos, a mostani műveken sem négy lábú, sem derék katona nem látható, a rajzon megjelenő pontrendszer is kilépett a térbe, hogy sík-plasztikává vagy plasztikus képpé váljon az alkotás, a kis facsapok rasztere azonban a korábbi munkák könnyedségét, jelen idejűségét idézi. Ha Ágnesnél jelen idejűvé válik a múlt, Árpádnál folyamatossá lesz a jelen idő.

Luzsica Fanni: Elmetzések sorozatból (fotó)

Baksa-Soós Attila: Oooh Baby, Baby, Baby

És még itt van Attila és Fanni! Előbbi író, költő, performer, zenész, építész, kamarai tag egyfelől, felhőjáró másfelől. Több együttes alapító tagja, énekes, a kétkötetes *Rocklitera* szerzője, már régen nem ígéret, hanem nemzedékének elismert képviselője. Egy korábbi e-mailben azt ígérte: „terveim szerint egy grafikát fogok kiállítani, melyben elegyítem írásaimat, könyveimet a rajzaimmal”. Ehhez képest egy assemblage-t látunk tőle, az *Oooh baby, baby, baby*-t, egy olyan művet, amelyben a banális tárgyak elegyednek a költőiséggel, a szerialitás a megismételhetetlenül egyedivel, az itt és most létező a bárhol és bármikor igazzal. Attila valóban nem ismer határokat, ahogyan a művön olvasható, a híres 66-os útra utaló címke mondja, igazi Road Adventure az övé, és ezzel az őt megelőző Luzsicza-generációk igazi

örököse. És ha már generációk és örökség, akkor érdemes elmélyedni a legfiatalabb kiállító, Fanni megrendezett és mégis nagyon is valóságos jeleneteket mutató képeiben. *Elmetszések*, mondja a cím, s a képek valóban családtagok közötti kapcsolatokat, kötelékeket mutatnak be, vagy azok elszakadását, elmetszését, az egymásra találás és a magukra maradás lehetőségén meditatálnak, férjről és feleségről, szülőkről és gyerekekről, a búcsúról és az elindulásról szólnak. Figyelemre méltó mű az *Elmetszések*, mely Fanni egyetemi felvételi portfóliójának a része volt. Ő ugyanis még csak elsőéves a Moholy-Nagy Művészeti Egyetemen, de úgy látszik, máris megmutatja oroszlánkörmeit. Ez azonban egy Luzsiczától el is várható.

Wehner Tibor

„Magyarul európai”

(Száz éve született Supka Magdolna művészettörténész – kiállítás a Pesti Vigadóban)

Általában késő este, tizenegy óra után, fél tizenkettő körül csörrent meg a telefon. Mint ilyenkor mindig, a vonal másik végén Supka Manna szólalt meg, és az éppen aktuális küzdelmeiről tudósítva – amelyeknek hol Aba-Novák Vilmos székesfehérvári pannójának mostoha sorsa, hol a Szalay Lajos rajzaival összefüggésben felmerült valós-hamis-dilemma, hol valamilyik Tóth Menyhért emlékkiállítás megrendezésével kapcsolatos bonyodalom volt a tárgya –, a legújabb fejleményekről tájékoztatott. És amikor a felhárborodása kissé csillapodott és csendesebb vizekre

kalandozott, elmondta, hogy a legújabb könyv- és tanulmányírási munkáival kapcsolatban milyen két-ségek gyötrik: hogy Kovács Péter és Földi Péter festőművész képeinek elemzésével, Kárpáti Tamás pik-túrájának megközelítésével, titkainak megfejtésével hogyan viaskodik. Hosszú-hosszú, mintegy harminc perces monológokban ecsetelte érveit és kételyeit, és mielőtt új témára váltott volna, kissé elbizonytalanodva, halkán megkérdezte: itt vagy még? És miután megnyugtattam, hogy hallgatom, új történetbe, új eszmefuttatásba fogott. Az oly sokszor elhangzott, a

Részlet a kiállításból...

fizikai és szellemi jelenlét kontrollálását, a részvétel fontosságát hangsúlyozó itt vagy még-kérdés az utolsó hosszú-hosszú telefonbeszélgetés, illetve számomra inkább telefonhallgatás lezárulása óta meghatározza Supka Manna-élményeimet és -emlékeimet.

Supka Magdolna művészettörténész életművének megkerülhetetlenségét, szakmai működése különleges, kiemelkedő voltát igazolja a vonzaskörébe került azon művészek munkássága, akik akár a szellemi körökben, akár napjainkban is aktívan tevékenykedő alkotókként vannak jelen a magyar művészetben. És hogy sokan vannak, és hogy meghatározó jelentőséggel vannak jelen, azt az októberben a Józsefvárosi Galériában közönség elé tárt, a Supka Magdolna művészettörténeti tevékenységével is fémjelzett, lezárult életművek alkotóinak műveiből rendezett tárlat, és ez a Magyar Művészeti Akadémia által felvonultatott jelenkori műegyüttes is igazolja. A

Józsefvárosi Galéria kollekcója mintegy huszonöt, ez a Vigadó-tárlat pedig negyvennél több festő-, grafikus- és szobrászművész alkotásait sorakoztatja fel, kiemelve azokat a hangsúlyokat és erővonalakat, megrajzolva azokat a jellegzetes vonásokat, s ezáltal meghatározva azokat az elveket, amelyek egy szigorúan kvalitás-központú művészet-eszményt körvonalaznak, amelyek a művészetértelmezés egyik XX. századi lehetséges útját jelölik meg – mind alkotói, mind befogadói vonatkozásokban. A Gadányi Jenő, a Kondor Béla, a Szalay Lajos vagy a Tóth Menyhért művészetéről Supka Magdolna által megfogalmazott esztétikai konzekvenciák, a napjaink művészeinek munkáit elemző interpretációk a művészet nélkülözhetetlenségét valló, szakmailag megalapozott, kifinomult érzékenységgel és hallatlan széleskörű műveltséggel és felkészültséggel vizsgált és feldolgozott, egységes rendszert alkotó művészettörténe-

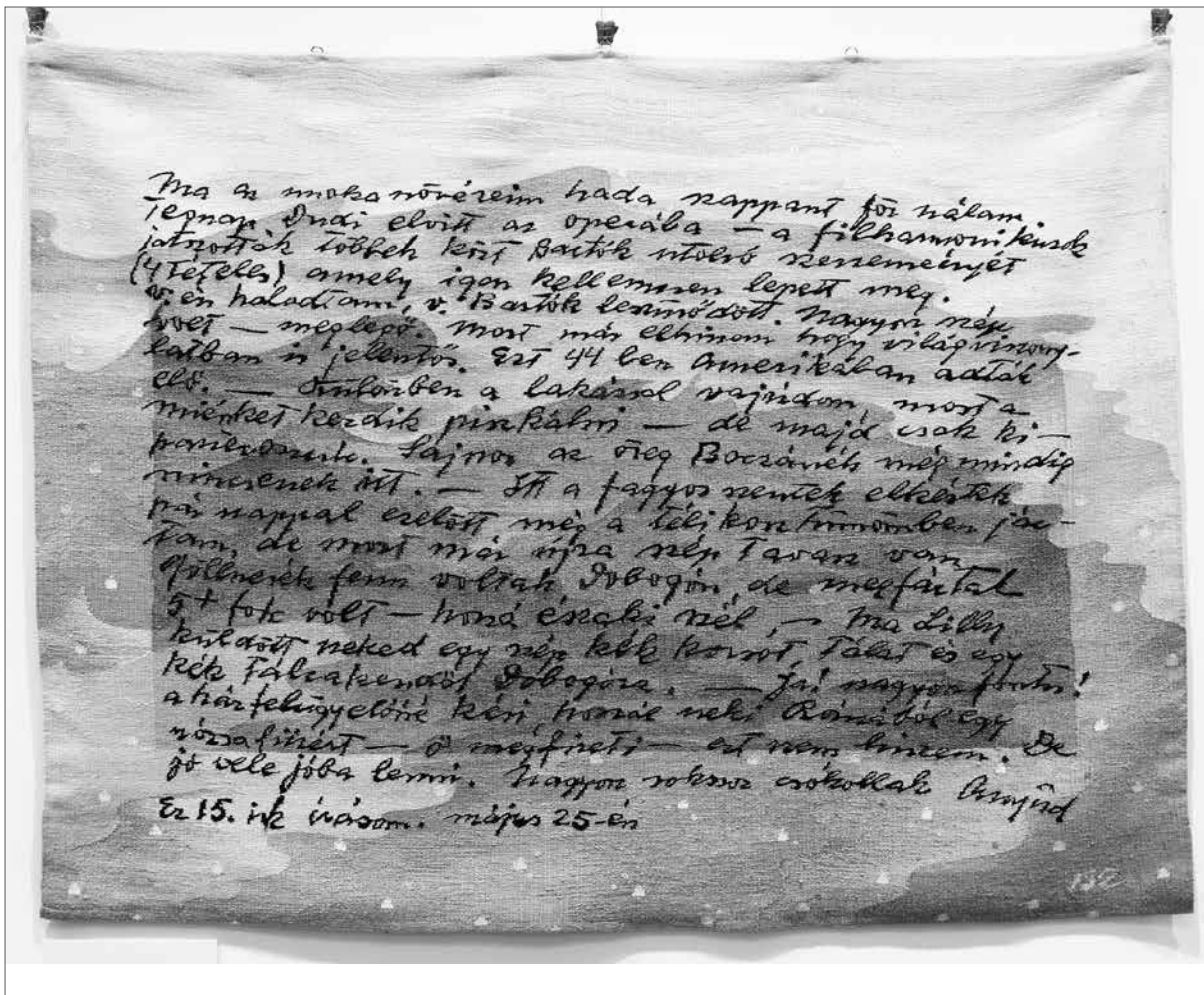
ti eszmeftuttatások. Az elméleti munkásság Supka Magdolna esetében aktív gyakorlati tevékenységgel is párosult: korát megelőzve vált az egyik első magyar kurátorrá, aki az általa pártolt művészek munkásságát az elmélet mellett a művészet más fórumain is segítette és támogatta: a zsűrikben, a bizottságokban, a műtermekben, a kiállítótermekben. Nem vállalt kompromisszumot és sohasem mérlegelte a külső, a művészetén kívüli szempontokat és tényezőket: a tehetség elismertetéséért, az értékek megbecsüléséért, a művekben foglalt igazság érvényesüléséért mindig elszántan harcolt, nemegyszer hosszú háborúzásokba sodródott és bonyolódott. Nem volt könnyű helyzetben, nem volt könnyű feladatvállalása, mert – miként az általa pártolt művészeknek – neki sem adatott meg ideálisnak ítélt korszak szakmai indíttatásainak megvalósításához: az első világháború kitörésének évében született Supka Magdolna a két világháború közötti periódusban kezdte meg pályáját, majd munkássága kibontakozásának időszaka és színtere a kommunizmus, illetve a szocializmus négy és fél évtizede és az önmagába zárt Kárpát-medencei tája volt: kemény és puha diktatúrájával, kulturális-művészeti értékzavaraival, presszióival és kicsinyes engedelményeivel. Majd aztán megnyílt még számára egy késői, szabadabb, ámde rendkívül kaotikus, s kultúra- és művészetpártolónak nem éppen minősíthető másfél évtized.

Aba-Novák Vilmos, Zichy Mihály munkássága, a magyar úrihímzés jelensége, a magyar életképek művészettörténeti elemzése és feldolgozása határozta meg az 1970-es évek közepéig Supka Magdolna pályáját, majd fokozatosan a korszak élő művészete felé fordult, amelynek legfontosabb alkotóterülete számára a grafika volt. A fénykorát élő magyar rajzművészet és sokszorosított grafika átfogó, áttekintő kiállításait rendezte meg idehaza és külföldön, megannyi magyar grafikus alkotói tevékenységét, életművét dolgozta fel tanulmányaiban, elemezte

Szokok Iván: Supka Magdolna

katalógus-bevezetőiben és legendássá vált, magas röptű kiállítás-megnyitóiiban. A kortárs művészetben egyedülálló gesztusként 1984-ben néhány grafikus a Supka Magdolnának, Manna néniének szeretettel címmel rendezett tisztelő kiállítást a budapesti Fészek Galériában, majd 1985-ben Miskolcon 55 grafikusművész sorakozott fel a művészettörténészt köszöntve. És a 2005-ben bekövetkezett halála óta számos, Budapesten és vidéken rendezett Hommage a Supka Manna-tárlat tanúsítja, hogy emléke nem fakul, hogy a szellemisége jelen van. Ez a születésének 100. évfordulójára rendezett tárlat egyben a Supka Magdolnáról körvonalazódó emlék-konvencióinkat is megcáfolja: pontosan reprezentálja, hogy e művészettörténész magyar grafikához kapcsolódó szakmai érdeklődése és tevékenysége – elsősorban Tóth Menyhért és Kohán György piktúrájának

igézetében – az 1980-as évektől fokozatosan a festészet felé mozdult el, de közben egy-egy szobrász- és iparművész-portré megrajzolására is vállalkozott. Mindennek köszönhető a jelenkori, a vonzás- és figyelemkörébe került alkotók műegyüttesének egysége és változatossága. A Supka Manna-i művészeti eszmények szellemében alkotott, a hagyományos műformák kategóriáiba, formai-tipológiai rendszerébe illeszkedő, a tradíciók megőrzésének elengedhetetlen voltát sugalló, stilisztikai gazdagságot tükrözőtető olyan műegyüttes áll előttünk, amelynek alkotásai megőrizték valamiképpen a valóságigézetüket: egyáltalán nem, vagy csak mintegy érintőlegesen

lépnek át a teljes elvonatkoztatás, az absztrakció világába.

Supka Magdolna nem teóriákat épített fel, hanem értelmezett: művészeti jelenségeket írt le és elemzett, és elemzései nyomán vonta meg következtetéseit. Személyes hangú, vallomásszerű fogalmazással, hallatlan kifejezőerővel felruházott, gyönyörű magyar nyelven előadva. Ízlelgessük csak ezt az egyetlen mondatot, amelyet Kovács Péter festőművész pik-túrája kapcsán rögzített: „Ezek a rajzolt festmények a bensőséges közlések halk, ám szuggesztív módján szólnak hozzánk, olykor a hangtalan sűgásnak azzal az élességével, ahogyan a lelkiismeretünk, lappangó

gondjaink vagy titkolt örömeink szoktak éjszakánként.”. A létezést meghatározó és a létezést művészetté teremtő titkok öltenek olyan szépséges nyelvi, költői ihletettséggű kifejezéseket, és e kifejezésekből olyan poézissal átítatott fogalmi összegzéseket eszmefuttatásaiban, amelyeket mai művészettörténeti irodalmunkban már nem nagyon olvashatunk.

Egy XX-XXI. századi, a letűnt régi és a megnyílt új évszázad művészetével szorosan együtt élő művészettörténészre emlékezünk a beszédes dokumentumok és rekvizitumok, e régebben és a közelmúltban született műalkotások körében. Elmélet és gyakorlat, a művészettörténet és a művészi alkotómunka harmonikus egysége teremthetett meg ezzel a visszapillantó kiállítással, amelynek mozgatórugója Supka Magdolna azon művészettörténeti hitvallása, amely így hangzik: „Egész munkásságom az értékek elsikkadásának, fel nem ismerésének ellenében

alakult s áll maiglan: egyfelől a képzőművészeti hagyományaink feltáratlan jelenségei, másfelől az 1960-tól napjainkig született kortárművészet időálló értékeinek számon tartása és folyamatos írásbeli és kiállítási dokumentálása a műtörténeti profilom. Vagyis az a vonulat, amely a korábbi szocreál és a mostani „avantgarde’-ok mögött húzódik.”. Pontos regisztrációja mindennek ez az Almásy Aladártól Véssey Gáborig negyvennél több, a kiváló művészettörténészhez nagyon szorosan, vagy csak laza szálakkal kapcsolódó művész munkáit felvonultató kiállítás, amely ezáltal annak is tanúja: Supka Magdolna itt van még, ma is itt van még művészetünkben, körünkben.

(Elhangzott 2014. december 8-án, a kiállítás megnyitóján.)

Enteriőr a kiállításról...

Kiállítási enteriőr M. Novák András: *Doberdói emlék*, és Filep Sándor: *Vak vezet világtalant* című munkáival

Péntek Imre

A végzetes magyar haláltánc képei

(Gondolatok *A Nagy Háború 1914-2014* című, Vigadóbeli kiállítás kapcsán)

„A kép, a szobor, az épület személyes cselekvés szü-
lött. Közvetlenül az egyéniségtől függ. Az egyéni-
ség azonban végtelenül összetett rendszer, amelyre
a külső világ ezernyi tényezője hat. Ezekon a külső
tényezőkön át juthat el a világháború rezgése az ecse-
tig, a vésőig, a rajzlapig. Miután ebbe a világhábo-
rúba a kultúr-világ túlnyomó része is belesodródott,
várható, hogy annak hatása meglehetősen egytetemes
lesz. Az élmények, amelyeken művészeink általesnek,
közvetlenség dolgában különbözni fognak. Sokuk

ott küzd a csatatereken. Benne van a forgatagban, a
maga szemével látja, a maga bőrén érzi a véres nyo-
mokat, amelyeket a háború túlságosan bőven osz-
togat. Másik részük műhelyében rekedt. De ők is
benne élnek a háborúban, óráról órára, érzik annak
mindent elnyomó szenzációit, napi életük legjelen-
téktelenebb viszonylataiban is a zord idők metsző
leheletét szívják, a hősi epizódokon lelkesednek. Mi
hatása lehet mindennek a művészetekre?”

Lyka Károly írt így a *Művészet* 1914/7. számában, *Háború és művészet* című cikkében. Választ is adott kérdésére: „e történeti idők hatásaként a történelmi festészet, szobrászat fellendülése várható”. Azt is jól látta, hogy az eltávolodás a naturalizmustól és impresszionizmustól, a háború keltette igények hatására – monumentalizmus, stilizálás – fel fog erősödni. A történelem kínálta téma nem a realista, a modernizmus szűrőjén át mondja el az írásában említett „fájdalmat, örömet, a lelkességet, a reményt és csüggedést..., amit kiben-kiben a ma tomboló világháború kelt”.

Talán még egy jelenség, amire felfigyelt: „Sokuk ott küzd a csatatereken.”. S való igaz: számos művészünk önként jelentkezett frontszolgálatra, vonult be. Az idős báró Mednyánszky László, Vaszary János, de köztük van Rippl-Rónai, Moholy-Nagy, Egry József, Márton Ferenc, Pogány Gyula. Egy szobrász nevét hiányolom a listából: Bory Jenőét, aki 1915-ben megnyerte a meggyilkolt trónörökös pár emlékére kiírt emlékmű-pályázatot, amelyet Szarajevóban 1917-ben fel is avattak. (Kár, hogy eltűnt, hisz az első köztéri emlékmű volt, az első áldozatok előtt tisztelegve.)

Tavaly ősszel – a 100 éves évforduló kapcsán – a Vigadóban is nyílt egy nagyszabású kiállítás *A Nagy Háború 1914-2014* címmel. Az MMA Film-és Fotóművészeti, Iparművészeti és Tervezőművészeti, valamint Képzőművészeti Tagozata fogott össze, hogy a kortárs művészek szemével nézve érzékeltesse a világháború tragikumát. Többnyire új művek kerültek bemutatásra, de akadt néhány olyan is, amely korábban készült, de itt, ebben a szerteágazó műegyüttesben nyerte el igazi értelmét és célját. Ez nem a hősiességről szólt, még akkor sem, ha fegyverek és egyenruhák vonultak fel a képeken, tárgyasultak a plasztikákban, jelentek meg ilyen jellegű tárgyak, hanem a kiszolgáltatott, a szenvedő ember alakja köré font gyászos mementót.

S ugyanakkor tisztelgett az elődök előtt is, akik az életük kockáztatásával örökítették meg a háború emberi epizódjait.

A művek egyik vonulata a családi rekvizitumok – fotók, kitüntetések, levelek – felhasználásával készült. Például Szemadám György *Császármadár* vagy *Nagyapám emlékére* című fotó-festményei, vagy Pruttkay Péter bizsu- és tárgykollázsai, melyek a korabeli háborús jelvények, emléktárgyak, bizsuk kompozíciójával (idilljével) idézik fel a kort. Jakobovits Miklós *Édesapám isonzói köpenye* címmel készített „szövetkollázst” a családi relikviából. Ugyancsak ő festette le édesapja kitüntetéseit, a galíciai és itáliai frontról. A Nagy Háború élménykörének direkter darabjai is hatásosak, sokat mondóak. Somogyi Győző *Galícia 1914* című grafikája a pánikhelyzetet idézi fel, ebben a jellegzetes, kevert lakosságú országrészben. Véssey Gábor *A katona története* című festménysorozata a csatajelenetben kavargó katonafigurát örökíti

Stössel Nándor: A háború anyala

Somogyi Győző: Galícia - 1914

meg, Katona Szabó Erzsébet a haza írt levelekből készített érzékletes kollázst (*Akár fehér galambok*). Filep Sándor *Vak vezet világtalant* című rajza dermesztő részletességgel mutatja be a sebesült, eltakart szemű, egymásra utalt, botladozó katonák menetét, amely egyszerre realiztikus valóság és döbbenetes erejű szimbólum.

Az áttételes, jelképteremtő művek sem hiányoznak a megragadó kollekciónak. Ennek egyik leghatásosabb példája Gaál József kép- és plasztikai együttese. A művész a harmonikus emberi arcot torzító, deformáló erők munkájának eredményeiről ad hírt: mint válnak az erőszak hatására a szelíd lények (ön)pusztító szörnyekké, démonokká. A gázmaszkkal összenőtt fejek a brutalitás félelmetes, egyszerre modern és ősi bálványai. Stössel Nándor pedig megalkotta a rémet

– amiről Ady beszélt az *Üdvözlét a győzőnek* című versében –, a förtelmes bukott angyalt, a pusztítás elhivatott kreatúráját. Földi Péter a maga groteszk, stilizáló szemléletével alkotta meg festményeit. Ezek közül a leghatásosabb a szeretetteljesen csúfondáros zsánerkép, a *Nóta a lövészárokból*.

A roncsolás és rombolás jelképi erejű alkotása Jován György *Conditio humana* című képe. A fotorealista hűséggel megfestett romépület, a leomlott faldarabokkal, törött téglákkal, betonelemekkel, szégyenletesen kanyargó, lógó kusza drót- és vezeték-halmazával, valóban a humanizmus csődjét jeleníti meg. Schrammel Imre az „anyag” szenvedéséről írt absztrakt balladát: a becsapódás, a szétgyűrődés, a

deformáció rémálma nyer műve által kegyetlen mintázatot. Elekes Károly *Maradék hőse* Podani János művének átfestésével az idő, a múlandóság eltüntető munkájára segít rá. S nem lehet említetlenül hagyni Kő Pál érzelmileg telített *Piétáját*.

A stilizálás szép és erőteljes grafikai megjelenítése Scherer József *A huszárok emlékére* című, egyetlen lendülettel készült tusrajza. Kuti Dénes a rossz emlékű lövészárók „megszelídülésének”, természetes rekultivációjának fázisait festette meg. Orosz István a világháború vasúti sínjein érkező vörös csillagot, a kommunista hódítást vizionálta meggyőző szimbolikával élénk. Mások a következményekre utaltak, amiből természetesen Trianon sem maradhatott ki. E

Prutkay Péter: A Nagy Háború - 2014

gondolatkörnek több jelentésű tárgy-objektje Bocskay Vince *Pax Trianon* című alkotása. Az iga, a leszorítottság, a jaj, a vesztesnek-érzése koncentrálnak a szigorú kompozícióba.

Végül a művek egy része a filozófiai általánosítás síkján, az erőszak értelmetlenségének vizuális kompozícióival figyelmeztetett – a törekény és múlandó emberi léte. Zsankó László *Honnan jöttünk, hová megyünk* címmel festett elég direkt példázatot – szembesítve a tömegesen felszállásra váró repülő kecses látványát a katonai temetőben sorjázó egyen sarkok „díszszemléjével”. Szabó Tamás *Zászlófejei*, melyekről lekopott a szín és a mintázat, a múlandó dicsőség – a Sic transit gloria mundi – örök memortójának rusztikus-anyagszerű plasztikai ábrázolásai.

Két mű, amely sűrítetten foglalja össze a háború értelmetlenségét: Péreli Zsuzsa *Szolgálati idő emlékére* című gobelinjén a falujába visszatért hős katona paroliját ugyanazok a falevelek (kitüntetések) borítják be, mint a falu köré nőtt erdő fáit; Deim Pál *Minden értelmetlenül meghalt ember emlékére* című plasztikája a történelem földbe „írt” holt testeinek írásjeleiből készült „világkódexét” tárja elénk.

Visszanézve még – bár kiállításszemlénk nem teljes – két installáció élményével távoztunk, melyek a két véglet jelenítették meg a rendkívül gazdag anyagban. Megyer Márta népművészeti mintákkal kifestett, dekoratív lőszeresládáinak építménye, örült kontrasztként meredt ránk. Szurcsik József pedig *Baltások* című tér-festményével a nyakkendő, öltö-

Szmadám György: Császármadár - Nagypám emlékére (Az Első Magyar Látványtár Gyűjteményéből)

nyös (civilizált) ember jól leplezett, kitörő, barbár indulatainak letaglózó mementóját állította elé.

A továbbgondolások, a lehangoló következmények, az emberi psziché javíthatatlan horizontjának tárlata volt ez. Csak reménykedhetünk, ahogy a meg-

nyitón Fekete György mondta: a fájdalomtól született művek hozzájárulnak a trauma feldolgozásához. Ám attól is tarthatunk, hogy a szüleink, nagyszüleink által átéltek, új köntösben, fenyegető közelségbe kerültek békés világunkhoz.

Scherer József: A huszárak emlékére - 2014

Enteriőr a kiállításról

Wehner Tibor

A festőiség friss áradása

(A Völgyi-Skonda-gyűjtemény válogatott festmény-kollekciójának kiállítása)

Ernst Lajos, Hatvany Ferenc, Herczog Mór, Nemes Marcell, Majovszky Pál, Glück Frigyes – e gyűjtők, akik a XIX-XX. század fordulóját követő évtizedekben tevékenykedtek, és a nevükkel jegyzett gyűjtemények, amelyek ekkor virágoztak, ma már a magyar művészettörténet lapjain szerepelnek, de ezt a történeti jelenség-együttest és folyamatát sajnos megtörte a második világháború, majd az 1945-ös magyarországi történelmi fordulat. A XX. század második felében a kommunizmus, majd a szocializmus politikai-ideológiai viszonyai hosszú ideig nem kedveztek a műgyűjtésnek, de aztán Dévényi

Iván, Deák Dénes, Kolozsváry Ernő és társaik tevékenysége nyomán újraéledtek a magán-kollekciók: kezdetben a klasszikus anyagra koncentrálnak, majd később a jelenkori, a kortárs alkotók műveit is gyűjtve. És míg a közelmúlt évtizedeiben szinte titokban szerveződtek ezek a magánszféra által finanszírozott és fenntartott együttesek, ma már rendszeresen nyilvánosság elé lépnek a gyűjtők: Vass Lászlónak önálló kiállítóhelye van Veszprémben, Tapolca-Diszelben Vörösváry Ákos nyitotta meg az egyik legkülönösebb múzeumi szintű kollekcióját Első Magyar Látványtár néven, de hivatkozhatunk az Antall-Lusztig,

vagy a Kovács Gábor, vagy akár a Körmendi-Csák nevekkel fémjelzett, a magyar művészeti életben rendkívül aktív szerepet vállaló jelenkori műegyüttesekre is. Ebbe a sorba illeszkedik a Völgyi Miklós és Skonda Mária által létrehozott-gondozott kortárs gyűjtemény, amely mintegy két és fél évtizedes múlt-ra tekint vissza, s amellyel a gyűjtők 2010-ben léptek először a nyilvánosság elé: ekkor a budapesti Aulich Art Galériában egy album megjelenésével kísértén ismerhette meg a nagyközönség az e gyűjteményben őrzött legfontosabb műveket. Azóta számos tematikus válogatással – így például a fürdőéletre vagy a tájképfestészetre koncentráló együttessel – vendégszerepelt a mérnök-közgazdász házaspár gyűjteménye idehaza és külföldön, így többek között 2014-ben itt Zalaegerszegen is, amikor Bukta Imre munkáiból rendeztek kiállítást. Érdekes megfigyelni,

Lóránt János Demeter: Indián nyár - 2008

Tamási Claudia: Gózfürdő - 2010

Kiss Márta: Beszélgetés - 2010

hogy a gyűjtemény-válogatások, a tematikus együttesek bemutatása mellett számos életmű-tárlat, retrospektív kiállítás rendezői is a Völgyi-Skonda-kollekcióra vannak utalva: számos olyan mester dolgozik a jelenkori magyar művészetben – így például Bukta Imre mellett Somogyi Győző vagy Szemadám György –, akiknek törzsanyagát nem múzeum, nem közintézmény, hanem e magángyűjtemény őrzi.

Napjainkban, a közgyűjteményeket, a múzeumokat sújtó hosszú válság idején egyre jelentősebb szerepük van a magángyűjteményeknek. A szervezetlenség és a pénztelenség, a gyűjtőkörök tisztázatlansága, a raktározási feltételek megoldatlansága, a bemutatási lehetőségek korlátozottsága mind-mind olyan, válságot jelző tényezők, amelyek a XX. szá-

zad végén, s napjainkban kulminálnának, s alaposan megtépázták a köz művészeti gyűjteményeinek rangját és hitelességét. Ezzel párhuzamosan váltak mind fontosabbakká a magánkollekciók, amelyek a múzeumi modellel szemben sokkal szabadabbak és mozgékonyabbak, s rendkívül sokszínű összképet teremtenek a sok-sok eltérő profil, más és más gyűjtői szemlélet, egymástól különböző gyűjtői koncepció érvényesítésének eredményeként. Ilyen, karakteres vonásokkal, egyéni jellegzetességekkel és gyűjtői szabadságérzettel áthatott együttes a Völgyi-Skonda-gyűjtemény is, amelynek legfontosabb jellemzőit e mintegy ötven alkotást felvonultató zalaegerszegi tárlat anyaga kapcsán, és főként az egész, meglehetősen nagyszámú, háromezernél több műtárgyat felölelő kollekció vázlatos ismeretében körvonalazhatjuk. Fontos, alapvetően meghatározó jellemző, hogy jelenkori magyar alkotók művei alkotják a törzsanyagot, és jóllehet vannak a kollekcióban grafikák, kisplasztikák, kerámiák is, a domináns művészeti ágazat a festészet, az uralkodó műforma a táblakép. És ha már ágazatokról, műformákról esik szó, akkor azt is leszögezhetjük, hogy elsősorban hagyományos, a klasszikus kép-kategóriába illeszkedő művek sorakoznak egymás mellett, amelyeknek stílusa, szemlélete, alkotói attitűdje is határozott gyűjtői koncepciót reprezentál: a gyűjteménybe kerülés elsődleges kritériuma a természetelvű, a figurális megjelenítés, amely elvből csak ritkán adnak engedményt a gyűjtők, egy-egy geometrikus absztrakt kompozíció csábításának engedve. Vagyis alapvető gyűjteményszervezői elv a szellemi egység, amely azonban nagy stilisztikai változatosságban ölt testet. A formai, a kifejezési, a festészeti-nyelvi változatosság garanciája a művészek más és más nemzedéki csoportjának művekkel képviselt jelenléte: körükben a modern magyar művészet néhány megkerülhetetlen alkotója – mint Fehér László, mint Földi Péter, mint Lóránt János Demeter – tár-

saságában a közp generáció markáns egyéniségei – mint Szurcsik József, mint Breznay Pál, mint Radák Eszter – alkotásai, és a fiatalok – mint Bács Emese, mint Könyv Kata – művei is megjelennek. Mindennek eredményeként a festőiség friss áradása, a festői kifejezések elevensége, a kolorisztikus gazdagság ejteti rabul a gyűjtemény festészeti szekciójának alkotásait szemlélőket.

Nagyon fontos, hogy a gyűjteménybe kerülés elsődleges szempontja sohasem a név, hanem mindig a mű: Völgyi Miklós gyűjtői ars poeticája szerint: „Soha nem a tárgyak értéke, hanem a bennük rejlő információk, formák, szépségük volt számomra fontos.”. Az egy-egy meghatározó jelentőségű mester (Somogyi Győző, Bukta Imre, Aknay János, Szemadám György) életpályáját tükröztető műegyüttesek hosszú-hosszú éveken át tartó, szisztematikus felhalmozása-felépítése mellett rendkívül rokonszenves a fiatalokhoz, az új és új generációk pályakezdéséhez kötődő gyűjtői tevékenység kifejtése. A fiatalok mellett van még egy érdekes célcsoport is: a művésznők, vagy nőművészek igen magas, tudatosan megteremtett részvételi aránya. Az ebbéli speciális irányok kockázatosak bár, de az alkotók egzisztenciális aspektusai miatt is nélkülözhetetlenek, és a gyűjtői megérzéseket a legbiztosabban visszaigazoló (vagy hosszú távon majd megcáfoló) támogatói-befektetői tevékenységként minősíthetők. A befektetés-fogalom e gyűjtemény esetében azonban csupán művészeti és esztétikai értelemben használható: anyagi megfontolások, a kincsképzés aspektusai egyáltalán nem játszottak, és nem játszanak szerepet e kollektív létrejöttében és fenntartásában, hiszen itt a legfontosabb mozgatórugó a művészszeretet, és a művészet-támogatás nemes gesztusa. Ezt tanúsítja az is, hogy a két gyűjtő számára nélkülözhetetlen a művészekkel teremtett közvetlen, személyes kapcsolat, amely az együttműködés során általában barátsággá mélyül. A művek gyűjteménybe illesztése révén – ismét Völgyi

Szurcsik József: Beszélgetők - 2006

Miklós gyűjtői vallomására hivatkozom – „Új világ nyílt ki számomra, a tárgyak birtoklásán túlmenően új barátságok, emberi kapcsolatok születtek.”. És ezzel kapcsolatosan egy érdekes gyűjtői műhelytitokra is fény derül: Völgyi Miklós mindig részletre vásárol műtárgyat, és nem azért, mert nem tudná kifizetni rögtön a vételárat, hanem azért, mert így biztosítja a lehetőséget magának, hogy rendszeresen visszajárjon a műterembe, és tanúja lehessen az újabb és újabb művek megszületésének.

Bizonyára időnként elveszve a hatalmas műtárgy-együttesben, vagy amikor az újabb és újabb munkák megérkeznek, és kicsit hátrább kényszerítik

Hecker Péter: Apáék vonatoznak a meleg vízben - 2010

a régebbieket, Völgyi Miklósban és Skonda Máriába is felmerült már a gondolat, hogy végső soron a gyűjtés, a gyűjtőszennvedély az egy nagy-nagy csapda: mert egy kollekciónak soha nem gyarapítható teljessége, és egy gyűjtemény építését soha nem lehet befejezni, és nem tudható, hogy hol vannak a határok. És újra meg újra felmerül a kérdés egy-egy művel kapcsolatban, hogy valóban a gyűjteménybe illik-e, vagy megbontja egységét, amely egység megfelelően tükrözteti-e a gyűjtői szándékokat és célkitűzéseket? És a gyűjtemény mindezen problémákon túl is hatalmas gond: elhelyezése, őrzése, fenntartása, megóvása, mozgatása nagy-nagy energiákat és befektetéseket követel. Talán ezek a dilemmák, ezek a sajátosságok is szükségszerű eredői annak – erre az egyetemes és a magyar művészet is számos különös és szép példát ismer –, hogy az igazán jelentős magángyűjtemények

így vagy úgy, rövidebb vagy hosszabb idő után, kerülő utakon vagy viszonylag gyors és határozott aktus – eladás-vásárlás, adományozás, letét – következményként közgyűjteményekké, múzeumi kollektíváká válnak. Az önzetlen művészszeretet, az áldozatos mecenatúra, az alapvetően szellemi természetű gyűjtői aspiráció által összpontosított Völgyi-Skonda-gyűjteménynek is egyszer majd talán ez lehet a sorsa: az általa megtestesített művészeti és szellemi értékek, remekbe szabott műalkotások feljogosítják erre, megteremtik ezt a gyűjtemény maradandóságával kecsegtető esélyt.

(Elhangzott 2015. január 22-én, a Magyar Kultúra Napján, a zalaegerszegi Városi Hangverseny- és Kiállítóteremben, a kiállítás megnyitóján.)

Tamási Claudia: Nőiesség - 2013

Kostyál László

Katona György kiállítása a Hevesi Sándor Színházban

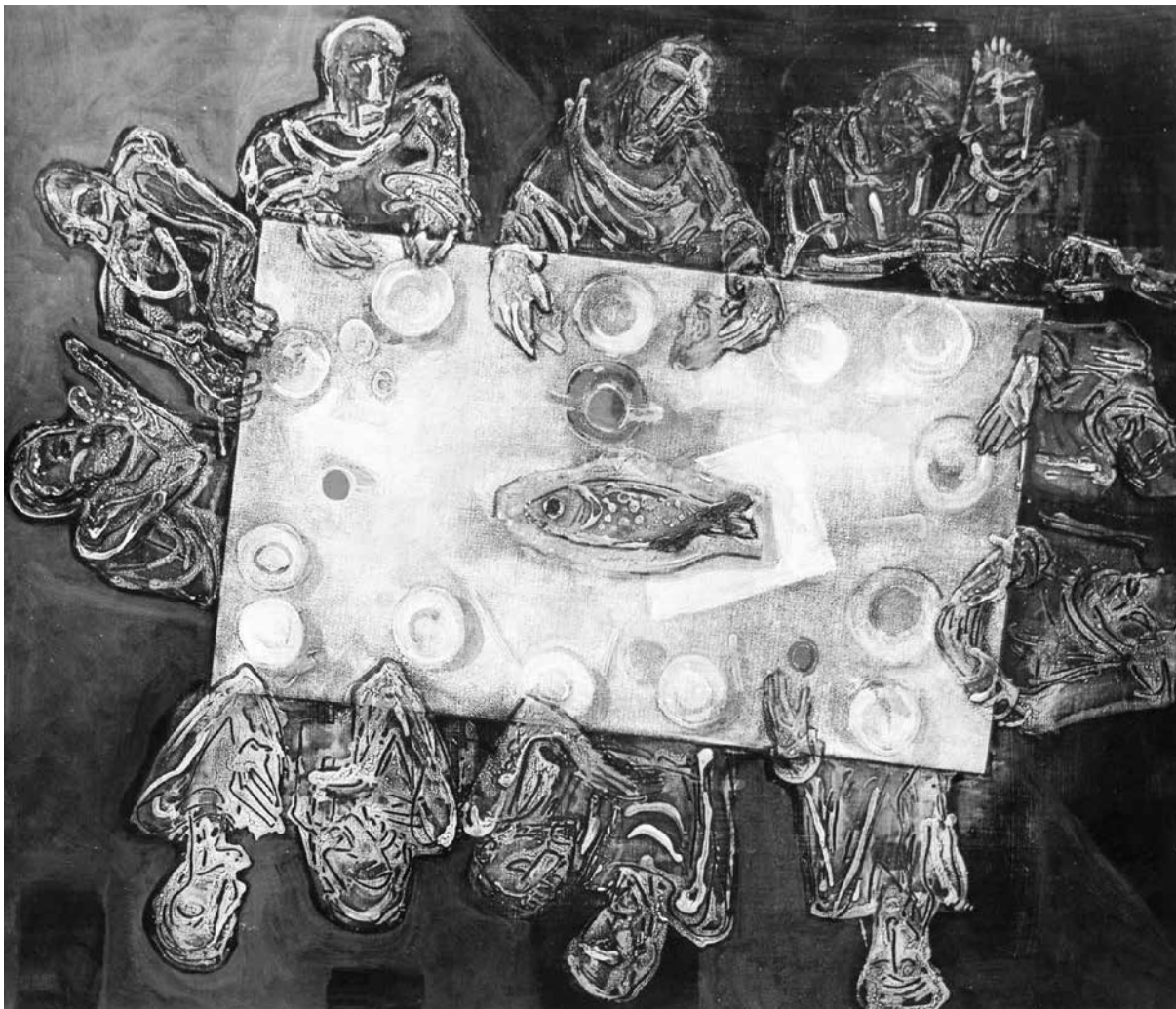

Katona György:
Zsoboki lépcső

Az ötvenes éveinek derekán járó Katona György éppen negyed évszázaddal ezelőtt költözött át a partiumi Szilágyságból a bájos pannon-barokk kisvárosba, Pápára. Ebben az időben politikai okokból számos határon túli magyar festő érkezett keleti irányból (és egyébként dél felől is) hazánkba, akik jelentős részének művészetében – olykor inkább, más esetekben kevésbé – intenzív nagybányai hatás érvényesült. Katona festészetének mindmáig meghatározó vonulatát képezik a plein air jellegű, élénk színekkel, szinte harapni valóan friss atmoszférával megfestett, nem is annyira táj-, hanem elsősorban városképek. Mostani kiállításán érzékletes, elsősor-

ban idős embereket ábrázoló portrék révén feltűnnek e tájak és házak lakói is, de a leghangsúlyosabb csoportot mégis elvontabb, filozofikus hangvételű alkotásai képezik.

A dokumentáló jellegű, illetve az absztraháló – bár a figurativitás határait többnyire át nem lépő –, a nézői asszociációkra erőteljesen építő törekvések szimultán megjelenése arra utal, hogy Katona számára a külső és a belső valóság leképezése egyaránt fontos. Nyilvánvalónak tűnik, hogy a két eltérő megjelenítési mód más-más emocionális és lelki-pszichikai hozzáállást tükröz. Képi leíró törekvéseinek egyik fő témája a mai határainkon túlra szorult partiumi

Katona György: Utolsó vacsora I.

és erdélyi magyarság lassan elsüllyedőben lévő népi kultúrájának környezete és rekvizitumai. A hazai táj iránti nosztalgia mellett fogyatkozó értékeinkre is ráirányítja a figyelmet, miközben a témából következő szomorkás hangulatot a derűs atmoszféra ragyogó koloritjával oldja. E képek előtt megállva arra is fel kell figyelnünk, hogy a festő számára a kékre festett, tornácukon faragott díszű, ma már málló vakolatú öreg zsoboki parasztházak, a székelykapuk, a szoknyás haranglábak, a keresztyüket vesztett korpuszok, a manapság egyre inkább csak régiséggyűjteményekből ismert egykori használati tárgyak világa nem csupán emlékeinek tápláléka, hanem éltető erőforrás

is. Mindezek egy olyan tisztább és áttekinthető viszonyokra épülő kultúra jelképei, amely élhetőbb, következetesebb és az értékeket megbecsülőbb volt a mai globalizált kulturális és civilizációs káoszhoz képest, amelyet éppen ebből kifolyólag önmagával szembesít.

A portrék ráncos arcú, öreg modelljei e tünedező félben lévő világ hírmondói közé tartoznak. Befelé forduló, vagy távolba révedő – vagyis a mával kapcsolatot nem teremtő – orcájukra sok évtized örömei és szenvedései, kinnal és örömmel megszerzett tapasztalatai, egy lepergett élet során felhalmozódott bölcsessége rótták fel mély barázdáikat. Szüleink,

Katona György:
Csángó öregasszony

nagyszüleink generációja sejlik fel előttünk, akiknek könnyes verejtékkal megteremtett örökségére épül fel mai, sokszor könnyelműnek és tékozlónak bizonyuló világunk. Ezek az arcmasok ugyanúgy szimbólumok, mint környezetük leképezése, és ugyanúgy mielőtt állítanak könnyörtelen tükört.

Összetettebb, többretegű, bár összességében hasonló irányba mutató narratíva jelenik meg Katona György képeinek elvontabb, mélyen filozofikus vonulatában. A jelentésrétegek között különös hangsúlyt kap a vallásos tartalom. A festő keresztény spiritualizmusa csupán távolról áll rokonságban a teológusok dogmaival, inkább egy mély szellemiséggel, de kötetlenül gondolkodó ember olykor humorral átítatott, mégis kesernyés tűnődéseit állítják elénk. A képi vívódások fontos jellemzője az archaizáló hajlam, a hagyományos keresztény ikonográfia egyes elemeinek tisztelete és felhasználása. A kiállított anyagban a legfontosabb ilyen motívum az ősi Krisz-

tus-jelképként feltűnő hal. Ennek közvetlen képi jelentése az egyes kompozíciókon némiképp eltérő lehet. Az *Utolsó vacsora* című festményen az asztal közepén lévő hal magára az áldozatra utal, amelynek kitüntetett, az asztal mellett ülő apostolok figuráitól körülvevett képi elhelyezése az életben betöltött központi jelentőségét hangsúlyozza. Ilyen formán a jelenetet felülről láthatjuk, a művész katalógus-előszavát jegyző Veress Zsuzsa szerint blaszfémiával határos módon az Atyaisten szemszögéből. A magam részéről ebben a kétségkívül ilyen módon is értékelhető gesztusban sokkal inkább a kihangsúlyozás festői eszközét látom, mint a jámbor szemlélő megbotránkoztatására irányuló művészi szándékot.

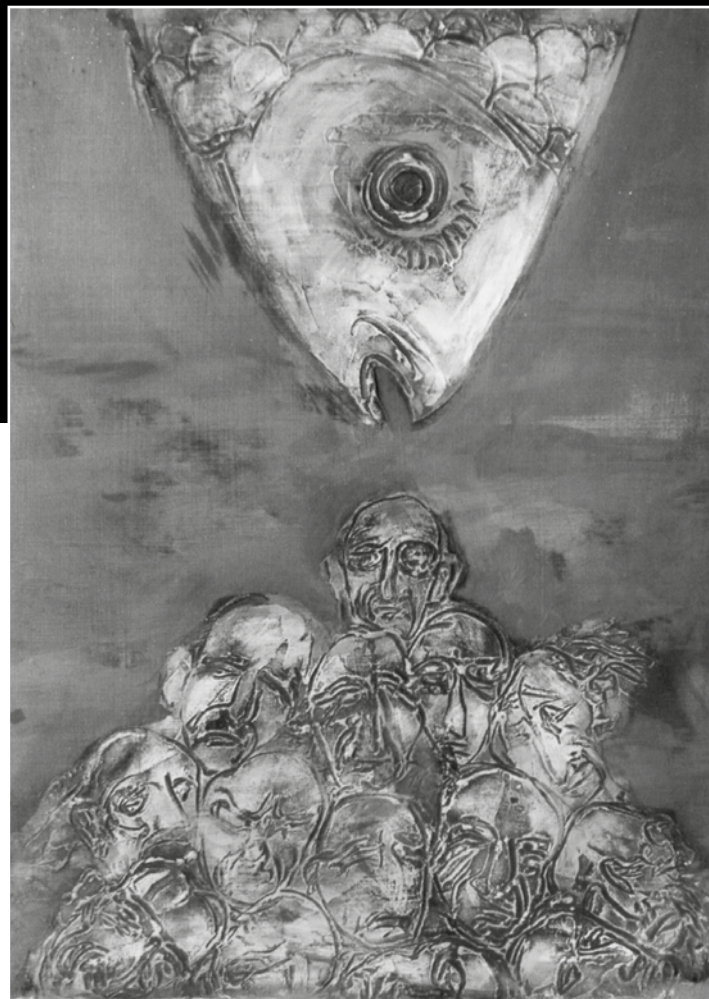
A nagy hal alatt c. kompozíció egy olyan homokóra-motívumra emlékeztet, amelynek felső része maga a lefelé néző, nyitott szájú hal, alsó részén pedig összetorlódott embertömeg látszik. Az alapján véve kétséges, hogy a hal éppen felfalja, vagy pedig kiköpi a tömeget, de nehéz nem az apokalipszisbeli laodiceai levélre asszociálni („...mivel langyos vagy, és sem forró, sem pedig hideg, kiköplek a számból.” Jel. 3,16), ami az utóbbit valószínűsíti. A kompozíció variánsán (*Halunk-halaink*) a homokóra még felül és már alul lévő homokszemeit is emberfejek helyettesítik, két oldalról pedig egy-egy kitárt szájú hal közeledik felénk. A többféle értelmezési lehetőség közül számomra a fentről lefelé irányuló földi élet vertikálisának és végességének a horizontális síkon feltűnő isteni dimenzió végtelenségével való konfrontálása a leghangsúlyosabb.

Szintén az egymásra vetülő filozófiai síkok feletti elmerengésre kínál alkalmat a bűn és a tisztaság, a bent vagy kint ellentétpárt boncoló, az embereket a tengerben úszó hal védett (vagy őket foglyul ejtő?) belsejében, illetve a nagy halat az embertengerben úszva ábrázoló alkotás-pár. Mi a hal, vagyis Krisztus szerepe az emberek között? Tőle menekülünk, vagy hozzá? Bezár, vagy megoltalmaz? Voltaképpen mi

úszunk, vagy Ő úszik? Ilyen és hasonló kérdésekkel vitatkozik a festő, de választ nem ad, hanem arra indít, hogy ki-ki saját magának fogalmazza meg azt. Mert egyszer mindenki odakerül a nagy *Pantokrátor* elé, akinek nyitott élet-könyvében Katona képén az alfa és az omega jelét is a hal helyettesíti, és aki maga is egy hal alakú mandorlától körülölelve trónol.

Ismét más körülmények között, részben az említetthez hasonló kérdéseket feszegetve, részben Isten közvetlen szolgáljaként tűnik fel a hal a *Jónás-sorozat* két képén (a félig bekapott, illetve a hal gyomrában ülő próféta). Isten akarata elől, akárcsak a hal elől, nem lehet elmenekülni, s az ember szabad választási lehetősége abban merül ki, hogy ma engedelmeskedik neki, vagy, vállalva ennek minden ódiumát, csak holnap.

A tárlaton két oltár is szerepel, az egyik jellegét tekintve is inkább mondható *Szárnyasoltárnak* (címe is ez), hiszen tradicionálisabb szerkezete mellett a hagyományos ikonográfiából merített szentalak-motívumokat ismerhetünk fel tábláin. Az eredetileg négy külön kompozícióból összeállított másik (*Oltár*) egyes részei lazábban függenek össze, és keverednek rajtuk a keresztény, a pusztán misztikus, a sámánisztikus és a profán elemek. E két együttes lényege a különböző forrásokból származó (multikulturális?) hagyományok ötvözése és egy új szellemi

minőségbe történő integrálása, azonban a filozófiai kérdésfelvetés kevésbé konkrét, illetve lényegesen nagyobb teret enged az egyéni asszociációnak.

Katona György:
A nagy hal
alatt

Ha a kiállított anyag egészét tekintjük, Katona György láttat, kérdez és tanít. Tanít megfogalmazni a kérdést, és tanít megfogalmazni a választ, mindközben pedig tanít gondolkodni is. Ugyanakkor, bár a válaszokat nem adja meg, megmutatja az utat is az értelmező elme számára. Ha útmutatásait helyesen értelmezzük és megfogadjuk, ha követjük a kijelölt irányt, ha részt veszünk az általa kezdeményezett kérdezz-felelek játékban, egy felelősen és szuverén módon gondolkodó, egyszersmind mélyen hívő művész megalapozott és megfontolandó véleménynyilvánításával szembesülünk.

Szerzőinkről

- Balazsek Dániel** (1980; Budapest) Költő, versei különböző magyar és szlovén folyóiratokban jelentek, jelennek meg.
- Cebula Anna** (1968; Szombathely) Művészettörténész, számos kiállítás kurátora.
- Cséby Géza** (1947; Keszthely) Költő, műfordító, művelődéstörténész. Legutóbbi kötete: *Vasárnapi koncert/Niedzielny koncert*. Szerzői kiadás, 2014.
- Csontos János** (1962; Budapest) Író, költő, publicista. Legutóbbi kötete: *Karnevál*. Napkút Kiadó, 2014.
- Csontos Márta** (1951; Szeged) Költő. Legutóbbi kötete: *Meggyújtott olajág*. Littera Nova Kiadó, 2010.
- Gelencsér Milán** (1995; Zalaegerszeg) Költő, egyetemi hallgató. Versei különböző folyóiratokban jelentek, jelennek meg.
- Göncz László** (1960; Lendva) Prózaíró, történész. Legutóbbi kötete: *Kálvária*. Pro Pannonia Kiadó, 2011.
- Gülch Csaba** (1959; Győr) Költő, esszéista, újságíró. Legutóbbi kötete: *Túl a nosztalgian*. Hazánk, 2006.
- Gyutai Csaba** (1966; Zalaegerszeg) Tanár, kritikus. Írásai a Pannon Tükörben jelentek, jelennek meg.
- Hétvári Andrea** (1975; Budapest) Költő, kritikus. Legutóbbi kötete: *Csiperi és Susulyka*. Napkút Kiadó, 2014.
- H. Hadabás Ildikó** (Hubert Ildikó) (1949; Budapest) Költő, irodalomtörténész. Legutóbbi kötete: *Sajgások*. Szenal, 2013.
- Ilon Gábor** (1956; Szombathely) Régész, történész.
- Joó József** (1948; Győr) Író, Tönköl József néven költő. Legutóbbi kötete: *Zsidahó*. Hegyhát Könyvek, 2013.
- Kaján Imre** (1953; Budapest) Technikatörténész, múzeumigazgató.
- Kostyál László** (1962; Zalaegerszeg) Művészettörténész, számos kiállítás kurátora. Legutóbbi kötete: *Kisfaludi Strobl Zsigmond élete és művészete*. Göcseji Múzeum, 2014.
- Legény Péter** (1948; Budapest-Balatonalmádi) Képzőművész, költő, művészeti író. Legutóbbi kötete: *A művészet valósága*. Nemzetek Európája Kiadó, 2011.
- Molnár Krisztina Rita** (1967; Telki) Költő, kritikus, tanár. Legutóbbi kötete: *Köbáz*. Scolar Kiadó, 2013.
- Pataki Gábor** (1955; Budapest) Művészettörténész, szerkesztő.
- Péntek Imre** (1942; Zalaegerszeg) Költő, kritikus, művészeti író. Legutóbbi kötete: *Hajtúkanyar*. Magyar Napló Kiadó, 2013.
- Pomogáts Béla** (1934; Budapest) Irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi kötete: *A magyar irodalom köztársasága – Irodalomtörténeti tanulmányok*. Nap Kiadó Kft., 2014.
- P. Szabó Ernő** (1952; Budakalász) Művészettörténész, szerkesztő. Legutóbbi kötete: *Egy kicsi együtt repülés*. Pharma Press, 2013.
- Saitos Lajos** (1947; Székesfehérvár) Költő. Legutóbbi kötete: *Eleven fény*. Felsőmagyarország Kiadó, 2013.
- Straub Péter** (1972; Zalaegerszeg) Régész, muzeológus.
- Suhai Pál** (1945; Budapest) Költő, tanár. Legutóbbi kötete: *Tudósítások a katedrálról*. Orpheusz Kiadó, 2007.
- Szemes Péter** (1979; Zalaegerszeg) Kritikus, esztéta. Legutóbbi kötete: *„Rendületlenül” – Írások a zalai-muravidéki irodalomról*. Pannon Tükör Könyvek-Göcseji Múzeum, 2014.
- Wegner Tibor** (1948; Budapest) Költő, író, művészettörténész. Legutóbbi kötete: *Tapló – Kíméletlen művészeti napló (1996-2006)*. Enciklopédia Kiadó, 2013.

Szabó Tamás: Tanulmány

Következő számaink tartalmából:

Bence Lajos, Kardos Ferenc, Karáth Anita versei; Göncz László, Sarusi Mihály, Kilián László prózája; Legény Péter, Báthori Csaba, Szemes Péter, Turbuly Lilla tanulmánya, kritikája; Benedek Katalin, Kostyál László, Péntek Imre, és Németh János képzőművészeti írásai